

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra historie

**DĚJINY BĀDÁNÍ O DOBĚ ŘÍMSKÉ NA
MORAVĚ PO ROCE 1945**

Magisterská diplomová práce

Bc. Jana Vojtěchová

Vedoucí práce: PhDr. Ivana Koucká

Olomouc 2017

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma Dějiny bádání o době římské na Moravě po roce 1945 pod vedením PhDr. Ivany Koucké vypracovala samostatně a uvedla všechnu citovanou literaturu a informační zdroje.

V Olomouci, dne 1. 5. 2017

Podpis:

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala všem, kteří mi byli při psaní diplomové práce nápomocni, především svým nejbližším za podporu. Největší díky patří mé vedoucí práce PhDr. Ivaně Koucké za poskytnuté konzultace, cenné rady a trpělivost při vedení mé diplomové práce.

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
2. GERMÁNSKÉ PAMÁTKY	10
2. 1. Germánská sídliště	10
2. 1. 1. Úvod.....	10
2. 1. 2. Objevování germánských sídlišť na území Moravy.....	13
2. 1. 3. Charakteristika germánských sídlišť	15
2. 1. 4. Datování sídlišť a struktura osídlení Moravy	18
2. 1. 5. Pece a výrobní areály	22
2. 1. 6. Vyhodnocení	24
2. 2. Germánské hroby a pohřebiště	26
2. 2. 1. Úvod.....	26
2. 2. 2. Charakteristika	27
2. 2. 3. Objevování a publikování zásadních prací.....	30
2. 2. 4. Sociální diference a socioekonomické vztahy	34
2. 2. 5. Vztahy severní a jižní Moravy	38
2. 2. 6. Královská hrobka u Mušova	41
3. ŘÍMSKÉ PAMÁTKY	47
3. 1. Doklady římského působení na Hradisku u Mušova.....	47
3. 1. 1. Úvod.....	47
3. 1. 2. Dějiny výzkumů	48
3. 1. 3. Trať Neurissen I	51
3. 1. 4. Datace.....	57
3. 1. 5. Interpretace Hradiska u Mušova jako celku, jeho funkce a význam	62
3. 2. Římské krátkodobé tábory	68
3. 2. 1. Úvod.....	68

3. 2. 2. Definice, pojmenování a charakteristika.....	69
3. 2. 3. Objevování krátkodobých táborů na území Moravy	71
3. 2. 4. Účel výstavby táborů, interpretace nálezů	79
3. 2. 5. Problémy v dataci římských krátkodobých táborů.....	82
3. 3. Komplex kolem lokality Hradisko u Mušova.....	85
4. VZTAHY GERMÁNSKÝCH A ŘÍMSKÝCH LOKALIT	91
4. 1. Úvod	91
4. 2. Vazby římský a germánských lokalit kolem Hradiska u Mušova.....	92
4. 3. Římské krátkodobé tábory ve vztahu ke germánským sídlištím na příkladu tábora v Olomouci-Neředíně.....	95
5. ZÁVĚR	98
6. RESUMÉ.....	104
7. SEZNAM PRAMENŮ, LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ.....	107
7. 1. Prameny	107
7. 1. 1 Nálezové zprávy a nepublikované rukopisy	107
7. 1. 2. Zprávy, články a monografie	107
7. 1. 2. 1. Zprávy v Přehledech výzkumů.....	107
7. 1. 2. 2. Články a monografie.....	110
7. 2. Literatura (dějiny bádání, bibliografie, encyklopedie).....	122
7. 3. Internetové zdroje	122
8. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	124

1. ÚVOD

Předložená magisterská diplomová práce se zabývá problematikou dějin bádání o době římské na Moravě, konkrétně v letech 1945–2016. Text nepřímo navazuje na bakalářskou práci Jakuba Mráze, který zpracoval dějiny bádání o římských památkách v letech 1918–1976. Diplomová práce se bude věnovat problematice římských a germánských archeologických lokalit.

Dolní hranice 1945 byla důležitým milníkem, kdy skončila 2. světová válka. V první polovině 20. století výrazně stoupl poznání o době římské a byly publikovány první významné práce, které se vztahovaly k území Moravy, například interpretace mapy Klaudia Ptolemaia¹ od Emanuela Šimka.² Zároveň krátce po konci 2. světové války vznikly souhrnné práce od Jana Filipa³ *Pravěké Československo*⁴ a *Čechy a římské impérium*⁵ od Bedřicha Svobody.⁶

V časovém intervalu a v oblastech zájmu, kdy se diplomová práce bude překrývat s prací Jakuba Mráze,⁷ pouze shrnu nejdůležitější výzkumy a výsledky, kterých bylo v tomto období dosaženo. Horní hranice, rok 2016, je vymezena současností a nejnovějšími výsledky výzkumů.

Římskými a germánskými lokalitami jsou v této práci myšlena místa s pozitivním archeologickým nálezem na Moravě, která je možné zařadit do doby římské, tedy mezi roky 50/30 př. n. l. až 350/380 n. l.

Hlavní otázkou práce je vývoj bádání o době římské na Moravě. Cílem je zjistit, kdo se věnoval archeologickým památkám doby římské, v jakých pracích své závěry badatelé publikovali a především jak se změnil přístup k těmto lokalitám. Budu sledovat vývoj interpretací a rozdílné názory jednotlivých

¹ ŠIMEK, Emanuel: *Velká Germánie Klaudia Ptolemaia*. Sv. I–IV. Praha – Brno 1930, 1935, 1949, 1953.

² Emanuel Šimek (1883–1963): Historický geograf a archeolog, založil a vybudoval Ústav prehistorie a protohistorie v Brně. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 562–563.

³ Jan Filip (1900–1981): univerzitní profesor prehistorie a protohistorie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, zabýval se především archeologií doby laténské. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 166–167.

⁴ FILIP, Jan: *Pravěké Československo*. Praha 1948.

⁵ SVOBODA, Bedřich: *Čechy a římské impérium*. Praha 1948.

⁶ Bedřich Svoboda (1910–1975): archeolog, řádný profesor pro dobu římskou a ranou dobu dějinnou na FF UK v Praze. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 547–548.

⁷ MRÁZ, Jakub: *Dějiny bádání o římských památkách na Moravě (1918–1976)*. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Olomouc 2013 (nepublikovaná bakalářská práce).

archeologů a pokusím se vysvětlit, proč k těmto rozdílům docházelo. Cílem práce není popsat všechny výzkumy na Moravě a předložit seznam lokalit, případně seznam všech publikovaných informací, ale zachytit, kam se posunul archeologický výzkum a k jakým zásadním „sporům“ docházelo mezi archeology při interpretaci vybraných problémů.

Práce je rozdělena na tři velké části, přičemž v úvodu každé podkapitoly se zaměřím na objevování lokalit a jejich základní charakteristiku. První část, věnovaná germánským památkám, obsahuje dva okruhy archeologických památek, sídliště a pohřebiště. V rámci sídlišť se podívám na problematiku datování sídlišť a doby římské a také na výsledky detailnějšího průzkumu pecí, které byly ve velké míře objevovány. Část věnovaná germánským hrobům a pohřebištím shrne názory na sociální diferenciaci germánského obyvatelstva, vzájemné vztahy severní a jižní Moravy a detailněji zhodnotí jeden z nejzajímavějších nálezů doby římské na Moravě, tzv. královskou hrobku z Mušova.

Druhá část práce se bude věnovat římským památkám. Nejprve se zaměřím na nejvýznamnější lokalitu doby římské na Moravě, Hradisko u Mušova, které bylo archeologicky zkoumáno již od první poloviny 20. století a ve výzkumech se pokračovalo téměř celé, mnou zkoumané období. Zároveň se jedná o lokalitu s největším množstvím rozdílných, někdy přímo protikladných, interpretací, které se v průběhu druhé poloviny 20. a na počátku 21. století dynamicky měnily na základě nových výzkumů. Největší pozornost budu věnovat dataci lokality, vztahu Mušova-Hradiska a trati Neurissen I a interpretaci Mušova-Hradiska jako celku.

Významnou skupinou římských lokalit se staly římské krátkodobé tábory. Přesto, že na Moravě byly objeveny relativně nedávno,⁸ staly se významným pramenem pro poznání římského zásahu na našem území. Protože zmapování táborů bylo velkým mezníkem pro poznání doby římské, zaměřím se více než u ostatních kapitol, na jejich postupné objevování.

Třetí podkapitola v rámci římských památek se bude věnovat zhodnocení komplexu lokalit kolem Mušova. Protože se zde objevila silná koncentrace

⁸ 90. léta 20. století.

dokladů římské přítomnosti, věnovala se část badatelů zhodnocení vzájemných vztahů lokalit a vymezení jejich základních funkcí.

Poslední část diplomové práce ukáže příklady vzájemných vztahů mezi římským a germánským osídlením. Protože římský zásah na území Moravy ovlivnil místní obyvatelstvo a strukturu osídlení, bylo možné archeologicky sledovat strategii budování římských táborů a následné znovuosídlení míst germánským obyvatelstvem. Protože tyto vztahy byly sledovány na celé řadě lokalit, vybrala jsem si dva příklady, na kterých ukážu postup a hodnocení objevených souvislostí. Nejprve uvedu názory archeologů na římsko-germánské vztahy na území kolem Mušova. V další části budu sledovat interpretace nálezů kolem římského tábora v Olomouci-Neředíně. Tento tábor jsem si vybrala kvůli dochování řady germánských lokalit v okolí a zájmu archeologů o tuto problematiku.

Z povahy práce je zřejmé, že nejdůležitějšími prameny pro zpracování jsou studie a články týkající se dané problematiky, které byly publikovány v letech 1945–2016. Jedná se o práce uvedené především v nejdůležitějších archeologických časopisech, např. *Přehled výzkumů*, *Památky archeologické*, *Archeologické rozhledy*. Druhou skupinu pramenů tvoří nálezové zprávy z jednotlivých výzkumů. Ty jsou ve velké míře uloženy v Archivu Archeologického ústavu Akademie věd v Brně a na Archeologickém centru Olomouc. K mému velkému zklamání jsem se nedostala k nálezovým zprávám z výzkumů kolem lokalit Mušov-Hradisko a přilehlých táborů.

Seznam publikovaných prací bylo možné shromáždit na základě bibliografií, databází a sekundární literatury. Pro zjištění základních informací o archeologických jsem využila především *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů*⁹ Karla Sklenáře. Další použitou prací byl *Bibliografický přehled archeologických prací SPFFBU E 1–40 (1956–1995)*.¹⁰ Z volně přístupných databází jsem využila online databáze *Archeologického ústavu Akademie věd ČR*¹¹ a *Českou národní bibliografii*.¹² Seznam literatury k době

⁹ SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005.

¹⁰ GOLEC, Martin - VLČKOVÁ, Jitka - ZŮBEK, Antonín: *Bibliografický přehled archeologických prací SPFFBU E 1–40 (1956–1995)*, SPFFBU M1 45, 1996, s. 111–139.

¹¹ Bibliografie české, moravské a slezské archeologie [online]: Dostupné na WWW: <http://www.arup.cas.cz/?p=1011>. Cit. [25. 4. 2017].

římské obsahuje také *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*¹³ od Eduarda Droberjara.¹⁴

Zdrojem dílčích informací o dějinách bádání se stala sekundární literatura. Dobou římskou se obecně zabýval Jaroslav Tejral¹⁵ v *Pravěkých dějinách Moravy*.¹⁶ Vycházet je možné i z *Archeologie pravěkých Čech*,¹⁷ která se však oblasti Moravy věnuje pouze okrajově.

Články, které sledovaly vývoji bádání na Moravě, vždy pojednávaly o dílčích tématech. Postupné objevování germánských sídlišť publikovala Dagmar Vachútová.¹⁸ Dějinám bádání o germánských pohřebištích se autoři věnovali vždy jen ve stručnosti u konkrétních lokalit a žádná souhrnná práce publikovaná nebyla.

Nejlépe jsou zpracovány dějiny výzkumů u lokality Mušov-Hradisko od Balázse Komoróczyho¹⁹ a dílčí zprávy o výzkumech se vyskytovaly téměř ve všech pracích Jaroslava Tejrala.

¹² Česká národní bibliografie [online]. Dostupné na WWW: http://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=base-list. Cit. [25. 4. 2017].

¹³ DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 403–446.

¹⁴ Eduard Droberjar (nar. 1963): archeolog, zabývá se dobou římskou a stěhování národů, jeho specializací je období Marodudovy říše. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 146–147.

¹⁵ Jaroslav Tejral (nar. 1933): archeolog, specialista na dobrou římskou a stěhování národů, dlouholeté výzkumy na lokalitě Mušov-Hradisko. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 582–583.

¹⁶ TEJRAL, Jaroslav: *Na hranicích impéria (doba římská)*. In: PODBORSKÝ, Vladimír (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 424–470.

¹⁷ SALAČ, Vladimír (ed.): *Archeologie pravěkých Čech 8. Doba římská a stěhování národů*. Praha 2008.

¹⁸ VACHÚTOVÁ, Dagmar: *Stručný přehled bádání o sídlištích doby římské na Moravě*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHÚTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 23–35.

Dagmar Vachútová (nar. 1975): archeoložka, specializace doba římská, působí na FF MU v Brně. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 605.

¹⁹ KOMORÓCZY, Balázs: *Hradisko (Burgstall) u Mušova ve světle výzkumů v letech 1994–2007*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHÚTOVÁ, Dagmar (eds.): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 391–438.

Balázs Komoróczy (nar. 1970): archeolog doby římské, vedoucí pobočky AÚ AV v Dolních Dunajovicích.

2. GERMÁNSKÉ PAMÁTKY

2. 1. Germánská sídliště

2. 1. 1. Úvod

Germánská sídliště jsou jedním z nejdůležitějších pramenů k poznání doby římské na Moravě. Díky průzkumu germánských osad jsme schopni alespoň částečně odpovědět na otázky týkající se všedního života germánského obyvatelstva. Přesto lze konstatovat, že navzdory zvyšujícímu se zájmu o zkoumání germánských sídlišť ve 2. polovině 20. století se stále nedaří vytvořit ucelený obrázek o těchto nemovitých archeologických památkách.²⁰

Germánská sídliště nám přináší velké množství archeologického materiálu. Jejich komplexní výzkum je časově, technicky i finančně velice náročný. Z toho důvodu se na Moravě nachází zatím málo rozsáhleji zkoumaných lokalit.²¹

Publikované práce o sídlištních nálezech se od prvních studií až do poloviny 20. století se zaměřovaly vždy na popis konkrétního nálezu a jeho časové zařazení. Postrádaly širší zasazení lokality do krajiny nebo souvislosti vztahující se ke konkrétnímu nálezu, což je vzhledem k danému období a možnostem tehdejší archeologie pochopitelné. I přes to, že od té publikování prvních zpráv uplynulo několik desetiletí, nedá se říci, že by se popis a hodnocení germánských sídlišť příliš změnilo.

Prvním milníkem, který ukázal směr dalšímu bádání o germánských sídlištích, byla práce Ivana Peškaře²² *Nové poznatky o obytných stavbách na moravských sídlištích z doby římské*,²³ která poprvé shrnuje poznatky o germánských obydlích (popis objektů, datace) Pozdější práce Ivana Peškaře a dalších autorů vesměs respektují zde uvedené poznatky, případně je doplňují o

²⁰ Více se touto otázkou budu zabývat v podkapitole *Objevování germánských sídlišť na území Moravy*

²¹ DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 293.

²² Ivan Peškař (1929–2010): archeolog, doba římská, systematický výzkum sídlišť. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 434–435.

²³ PEŠKAŘ, Ivan: *Nové poznatky o obytných stavbách na moravských sídlištích z doby římské*, PA LII/2, 1961, s. 414–422.

nově zjištěné skutečnosti, především o nových lokalitách. To se týká i souborných prací, mezi nimiž jde např. o práci *Pravěké dějiny Moravy*²⁴ v části věnované době římské nebo encyklopedii Eduarda Droberjara.²⁵

Publikační činnost archeologů lze rozdělit na dva základní typy příspěvků. Za prvé se jedná, stejně jako v počátečních letech bádání, o články věnující se jedné lokalitě. Ve většině případů jsou to popisy nalezených sídlištních objektů a artefaktů a jejich soupisy, jejichž autory jsou vedoucí konkrétních výzkumů. Typickým příkladem jsou zprávy publikované v Přehledech výzkumů nebo například v Ročence Archeologického ústavu v Olomouci, atd.

Druhým typem publikovaných zpráv jsou práce, které se týkají dílčích otázek ve vztahu k sídlištím. Na prvním místě jsou to typologické rozbory artefaktů, které mohou rozdělit do několika kategorií: germánská keramika, terra sigillata objevená na sídlištích, kovové předměty atd. Nejčastěji zastoupeným artefaktem je germánská keramika. Kompletním rozbohem keramiky se zabýval například Eduard Droberjar,²⁶ rozbohem keramiky a sídliště ve Zlechově Tomáš Zeman.²⁷ Předním odborníkem na terra sigillatu je již výše zmíněný Eduard Droberjar²⁸ a v posledních letech Soňa Klanicová.²⁹ Kromě těchto dílčích otázek se jedná o soupisy nálezů a lokalit na vymezeném území, příkladem může být práce Marka Kalábka³⁰ o germánském osídlení Olomouce-Nemilan, která nám poskytuje kompletní soupis všech lokalit na vymezeném katastru a nevěnuje se pouze konkrétnímu výzkumu.³¹ Přesto se většina objevených sídlišť prozatím nedočkala souhrnného zpracování.

²⁴ TEJRAL, Jaroslav: *Na hranicích impéria (doba římská)*. In: PODBORSKÝ, Vladimír (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 424–470.

²⁵ DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002

²⁶ DROBERJAR, Eduard: *Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. Fontes Archaeologici Pragenses 21. Praha 1997.

²⁷ ZEMAN, Tomáš: *Sídliště ze závěru doby římské a počáteční fáze stěhování národů a jeho postavení v rámci pozdního svébského osídlení Moravy*. Brno 2010. (Disertační práce). Dostupné na WWW: http://is.muni.cz/th/18794/ff_d/

²⁸ DROBERJAR, Eduard: *Terra sigillata in Mahren*. Brno 1991.

²⁹ Např. Klanicová, Soňa: *Nové poznatky o importu terry sigillaty na Moravě*. In: DROBERJAR, Eduard - CHVOJKA, Ondřej (edd.): *Archeologie barbarů 2006*. České Budějovice 2007, s. 175–194.

Soňa Klanicová (nar. 1979): archeolog, doba římská, specializace na sídlištní problematiku, germánskou keramiku a římské importy. Dostupné na WWW: <http://arub.avcr.cz/kontakty/zamestnanci/klanicova-sona.html>. Cit. 26. 4. 2017.

³⁰ Marek Kalábek (nar. 1972): archeolog, vedoucí terénního oddělení Archeologického centra v Olomouci.

³¹ KALÁBEK, Marek: *Archeologické nálezy a lokality na katastru Olomouce-Nemilan*, Střední Morava 34, Olomouc 2012, s. 56–72.

Obdobná situace jako na Moravě je vidět i v Čechách. Počet zkoumaných sídlišť a materiál z nich získaný dalece přesahuje jejich publikování a zpracování. Stejná situace je v poznání struktury zástavby, protože ve většině případů byly odkryty jen malé části.³² Dějiny bádání v Čechách o době římské byly několikrát zpracovány, například V. Salačem³³ v článku *Investigations of the Romano-Germanic period in Bohemia: 1970–1993*.³⁴ Poslední zpracování od Eduarda Droberjara v článku *Aktuální stav výzkumu labsko-germánských sídlišť doby římské a doby stěhování národů v Čechách* hodnotí stav poznání germánských sídlišť z různých aspektů (řemesla, chronologie, struktura zástavby) a v rámci regionů.³⁵ Základní prací pro poznání germánských sídlišť v Čechách je *Archeologie pravěkých Čech. 8. Doba římská a stěhování národů*,³⁶ kde se nacházejí i obecné informace o době římské. Stejně jako na Moravě vznikla celá řada dílčích prací, které se vztahují ke konkrétním lokalitám³⁷ nebo nalezených artefaktům.³⁸

Základní charakteristika sídlišť se od publikování prvních článků Ivana Peškaře příliš nezměnila, přesto jsem se pokusila vybrat nejpalčivější problémy, které se vztahují k sídlištím a na nich ukázat, že ne ve všem panuje jednoznačná shoda. Za tímto účelem jsem vybrala tři badatele, kteří se nejvýznamněji v mém časovém období podíleli na poznání sídlišť doby římské na Moravě, Ivana Peškaře, Jaroslava Tejrala a Eduarda Droberjara.

³² DROBERJAR, Eduard: *Aktuální stav výzkumu labsko-germánských sídlišť doby římské a doby stěhování národů v Čechách*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 11–21.

³³ Vladimír Salač (nar. 1957): archeolog, doba laténská a starší doba římská, specializace na sídlištní problematiku a hospodářství. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 490.

³⁴ SALAČ, Vladimír: *Investigations of the Romano-Germanic period in Bohemia: 1970–1993*. PA 85, Supplementum 1, 1994, s. 93–102.

³⁵ DROBERJAR, Eduard: *Aktuální stav výzkumu labsko-germánských sídlišť doby římské a doby stěhování národů v Čechách*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 11–21.

³⁶ SALAČ, Vladimír - DROBERJAR, Eduard (eds.): *Archeologie pravěkých Čech. 8. Doba římská a stěhování národů*. Praha 2008.

³⁷ Např. DROBERJAR, Eduard - PROSTŘEDNÍK, Jan: *Turnov-Maškovy zahrady – germánský dvorec ze 3. století*, PA 95, 2004, s. 31–106.; BEKOVÁ, Martina: *Sídliště z počátku doby římské ve Slepoticích*, okr. Pardubice. In: DROBERJAR, Eduard - LUTOVSKÝ, Michal (edd.): *Archeologie barbarů 2005*. Praha 2006, s. 361–364.

³⁸ Např. SAKAŘ, Vladimír: *Kování římských skříněk v českých nálezech*. Časopis Národního muzea, řada historická 160, 1991, s. 11–19.; DROBERJAR, Eduard: *Časně římské spony západní provenience v Čechách*, *Archeologie ve středních Čechách* 1, 1997, s. 273–301.

2. 1. 2. Objevování germánských sídlišť na území Moravy

Zájem o germánská sídliště z doby římské sahá do počátku 20. století. První polovina století je charakteristická objevy prvních sídlištních objektů. Nejčastěji se jedná o náhodně získané nálezy z povrchových sběrů i detailnějších průzkumů.³⁹ Díky nim bylo možné již na počátku 30. let stanovit přibližný rozsah území osídlených Germány v rámci Moravy.⁴⁰

Od 50. let 20. století je patrný nárůst výzkumů badatelských⁴¹ i záchranných výzkumů. Jako příklad mohu uvést Komořany, Mikulčice, Brno-Chrlice atd.⁴² Mezi nejvýznamnější výzkumy patří práce V. Hrubého⁴³ na lokalitě Zlechov na trati „Padělky“ v letech 1964–1972. O tomto významném sídlišti však od V. Hrubého vyšlo pouze několik rozsahem krátkých vyhodnocení.⁴⁴ Až o více než 30 let později se dočkala systematického zpracování⁴⁵ Tomáše Zemana.⁴⁶

³⁹ VACHŮTOVÁ, Dagmar: *Stručný přehled bádání o sídlištích doby římské na Moravě*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 24.

⁴⁰ ŠEDO, Ondrej: *Příspěvek k poznání germánských sídlišť doby římské na Moravě*. In: PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané v prvních dvou staletí našeho letopočtu*. Mikulov 1991, s. 22.

⁴¹ Badatelský archeologický výzkum je takový archeologický výzkum, který se provádí na území s archeologickými nálezy jinak neohroženém, pouze z archeologického podnětu, za účelem vyřešení vědeckého archeologického problému. Dostupné na WWW: <http://www.arup.cas.cz/?p=50>. Cit. [23. 3. 2016]

⁴² VACHŮTOVÁ, Dagmar: *Stručný přehled bádání o sídlištích doby římské na Moravě*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 24–25.

⁴³ Vilém Hrubý (1912–1985): archeolog a muzejník, vedoucí pracoviště slovanské archeologie FF UJEP Brno, specialista na velkomoravské období. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 237–238.

⁴⁴ HRUBÝ, Vilém: *Sídliště z pozdní doby římské ve Zlechově*, AR 19, 1967, s. 643–658, 669.

⁴⁵ Grantový projekt reg. č. KJB804270501: *Sídliště z pozdní doby římské a počáteční fáze stěhování národů ve Zlechově*. Projekt byl realizovaný v letech 2005–2007 a přidělená dotace sloužila k provedení přírodovědných a chemicko-technologických analýz. Výsledky projektu shrnul Tomáš Zeman ve své disertační práci. ZEMAN, Tomáš: *Sídliště ze závěru doby římské a počáteční fáze stěhování národů a jeho postavení v rámci pozdního svébského osídlení Moravy*. Brno 2010. (Disertační práce). Dostupné na WWW: http://is.muni.cz/th/18794/ff_d/

⁴⁶ Např. ZEMAN, Tomáš: *Sídliště z pozdní doby římské ve Zlechově. Stav zpracování, východiska a cíle projektu*. In: DROBERJAR, Eduard - LUTOVSKÝ, Michal (eds.): *Archeologie barbarů 2005*. Praha 2006, s. 451–469.

Tomáš Zeman (nar. 1974): archeolog, specializace na osídlení Moravy v přechodném horizontu mezi dobou římskou a stěhování národů. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 651.

Záchranné výzkumy v dalších desetiletích se realizovaly v rámci celé Moravy. Mezi největší patří výzkumy související se stavbou nádrže Nové Mlýny od roku 1975. Výzkumy germánských sídlišť však byly pouze okrajovou součástí zkoumání významných památek v okolí naší nejnámější lokality Hradisko u Mušova. Jedná se o velice významné nálezy germánských sídlišť,⁴⁷ které pomohly dokreslit situaci v této, pro dobu římskou, významné oblasti⁴⁸ (více v podkapitole *Římské krátkodobé tábory ve vztahu ke germánským sídlištím na příkladu tábora v Olomouci-Neředíně*).

Největší odkryté sídliště na území Moravy pak bylo prozkoumáno v letech 1989–1991 Ondřejem Šedem⁴⁹ a Martinem Geislerem.⁵⁰ Nachází se na katastru Vyškova v poloze Žleby. Bylo objeveno 34 zahloubených chat, celkem 219 zahloubených objektů a na takto rozsáhlém sídlišti bylo přínosné sledovat sídelní strukturu. V nálezové situaci byla patrná kumulace objektů, které byly od husté zástavby oddělené velkou plochou bez nálezů.⁵¹ Zároveň objevené kůlové stavby vytvářely oddělenou zástavbu od zahloubených chat.⁵² O významu sídliště svědčí také předměty dokládající železářskou výrobu a kovolitectví. Zároveň se jedná o sídliště, které bylo osídleno ve více fázích od poloviny 2. století do 3. století.⁵³

Přelom nastal v 90. letech. Díky letecké prospekci a objevení dosud neznámých římských pochodových táborů byla zdokumentována řada germánských sídlišť ve vztahu k těmto římským památkám, např. Olomouc-

⁴⁷ Kompletní soupis JELÍNKOVÁ, Dagmar - KAVÁNOVÁ, Blanka: *Soupis nalezišť z doby římské*. In: STUHLÍK, Stanislav (ed.): *Oblast vodního díla Nové Mlýny od pravěku do středověku*. Brno 2002, s. 329–354.

⁴⁸ VACHŮTOVÁ, Dagmar: *Stručný přehled bádání o sídlištích doby římské na Moravě*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 25.

⁴⁹ Ondřej Šedo (nar. 1951): archeolog, objevování krátkodobých táborů, specializace římské zásahy na barbarském území. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 558.

⁵⁰ Martin Geisler (nar. 1953): archeolog, záchranné výzkumy. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 187.

⁵¹ GEISLER, Martin - ŠEDO, Ondřej: *Druhá sezóna záchranného výzkumu na trase dálnice v poloze Žleby u Vyškova (okr. Vyškov)*, PV 1990, 1993, s. 85–86.

⁵² GEISLER, Martin - ŠEDO, Ondřej: *Třetí (závěrečná) sezóna záchranného výzkumu na trase dálnice v poloze Žleby u Vyškova (okr. Vyškov)*, PV 1991, 1993, s. 66–67.

⁵³ DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 373.

Neředín (více v podkapitole *Římské krátkodobé tábory ve vztahu ke germánským sídlištím na příkladu tábora v Olomouci-Neředíně*).⁵⁴

I když do dnes probíhají menší i větší výzkumy jednotlivých lokalit, stále schází plošné a systematické výzkumy, což není na většině lokalit v současné době možné, především s ohledem na jeho financování. Germánská sídliště se ale dostávají do popředí zájmu badatelů, jak dokazuje téma na III. protohistorické konferenci v roce 2007, jehož tématem bylo: „*Sídliště, sídlištní objekty a nálezy a jejich význam pro chronologii protohistorického vývoje*“. Příspěvky z konference pak byly publikovány v řadě *Archeologie barbarů*.⁵⁵

Jak jsem zmínila již výše, záchranné výzkumy jsou nejčastější možností jak prozkoumat germánské sídliště. Díky novým metodám, např. letecké prospekci nebo geofyzikálnímu průzkumu je možné zkoumat vzájemné vztahy sídlišť, přilehlých pohřebišť atd. Grantové projekty umožnily některá sídliště prozkoumat a zdokumentovat detailně (Zlechov), takových akcí by ale bylo zapotřebí daleko více.

2. 1. 3. Charakteristika germánských sídlišť

Na základě nejstarších, převážně ojedinělých nálezů z germánských sídlišť bylo dlouho problematické vytvořit základní charakteristiku germánské osady. Nejstarší germánské sídlištní objekty jsou popsány jako „jámy o objemu několika metrů“. ⁵⁶ Díky přibývajícím nálezům po druhé světové válce mohl Ivan Peškař podat základní charakteristiku germánských chat. Roku 1961⁵⁷ měl k dispozici 23 pozůstatků zahloubených chat z moravských lokalit. Poprvé vznesl otázku, zda rozmístění kúlů v rámci zahloubených chat není známkou chronologických rozdílů.⁵⁸ Stejný popis zopakoval o 17 let později ve shrnující

⁵⁴ Tamtéž, s. 26–27.

⁵⁵ DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008.

⁵⁶ VACHŮTOVÁ, Dagmar: *Stručný přehled bádání o sídlištích doby římské na Moravě*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 24.

⁵⁷ PEŠKAR, Ivan: *Nové poznatky o obytných stavbách na moravských sídlištích z doby římské*, PA LII/2, 1961, s. 414–422.

⁵⁸ Tamtéž, s. 419.

práci z roku 1978⁵⁹ *Starší doba římská na Moravě*. Dle uvedeného popisu se jednalo o jednoprostorové chaty částečně zapuštěné do země, které mají tvar protáhnutých čtyřúhelníků, a základní konstrukci tvoří šest kúlů, umístěných v šestiúhelníku. Přičemž Ivan Peškař uvádí, že doposud nebyly objevené žádné nadzemní stavby s kúlovou konstrukcí.⁶⁰

Základní charakteristika obydlí se příliš nezměnila ani v dalším bádání, byla pouze doplněna o nové informace. Například Ondřej Šedo v článku *Příspěvek k poznání germánských sídlišť doby římské na Moravě* popsal germánská sídliště jako nížinné neopevněné osady, na kterých se nacházely zahloubené obytné chaty, obdélníkového půdorysu, s okolními jámami a nadzemní kúlové stavby. Lokality jsou nalézány v nížinných polohách, případně na mírných svazích v blízkosti vodního toku.⁶¹

Výše zmíněná charakteristika je uvedena také v *Encyklopedii římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Eduard Droberjar zároveň dodává poznámku, že výzkumy a interpretaci komplikuje fakt, že na odkrývaných sídlištích je patrné vícefázové osídlení, které ztěžuje identifikaci a rozpoznání charakteru jednotlivých fází osídlení.⁶²

Zároveň většina nálezů sídlištního charakteru pochází z povrchových sběrů a drobných archeologických zásahů, proto je možné charakter germánských sídlišť určit pouze na základě několika rozsáhlých výzkumů v Čechách a na Moravě.

V rámci charakteristiky sídlišť se nebudu věnovat pouze vizuální podobě jednotlivých sídelních objektů. Do základního popisu sídliště je možné zařadit také pohled na společenské poměry, i když má archeologie v tomto ohledu velice omezené možnosti. To je jeden z důvodů, proč se tomuto tématu věnují především historici, kteří k závěrům dochází na základě písemných pramenů, přesto se archeologové snaží tyto zprávy propojit s hmotnými nálezy (např. struktura sídliště)

⁵⁹ PEŠKAŘ, Ivan: *Starší doba římská na Moravě*. Zprávy čs. společnosti archeologické při Čs. akademii věd XX/3, 1978, s. 55–83.

⁶⁰ Tamtéž, s. 59.

⁶¹ ŠEDO, Ondřej: *Příspěvek k poznání germánských sídlišť doby římské na Moravě*. In: PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané v prvních dvou staletí našeho letopočtu*. Mikulov 1991, s. 22.

⁶² DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 293.

Přítomnost výrobních areálů a uskupení sídlištních jednotek může napovídat o rozvrstvení ve společnosti. Ivan Peškař na základě struktury sídlišť a charakteru pohřebišť popsal vývoj společnosti. Dle autora, seskupení sídelních jednotek (chat a dílen) prozrazuje přítomnost zemědělských občin, jejichž vývoj směřoval k třídnímu rozvrstvení a vystupování některých jedinců do popředí. Tito lidé se díky mocenskému vlivu dostali do čela kmenů nebo větších svazů. Na základě tohoto vývoje charakterizoval formu organizace společnosti ve vrcholném období doby římské jako tzv. vojenskou demokracii.⁶³

Zkoumání sociálních poměrů, života společnosti a všedního života lidí se stalo velice populární v bádání o všech dějinných obdobích, výjimkou není ani doba římská. Základní charakteristika germánské společnosti je uvedena v již zmíněné encyklopedii Eduarda Droberjara.⁶⁴ Autor se pod heslem *společnost* věnuje rozvrstvení obyvatel a přibližuje základní pojmy jako *rodina, kmen* atd. Tuto charakteristiku provedl na základě římského historika Tacita (55 n. l. – cca 120 n. l.), který popisoval například velikost germánských kmenů. Největší část příspěvku je věnována identifikování společenských vrstev na základě pohřebišť, ale neobjevuje se zde rozbor sídlišť. Pouze ve vztahu k rodině autor odmítl přítomnost tzv. velkorodiny, protože na našem území se nenachází velké nadzemní domy, které jsou typické pro západní a severozápadní oblast Germánie.⁶⁵

Tématu sociálního postavení lidí ve společnosti se hlouběji věnovala konference Archeologie barbarů (2011), která nesla název Sociální diferenciacie barborských komunit.⁶⁶ I když se ve sborníku z konference objevuje řada příspěvků od českých badatelů, nejvýrazněji jsou zastoupeny práce polských archeologů, kde je na základě níže uvedeného zřejmé, že se problematiku sociální diferenciacie na sídlištních intenzivně zabývají.

Eduard Krekovič⁶⁷ viděl možnost rozpoznat sociální diferenciaci na sídlištních podle polohy domu, kdy se vyšší status projevuje centrální nebo

⁶³ PEŠKAŘ, Ivan: *Starší doba římská na Moravě*. Zprávy čs. společnosti archeologické při Čs. akademii věd XX/3, 1978, s. 67.

⁶⁴ DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 302–303.

⁶⁵ Tamtéž, s. 302.

⁶⁶ KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciacie barborských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Archeologie barbarů 2011. Brno 2014.

⁶⁷ Eduard Krekovič: vedoucí sekce archeologie na univerzitě v Bratislavě.

opevněnou polohou, případně monumentální stavbou.⁶⁸ Pod pojmem monumentální stavba vidím souvislost s výše zmíněným tvrzením Eduarda Droberjara o velkých nadzemních domech. Zároveň se Andrej Michałowski⁶⁹ zabýval podobou domu a možností určit sociální postavení jeho obyvatel.⁷⁰ V rámci stálejších osad by dle autora bylo možné rozlišit sociální diferenciaci na základě podoby interiéru domu, konkrétně členění a velikosti, protože v rámci středoevropské civilizace odrážel dům postavení jedince a stálejší struktury začínaly mít symbolický význam.⁷¹ K závěrům dospěl na základě analogií a sumarizací úvah jiných autorů (např. W. Haarnagel).

O tom, zda germánská sídliště prozradí více o sociální diferenciaci místních obyvatel, se zajisté povedou další diskuze. Struktura sídlišť, případně podoba jednotlivých domů mohou být dobrým vodítkem pro hledání analogií i v jiných geografických oblastech a případně obdobích. Faktem zůstává, že primární postavení při určování postavení jedinců mají a budou mít nálezy z hrobů a pohřebišť, ze kterých vycházejí čeští a moravští archeologové.

V rámci základní charakteristiky germánských sídlišť vidím jako klíčové pro celé dějiny bádání první stručné popisy lokalit a úvahy o funkci nalezených objektů, ze kterých všichni následující autoři vycházeli. V průběhu druhé poloviny 20. století a na počátku 21. století se autoři ve svých pracích lišili především v dílčích otázkách, které uvedu dále.

2. 1. 4. Datování sídlišť a struktura osídlení Moravy

Germánská sídliště poskytují velké množství archeologického materiálu, tudíž by se mohlo zdát, že usnadní datování lokalit. Otázkou určování stáří a

⁶⁸ KREKOVIČ, Eduard: *Sociálna diferenciacia všeobecne a u germánov zvlášť*. In: KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciacie barbarických komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Archeologie barbarů 2011. Brno, s. 14.

⁶⁹ Andrej Michałowski (nar. 1946): archeolog, profesor na univerzitě v Poznani (Polsko). Dostupné na WWW: <http://archo.amu.edu.pl/michalowski.htm>.

⁷⁰ MICHAŁOWSKI, Andrej: *„foeda paupertas: [...] non penates“ – Dom jako indyktor stratifikacji społecznej w świecie of the central european barbaricum*. In: KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciacie barbarických komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Archeologie barbarů 2011. Brno 2014, s. 19–25.

⁷¹ Tamtéž, s. 20–21.

sídlištních horizontů se zabývali například Eduard Droberjar,⁷² Jaroslav Tejral⁷³ a další.

Chronologie tohoto období pochází od Hanse Jürgena Eggerse,⁷⁴ který se věnoval římským importům na území barbarika. Jeho dílo *Zur Absolute Chronologie der römische Kaiserzeit im Freien Germanien*⁷⁵ obsahující typologii nálezů římské provenience se stalo základem pro chronologický systém, ze kterého vychází všechny následující chronologické systémy. V nejširším měřítku se doba římská rozděluje na starší a mladší, kdy základním předělem jsou markomanské války. Dále jsou tato období rozčleněna do jednotlivých stupňů, které jsou označeny písmeny A–C3 (A je pozdní doba laténská). Na Moravě se využívá třídění dle Jaroslava Tejrala (viz dále) a v Čechách trošku odlišné dělení dle Vladimíra Salače uvedené v *Archeologii pravěkých Čech 8*.⁷⁶

U prozkoumaných lokalit se ale ve všech případech objevilo vícefázové osídlení, které způsobuje problémy při identifikaci jednotlivých fází osídlení.⁷⁷

Dle Eduarda Droberjara můžeme na některých lokalitách na Moravě vidět, že se sídliště z mladších období doby římské často vyskytovala na východním okraji zaniklých sídlišť datovaných do starší doby římské.⁷⁸

Důležitou otázkou je intenzita germánského osídlení v průběhu doby římské a možnosti jejího určení. Ivan Peškař v článku *Starší doba římská na Moravě* provedl v 70. letech vyhodnocení dosavadních nálezů vztahujících se k době římské, především k jejímu staršímu období.⁷⁹ Intenzitu osídlení

⁷² DROBERJAR, Eduard: *Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. Fontes Archaeologici Pragenses 21. Praha 1997.

⁷³ TEJRAL, Jaroslav: *Die Besonderheiten der germanischen Siedlungsentwicklung während der Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit in Mähren und ihr Niederschlag im archäologischen Befund*. In: LAUBE, Achim (ed.): *Haus und Hof im östlichen Germanien*. Bonn 1998, s. 181–207.

⁷⁴ Jürgen Eggers (1906–1975): významný německý archeolog.

⁷⁵ EGGERS, Hans Jürgen: *Zur Absolute Chronologie der römische Kaiserzeit im Freien Germanien*. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 2, 1955, s. 196–238

⁷⁶ SALAČ, Vladimír: *Starší doba římská*. In: SALAČ, Vladimír (ed.): *Archeologie pravěkých Čech 8. Doba římská a stěhování národů*. Praha 2008, s. 37–41.

⁷⁷ DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 293.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ PEŠKAŘ, Ivan: *Starší doba římská na Moravě*. Zprávy čs. společnosti archeologické při Čs. akademii věd XX/3, 1978, s. 55–83.

charakterizoval na základě početnosti a velikosti sídlišť a pohřebišť. Nej hustší osídlení viděl ve 2. polovině 2. století a na počátku 3. století.⁸⁰

Ondrej Šedo v práci *Příspěvek k poznání germánských sídlišť doby římské na Moravě* uvádí, že hustá síť osídlení se vytvořila ve 2. polovině 1. století a ve 2. století našeho letopočtu. Jednotlivá sídliště jsou dle jeho názoru vzdálená pouze 2–6 km.⁸¹ S tímto názorem se částečně ztotožnil Jaroslav Tejral v *Pravěkých dějinách Moravy*, který počátky budování sídelní struktury kladl do konce 1. století a počátku 2. století. Zároveň vymezil rozsah osídlení, především na Dyjsko-svratecký a Dolnomoravský úval, oblast Vyškovské brány a Hornomoravského úvalu. Zároveň hranice osídlení Moravy položil na Českomoravskou vrchovinu, Jeseník, Oderské vrchy a Bílé Karpaty. Vzhledem k bezprostřední návaznosti oblasti jižní Moravy a Dolního Rakouska, vymezil toto společné území jižní Moravy a Dolního Rakouska jako „jeden větší zeměpisný a kulturní celek“.⁸²

Velký počet nálezů kladený do 80. let 2. století je tradičně spojovaný s hustotou osídlení, která měla v tomto období dosáhnout vrcholu, což se předpokládá na základě největšího množství objevených sídlišť z této doby. Jaroslav Tejral pokládal za důležité hledat různé příčiny tohoto jevu. Došel k závěru, že silné zastoupení nálezů z tohoto období nese svědčí pouze o hustém osídlení, ale je důkazem velké změny v životech lidí, kteří byli nuceni opouštět osady, často likvidované vojskem.⁸³ Tento jev lze považovat za důkaz důsledků markomanských válek pro místní obyvatelstvo. Zároveň zdůvodnění Jaroslava Tejrала vysvětluje, proč nemáme tak husté osídlení ve starší době římské.

Objasnění problematiky sídlištního vývoje umožnilo publikování starších archeologických nálezů Eduardem Droberjarem ve studii o germánském osídlení ve starší době římské *Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*.⁸⁴ Tento badatel potvrdil myšlenky J. Tejrала o rozlišení tří fází sídlištního vývoje uvedené v kandidátské disertační

⁸⁰ Tamtéž, s. 56.

⁸¹ ŠEDO, Ondrej: *Příspěvek k poznání germánských sídlišť doby římské na Moravě*. In: PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané v prvních dvou staletí našeho letopočtu*. Mikulov 1991, s. 22.

⁸² TEJRAL, Jaroslav: *Na hranicích impéria (doba římská)*. In: PODBORSKÝ, Vladimír (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 430.

⁸³ Tamtéž, s. 447.

⁸⁴ DROBERJAR, Eduard: *Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. Fontes Archaeologici Pragenses 21. Praha 1997.

práci *Problémy Moravy v mladší době římské*.⁸⁵ E. Droberjar pracoval na jedné straně se strukturou zahloubených chat, kde sledoval půdorys zahloubené jámy a postavení kúlů.⁸⁶ Na základě typologického katalogu a analýzy keramiky rozdělil 2. a 3. století na tři fáze. Stupeň B2 odpovídá období před markomanskými válkami, odlišil B2/C1, který odpovídá období markomanských válek, a stupeň C1, který následuje po nich.⁸⁷

Nálezový fond z germánských sídlišť se značně rozpadal do několika horizontů a skupin, kdy se vycházelo z předpokladu, že nalezené předměty byly užívány do zániku sídlištního objektu, přičemž chronologie je určována podle nejmladších předmětů, které jsou zastoupeny v největší míře.⁸⁸ Na základě výše zmíněného přiřadil J. Tejral sídlištní fáze jednotlivým historickým obdobím.⁸⁹ Doba markomanských válek, tedy stupeň B2/C1 dle E. Droberjara, je charakteristická velice početným zanikáním sídlišť, což je spojené s násilnými událostmi této doby. Horizont C1 vidí jako dobu velkých migrací a C3/D1, poslední sídlištní horizont, jako nástup velkých změn, spojených s odchodem velké části Svěbů, kolem roku 400.⁹⁰

Výše zmíněné zánikové horizonty a diskontinuita germánských sídlišť je patrná i na nálezech superpozic germánských sídlišť a římských krátkodobých táborů.⁹¹ Typickým příkladem je lokalita Mušov „Na pískách“ nebo Modřice u Brna⁹² (viz kapitola *Římsko-germánské vztahy na základě prozkoumaných lokalit*).

⁸⁵ TEJRAL, Jaroslav: *Problémy Moravy v mladší době římské*. Archeologický ústav ČSAV. Brno 1972. (Kandidátská disertační práce).

⁸⁶ Tamtéž, s. 22.

⁸⁷ Tamtéž, s. 29–122.

⁸⁸ TEJRAL, Jaroslav: *Ke zvláštnostem sídlištního vývoje v době římské na území severně od středního Dunaje*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 68.

⁸⁹ TEJRAL, Jaroslav: *Die Besonderheiten der germanischen Siedlungsentwicklung während der Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit in Mähren und ihr Niederschlag im archäologischen Befund*. In: LAUBE, Achim (ed.): *Haus und Hof im östlichen Germanien*. Bonn 1998, s. 181–207.

⁹⁰ TEJRAL, Jaroslav: *Ke zvláštnostem sídlištního vývoje v době římské na území severně od středního Dunaje*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 68.

⁹¹ více kapitola *Germánská sídliště ve vztahu k římským krátkodobým táborům*

⁹² TEJRAL, Jaroslav: *Ke zvláštnostem sídlištního vývoje v době římské na území severně od středního Dunaje*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 74.

2. 1. 5. Pece a výrobní areály

Jak jsem zmínila již výše, na sídlištích se nenachází pouze obytné stavby, ale také objekty, kterým je možné přiřadit hospodářský charakter. Dle mého soudu, nejvýznamnějšími objekty v rámci této kategorie jsou hrnčířské pece, které byly identifikovány na mnoha moravských sídlištích ve srovnání s Čechami, kde až na výjimky nálezy chybí, jak uvádí E. Droberjar v článku *Aktuální stav výzkumu labsko-germánských sídlišť doby římské a doby stěhování národů v Čechách*.⁹³ Díky těmto nálezům si mohou badatelé pokládat hned několik otázek o výrobě keramiky. Na prvním místě je identifikace výrobních areálů v rámci sídliště. Dále například otázka distribuce keramických výrobků na jedné lokalitě, případně v širším okolí a v neposlední řadě technickou „vyspělostí“. Z oblasti Moravy máme i nálezy železářských pecí (např. Křepice).⁹⁴ Významné hutnické centrum pak bylo objeveno v Sudicích na trati „U občin“.⁹⁵

V práci *Starší doba římská na Moravě* rozdělil Ivan Peškař obecně řemesla na specializovaná a řemesla domácího rázu. Jako ryze specializované viděl železářství, které vyžaduje značnou zručnost. Naopak výroba textilu patřila mezi artikly vyráběné doma. Složitější byla otázka hrnčířství, kde u některých velkých hrnčířských pecí nevyloučil částečně specializovanou výrobu.⁹⁶ Hrnčířské pece se staly důležitým opěrným bodem pro poznání řemeslné úrovně Germánů, proto se Ivan Peškař začal věnovat jejich popisu a rozdělení v článku *Hrnčířské pece z doby římské na Moravě*.⁹⁷ V roce 1988 bylo na Moravě identifikováno 12 nalezišť, na kterých se nacházely pece. Protože Germáni vyráběli v ruce tvarovanou keramiku, nepotřebovali tak složitý způsob vypalování jako Keltové, postačující byly jednokomorové pece s kupolovitě upravenou komorou, které lze sledovat od pravěku až do 4. století. Ivan Peškař

⁹³ DROBERJAR, Eduard: *Aktuální stav výzkumu labsko-germánských sídlišť doby římské a doby stěhování národů v Čechách*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 15.

⁹⁴ PEŠKAŘ, Ivan: *Objev železářské dílny z doby římské na sídlišti u Křepic*, PV 1961, 1962, s. 74–78.

⁹⁵ LUDIKOVSKÝ, Karel - SOUCHOPOVÁ, Věra: *Výsledky třetí sezon výzkumu hutnické oblasti v Sudicích*, PV 1977, 1980, s. 49.

⁹⁶ PEŠKAŘ, Ivan: *Starší doba římská na Moravě*. Zprávy čs. společnosti archeologické při Čs. akademii věd XX/3, 1978, s. 66.

⁹⁷ PEŠKAŘ, Ivan: *Hrnčířské pece z doby římské na Moravě*, PA LXXIX/1, 1988, s. 106–169.

poukázal na fakt, že se většina badatelů věnovala jen dvoukomorovým pecím vertikálního typu, které byly známé už z mladší doby římské, a proto neviděli pokračování technologického vývoje ve starší době římské.⁹⁸ Konstrukčně složitě pece pak byly podle Ivana Peškaře svěřeny specializovaným hrnčířům, kteří zásobovali obyvatele vlastní osady a okolí.⁹⁹ Tento jev se ukázal na lokalitě v Jiříkovicích, kde bylo prozkoumáno celkem pět hrnčířských dvouprostorových vertikálních pecí, ve kterých byla vyráběna na kruhu točená keramika. Tato větší hrnčířská dílna pak zásobovala výrobky, které byly technologicky dokonalejší, rozlehlé okolí.¹⁰⁰

Na základě rozboru velkého sídliště na lokalitě Vyškov, Ondrej Šedo v článku *Příspěvek k poznání germánských sídlišť doby římské na Moravě* částečně potvrdil názory Ivana Peškaře, že se keramické nádoby vyráběly v rámci jednotlivých domácností pro vlastní potřebu a až následné vypalování probíhalo ve společné peci. Podobnost ve strategii výroby pak vidí v textilní výrobě.¹⁰¹ Ovšem neuvádí možnost specializované výroby v rámci sídliště.

Stejně tak Eduard Droberjar tvrdil, že řemeslná výroba (keramika, kov) byla určena na většině lokalit pouze pro vlastní potřebu. Možnost distribuce nebo obchodu spojuje s přílivem importovaného zboží z římských provincií ve 2. století.¹⁰²

Největší koncentrace hrnčířských pecí na Moravě byla objevena na lokalitě Olomouc-Neředín na trati „Mýlina“¹⁰³ a Olomouc-Slavonín na tratích Horní lán“¹⁰⁴ a „Pod Vlachovým“¹⁰⁵, datované do 2. poloviny 4. století. Celkem zde bylo prozkoumáno 14 hrnčířských pecí, které tvořily dva výrobní okrsky.

Přítomnost větších výrobních okrsků (Jiříkovice, Olomouc-Slavonín) svědčí o možnostech distribuce keramického zboží i do vzdálenějších oblastí. Na základě výše uvedeného a charakteru nálezů souhlasím s Ivanem

⁹⁸ Tamtéž, s. 161.

⁹⁹ Tamtéž, s. 162.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 116.

¹⁰¹ ŠEDO, Ondrej: *Příspěvek k poznání germánských sídlišť doby římské na Moravě*. In: PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané v prvních dvou staletí našeho letopočtu*. Mikulov 1991, s. 27.

¹⁰² DROBERJAR, Eduard: *Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. Fontes Archaeologici Pragenses 21. Praha 1997, s. 161.

¹⁰³ ŠRÁMEK, Filip: *Olomouc-Neředín „Mýlina“*. NZ AC Olomouc 70/1999. Olomouc 1999.

¹⁰⁴ KALÁBEK, Marek: *Olomouc-Slavonín „Horní lán“ – společensko obchodní centrum Carrefoure*. NZ AC Olomouc 116/2003. Olomouc 2002.

¹⁰⁵ ŠMÍD, Miroslav: *Olomouc-Slavonín 2005, Pod Vlachových, „Obchodní a zábavní park Haná, II. a III. etapa.“* NZ ÚAPP Brno 141/2005. Brno 2005.

Peškařem, že větší okrsky sloužily k distribuci technologicky složitější keramiky a zároveň se keramické nádoby vyráběly v rámci jednotlivých domácností.

2. 1. 6. Vyhodnocení

Od prvních souhrnných prací od Ivana Peškaře o germánských sídlištích uběhlo více než 50 let a domnívám se, že od této doby nedošlo k převratnému posunu v poznání těchto archeologických památek. Největší změnou je používání nových metod v archeologii, které umožňují lépe lokalizovat sídlištní objekty, případně určovat jejich stáří nebo složení půdy. Díky této interdisciplinaritě se nyní přistupuje k sídlištím jako k součásti většího celku a ne jako k izolovaným jednotlivým nálezům.

Domnívám se, že důkladným rozbořem a analýzou materiálu na jednotlivých sídlištích by bylo možné, vytvořit si ucelenější pohled na podobu sídlišť a dozvědět se více o běžném životě Germánů. K podobnému zpracování je nezbytné zavádění nových metod a možností, které nám moderní technologie přináší. Na prvním místě se jedná o interdisciplinární přístup k lokalitám dříve zkoumaným i nově objeveným. Nyní bych uvedla příklady metod, které by dle mého soudu bylo vhodné využívat při výzkumech germánských sídlišť, i když musím uznat, že většina z nich je technicky i finančně velice náročná, a proto je jejich realizace problematická.

Letecké snímkování. Výsledky, které za posledních 30 let přinesla letecká prospekce na území Moravy (např. objevené tábory) jednoznačně vypovídá o její, dnes nezastupitelné, roli.

Detektor kovu. I když je velice problematické používání detektorů kovů a tzv. „detektoráři“ způsobují často značné komplikace, jejich využití na konkrétních výzkumech je velice přínosné. Díky detektoru kovu, je možné vyhledat velké množství kovových artefaktů, které by se často nenašly.

Chemické rozbořy půdy. Analýzou látek v půdě je možné zjistit například složení organického odpadu, který vnikl působením lidské činnosti. V kombinaci s palynologickou analýzou je možné určit rostliny přítomné na daném sídlišti.

GIS (Geografický informační systém). Na základě sběru všech dat ze sídliště a jejich následným zanesením do mapy, případně jejich dalším rozbořem je možné srovnávat vzájemné prostorové vazby mezi jednotlivými

lokalitami. Tato zjištění mohou hrát důležitou roli v rámci analýzy vzájemných vztahů sídlišť, vztahy mezi sídlišti a pohřebišti, případně sídlišti a polními tábory.

Samozřejmě bych mohla jmenovat celou řadu dalších metod, které je možné v současné době využít. Tento přístup může přinést nové a nečekané poznatky a možnosti interpretace již zdánlivě vyřešených problémů, proto vidím tuto cestu jako nezbytnou pro další poznání germánských sídlišť doby římské na Moravě.

Úvahu bych zakončila větou Eduarda Droberjara: „ *Bez důkladně zpracovaných sídlištních souborů doplněných o přírodovědná data se smysluplnost archeologické práce přesouvá do rovin nepodložených úvah.*“¹⁰⁶

¹⁰⁶ DROBERJAR, Eduard: *Aktuální stav výzkumu labsko-germánských sídlišť doby římské a doby stěhování národů v Čechách*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 16.

2. 2. Germánské hroby a pohřebiště

2. 2. 1. Úvod

Hroby a pohřebiště jsou jedním z hlavních zdrojů archeologického materiálu pro dobu římskou. V porovnání se sídlišti je počet známých germánských pohřebišť několikanásobně menší a objevení nové lokality je vzácné.

Pohřebiště poskytují cenné informace o dané době, především na základě rozboru hrobového inventáře. Jejich největší předností je uzavřenost nálezů, která pomáhá při dataci a poznání hmotné kultury místního obyvatelstva. Zároveň je možné díky porovnání jednotlivých hrobových celků určit hospodářskou vyspělost, socioekonomické vztahy případně etnicitu. Toto jsou některé z otázek, kterými se zabývali archeologové od objevení prvních pohřebišť. Všichni badatelé, kteří se zabývali germánskými pohřebišti na území Moravy, museli k nálezům přistupovat v širším měřítku, to znamená, že ve většině prací se objevilo srovnání s oblastí Čech nebo s jižním Slovenskem a hledání analogií v rámci barbarika. Zabývat se strukturou pohřebiště, případně datováním jednotlivých hrobů v rámci pohřebiště nebylo v mnoha případech možné, protože téměř všechny nálezy tvořily jednotlivé hroby nebo pohřebiště do deseti hrobů. Na Moravě se nachází pouze několik větších pohřebišť, na kterých je možné sledovat vývoj jedné lokality nebo rozložení hrobů v rámci ní (Pohořelice, Hevlín, Mikulov, Šitbořice, Velatice, Velké Hostěrádky, Náklo, Šaratice, Modřice u Brna, Kostelec na Hané).

Přes uvedené možnosti archeologie je poznání, dokumentace a analýza pohřebišť na Moravě velice nedostačující. Publikované zprávy a články se v drtivé většině případů věnovaly popisu jejich nálezů, výzkumu, případně inventáři. Práce zabývající se vyhodnocením jednotlivých pohřebišť, případně shrnutím celé problematiky byly výjimečné a ve většině případů již zastaralé (viz dále v podkapitole *Objevování germánských pohřebišť*).

Kromě zpráv z *Přehledů výzkumů* a vyhodnocení jednotlivých pohřebišť, která jsou publikovaná v jiných periodikách, se mnoho cenných a nových informací nachází v nepublikovaných diplomových, případně seminárních

pracích studentů.¹⁰⁷ Řada z těchto seminárních a diplomových prací by měla být publikovaná. Jak bude z níže uvedeného textu patrné, na rozdíl od předcházejících kapitol nevynikají zde žádná zvučná jména autorů, kteří by se problematikou pohřbívání a pohřebního ritu zabývali dlouhodoběji nebo publikovali větší množství článků, které by se týkaly více než jednoho pohřebiště.

Dle mého soudu by bylo vhodné vypracovat a publikovat souhrnnou práci, kde by se objevil soupis všech objevených lokalit, jejich kritické zhodnocení s využitím nových metod výzkumu a nového pohledu na zkoumanou látku.

2. 2. 2. Charakteristika

Germánské hroby a pohřebiště jsou typické převládající kremací. Pouze výjimečně se objevují kostrové hroby. Na Moravě známe plochá pohřebiště, především s popelnicovými hroby v mísovitých nebo hrcovitých nádobách. Druhým typem hrobů jsou hroby jámové.¹⁰⁸

První obecnou charakteristiku na základě většího počtu lokalit (50 lokalit) publikoval R. M. Pernička¹⁰⁹ roku 1965 v článku *Moravská pohřebiště doby římské (K problematice pohřebišť doby římské)*.¹¹⁰ Identifikoval dvě místa s největší koncentrací nálezů. První v pásu od oblasti Brněnska po levý břeh Moravy jižně od toku Olšavy a druhé v prostoru Prostějovska.¹¹¹ Zároveň si všiml velkého nepoměru mezi objevenými sídlišti a pohřebišti a zajímal se o to, zda každé sídliště mělo své vlastní pohřebiště nebo existovalo nějaké centrální pohřební místo, protože byla velká vzácnost, když se tyto dva typy

¹⁰⁷ Např. NOVÁČEK, Jan: *Pohřební ritus Germánů v době římské (0–400 n. l.) na Moravě*. Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2001. (Nepublikovaná magisterská práce).; VOHRÝZEK, Stanislav: *Moravská pohřebiště doby římské (0 – 400 n. l.)*. Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2008. (Nepublikovaná seminární práce).; VLACH, Marek: *Žárové pohřebiště v Šitbořicích a přilehlý region v době římské*. Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2010. (Nepublikovaná magisterská práce).

¹⁰⁸ ZEMAN, Jiří: *Severní Morava v mladší době římské. Problémy osídlení ve světle rozboru pohřebiště z Kostelce na Hané*. Praha 1961, s. 177–179.

¹⁰⁹ Radko Martin Pernička (1922–1986): archeolog, vedoucí Katedry archeologie a muzeologie na MU v Brně. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z přibuzných oborů*. Praha 2005, s. 431–432.

¹¹⁰ PERNIČKA, Radko Martin: *Moravská pohřebiště doby římské (K problematice pohřebišť doby římské)*. SPFFBU E 10, 1965, s. 155–174.

¹¹¹ Tamtéž, s. 163.

lokalit našly v blízkosti, výjimkou byly Křižanovice a Šitbořice. Dle autora se sídliště nachází vždy v nižší poloze než pohřebiště.¹¹² R. M. Pernička si na velkých pohřebištích, v Kostelci na Hané a Šaraticích, všiml nepravidelného uspořádání, pouze v některých částech pohřebišť byly patrné skupinky hrobů, přesto se důvodům tohoto uspořádání hlouběji nevěnoval.¹¹³ Na řadu let byl článek R. M. Perničky jediný, který zobecnil závěry z jednotlivých pohřebišť. Popis jednotlivých lokalit se samostatně objevoval ve všech publikovaných zprávách o moravských pohřebištích, vždy se však autoři věnovali konkrétnímu nálezu a rozboru (struktura, datace, ritus,...) v rámci objeveného pohřebiště, bez hledání širších souvislostí.¹¹⁴

Dosud nejlepší zhodnocení pohřebišť a vývoje pohřbívání na Moravě se dle mého soudu nachází v *Pravěkých dějinách Moravy* v části věnované době římské,¹¹⁵ kterou sepsal J. Tejral. Popis hrobů a pohřbívání rozdělil na starší a mladší dobu římskou. Dle autora byly pro starší dobu římskou typické popelníkové hroby, zřídka se vyskytovaly pohřby nespálených těl, hlavně v Mikulově. Zároveň konstatoval, že kromě tzv. královského hrobu u Mušova nejsou známy žádné kostrové hroby s bohatými římskými importy, tzv. knížecí hroby.¹¹⁶ Detailněji se autor věnoval mladší době římské, kde se zaměřil na vztahy k jiným oblastem, především střednímu Německu, pro které jsou v tomto období typické knížecí hroby s bohatou výbavou. Vliv tohoto německého okruhu byl na Moravě patrný na pohřebišti v Kostelci na Hané a zároveň ho doložily jednotlivé nálezy keramického materiálu v oblasti Hané. J. Tejral na základě keramického materiálu a vzájemných analogií předpokládal příchod skupiny nových osadníků z oblasti na pravém břehu řeky Labe.¹¹⁷ Tomuto tématu se více věnoval při určování vzájemných vztahů mezi jižní a severní Moravou (více v podkapitole *Vztahy severní a jižní Moravy*).

¹¹² Tamtéž, s. 166–167.

¹¹³ Tamtéž, s. 168.

¹¹⁴ Příklady takových zpráv např.: PEŠKAŘ, Ivan: *Další hrob a pohřebiště z doby římské u Mikulova*, PV 1956, 1959, s. 109.; PEŠKAŘ, Ivan - LUDIKOVSKÝ, Karel: *Žárové pohřebiště z doby římské ve Velkých Hostěrádkách (o. Břeclav)*. Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně 6/1. Praha 1978.

¹¹⁵ TEJRAL, Jaroslav: *Na hranicích impéria (doba římská)*. In: PODBORSKÝ, Vladimír (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 424–470.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 430.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 459–465.

Eduard Droberjar rozlišil pohřebiště podle velikosti na malá (Vrbice), střední s několika desítkami hrobů (Mikulov, Velké Hostěradky) a velká (Kostelec na Hané), která mají více než 100 hrobů.¹¹⁸ I když byla v *Encyklopedii římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě* věnována pohřebištím rozsáhlá část, text neposkytl žádné detailnější informace. V částech nazvaných *Pohřebiště*¹¹⁹ a *Pohřební ritus*¹²⁰ pouze shrnul ty nejzákladnější již známé vlastností pohřebišť a hrobů. Více o pohřebištích se pak můžeme dozvědět u odkazů na jednotlivé lokality.

Protože ve většině případů byly odryty pouze jednotlivé hroby nebo malé skupiny hrobů, bylo obtížné vysledovat jakoukoli strukturu pohřebišť, případně jejich další vlastnosti. Rozmístění hrobů v rámci pohřebiště bylo možné určit pouze u velkých a dobře prozkoumaných pohřebišť, tzn. Kostelec na Hané, Šitbořice, Modřice. Na všech těchto velkých pohřebištích je patrné seskupování hrobů do určitých částí, například v Kostelci se kumulace hrobů nacházela na obou koncích pásového pohřebiště.¹²¹ Bohužel dosavadní moravské nálezy nedovolují podobné seskupení sledovat na větším počtu pohřebišť.

Podoba a základní vlastností pohřebišť byly, jak jsem uvedla již výše, definovány již od 60. let 20. století. Vzhledem ke stavu a četnosti nálezů se pohled na pohřební areály ve své podstatě příliš nezměnil, ale rozšířil. Díky revizi starších výzkumů a publikování již dříve prozkoumaných pohřebišť se v průběhu 20. a 21. století objevily nové názory na tyto archeologické památky. Základním předpokladem pro posun vpřed je využití prostorových analýz, které, jak vyplývá z nejnovějších publikovaných zpráv, jsou již samozřejmostí při zkoumání germánských hrobů a pohřebišť.

¹¹⁸ DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 251.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 251.

¹²⁰ Tamtéž, s. 251–253.

¹²¹ ZEMAN, Jiří: *Severní Morava v mladší době římské. Problémy osídlení ve světle rozboru pohřebiště z Kostelce na Hané*. Praha 1961, s. 180.

2. 2. 3. Objevování a publikování zásadních prací

Nejstarší publikované zprávy o hrobových nálezech se objevily již na počátku 20. století. První velký přelom nastal po objevení a výzkumech velkého pohřebiště v Kostelci na Hané Antonínem Gottwaldem¹²² roku 1924. První publikované informace o tomto nejvýznamnějším nalezišti nalezneme v ročence muzea v Prostějově,¹²³ ale lokalita se v té době nedočkala uceleného zpracování.

Kostelec na Hané, jakožto nejvýznamnější pohřebiště na Moravě, se objevil v řadě dalších prací v první polovině 20. století. Například J. Filip se v knize *Pravěké Československo*¹²⁴ okrajově zabýval přesunem obyvatel v době markomanských válek a pohřebištěm v Kostelci na Hané.¹²⁵ Přínosné úvahy publikoval J. Poulík¹²⁶ v práci *Jižní Morava, země dávných Slovanů*,¹²⁷ kde srovnával pohřebiště v Kostelci a Šaraticích a zjišťoval rozdíly, které přisuzoval neklidným poměrům ve 3. a 4. století.¹²⁸

Skutečný přelom v dějinách bádání o germánských pohřebištích doby římské nastal v 60. letech 20. století, kdy výrazně stoupl počet publikovaných zpráv o objevených lokalitách, ale především byla publikována řada stěžejních prací, které ovlivnily pohled na tyto archeologické památky.

Ojedinelé příklady publikovaných prací, které jsem uvedla, v podstatě nepřinesly žádné důkladné zhodnocení na základě rozboru hrobového inventáře. Zlom přišel roku 1961, kdy vyšla kniha Jiřího Zemana¹²⁹ *Morava v mladší době římské. Problémy osídlení ve světle rozboru pohřebiště*

¹²² Antonín Gottwald (1869–1941): záchranné archeologické akce. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 192–193.

¹²³ GOTTWALD, Antonín: *Žárové hroby z doby císařství římského od Kostelce na Hané*, RMP IV, 1927, s. 3–32.; GOTTWALD, Antonín: *Nové žárové hroby z doby císařství římského od Kostelce na Hané*, RMP VIII, 1931, s. 3–46.; GOTTWALD, Antonín: *Můj archeologický výzkum*. Prostějov 1931, s. 108–109.

¹²⁴ FILIP, Jan: *Pravěké Československo*. Praha 1948.

¹²⁵ Tamtéž, s. 301.

¹²⁶ Josef Poulík (1910–1998): archeolog, ředil ARÚ ČSAV v Brně. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 457–458.

¹²⁷ POULÍK, Josef: *Jižní Morava, země dávných Slovanů*. Praha 1950.

¹²⁸ Tamtéž, s. 26–27.

¹²⁹ Jiří Zeman (nar. 1929): archeolog, nejdříve se věnoval mladší době římské a stěhování národů, později slovanskému osídlení, působil na FF UK. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 650–651.

z *Kostelce na Hané*.¹³⁰ V knize byl uveden katalog se 448 hroby a nálezy,¹³¹ přičemž popis předmětů vycházel dle slov autora z publikovaných zpráv od A. Gottwalda a byl doplněn vlastní obrazovou dokumentací J. Zemana. Podstatný je detailní rozbor hrobového inventáře a pohřebního ritu.

Ještě o rok dříve publikovala Zora Trnáčková¹³² velké žárové pohřebiště se 153 hroby v Šaraticích.¹³³ Při hodnocení nálezu zdůraznila hledání analogií na Slovensku, především na pohřebišti v Očkově,¹³⁴ které publikoval Titus Kolník.¹³⁵ Základní částí článku je seznam hrobů se stručným popisem nálezů.¹³⁶ Závěry Z. Trnáčkové se týkají především vyhodnocení nálezu v Šaraticích bez obecnějšího zhodnocení v rámci širšího regionu, přesto je rozbor tohoto pohřebiště do dnes často citovanou prací a základem pro poznání pohřebišť na jižní Moravě.

První a v podstatě jediný publikovaný soupis pohřebišť a rozbor pohřebního ritu v době římské na Moravě uveřejnil R. M. Pernička v článku *Moravská pohřebiště doby římské (K problematice pohřebišť doby římské)*.¹³⁷ Tato první snaha o celkové zhodnocení germánského pohřebního ritu na Moravě byla důkazem zvyšujícího se zájmu o tyto archeologické památky, který jistě podnítilo publikování dvou největších, výše zmíněných pohřebišť.

Na R. M. Perničku a J. Zemana v jistém slova smyslu navázal Jaroslav Tejral publikací *Die Probleme der späten römischen Kaiserzeit in Mähren*.¹³⁸ Autor znovu rozebral pohřebiště v Kostelci na Hané, ale hodnotil ho v rámci širšího kulturního okruhu a ve vztahu k jižní Moravě, přičemž otázka vztahu jižní

¹³⁰ ZEMAN, Jiří: *Severní Morava v mladší době římské. Problémy osídlení ve světle rozboru pohřebišť z Kostelce na Hané*. Praha 1961.

¹³¹ Tamtéž, s. 15–172.

¹³² Zora Trnáčková (nar. 1931): archeoložka, rozsáhlé výzkumy na Olomoucku. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 593.

¹³³ TRNÁČKOVÁ, Zora: *Žárová pohřebiště z pozdní doby římské v Šaraticích*, PA LI/2, 1960, s. 561–609.

¹³⁴ Tamtéž, s. 561.

¹³⁵ KOLNÍK, Titus: *Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a počiatku doby sťahovania národov v Očkove pri Piešťanoch*, Slovenská archeológia IV/2, 1956, s. 233–300.

¹³⁶ TRNÁČKOVÁ, Zora: *Žárová pohřebiště z pozdní doby římské v Šaraticích*, PA LI/2, 1960, s. 561–582.

¹³⁷ PERNIČKA, Radko Martin: *Moravská pohřebiště doby římské (K problematice pohřebišť doby římské)*. SPFFBU E 10, 1965, s. 155–174.

¹³⁸ TEJRAL, Jaroslav: *Die Probleme der späten römischen Kaiserzeit in Mähren*. Praha 1975.

a severní Moravy je v jeho závěrech stěžejní¹³⁹ (viz *podkapitola Vztah jižní a severní Moravy*).

Jaroslav Tejral publikoval i další články, které se věnovaly pohřebištím, především ve vztahu k importům a dataci nálezových celků. Importy rozebral především v článku *Markomanské války a otázka římského dovozu na Moravu v období po Kommodově míru*,¹⁴⁰ kde se sice nezabýval výhradně Moravou, ale územím naddunajského barbarika. Detailní rozbor importovaných předmětů na tomto území byl doplněn soupisem nejvýznamnějších nálezů z Čech a Moravy.¹⁴¹ Datací pohřebišť se věnoval v článku *Příspěvek k datování moravských hrobových nálezů ze sklonku starší a z počátku mladší doby římské*.¹⁴²

Dalším velkým publikovaným pohřebišťem byly Velké Hostěradky. I. Peškař a K. Ludikovský¹⁴³ uvedli výsledky jejich výzkumů v článku *Žárové pohřebiště z doby římské ve Velkých Hostěradkách (o. Břeclav)*.¹⁴⁴

Uvedené články a studie jsou v podstatě jediným kompletním zpracováním pohřebišť. Vedle těchto prací se od 60. let v periodikách objevovaly krátké zprávy o určitém nálezu, např. *Dva žárové hroby z mladší doby římské z jižní Moravy*,¹⁴⁵ *Zachraňovací výzkum na pohřebišti z doby římské u Šitbořic*,¹⁴⁶ *Pohřebiště z mladší doby římské u Určic (okr. Prostějov)*,¹⁴⁷ *Další etapa výzkumu na žárovém pohřebišti z doby římské u Šitbořic*¹⁴⁸ atd.

¹³⁹ Tamtéž, s. 3–4, 96–101.

¹⁴⁰ TEJRAL, Jaroslav: *Markomanské války a otázka římského dovozu na Moravu v období po Kommodově míru*, AR XXII/1, 1970, s. 389–411.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 404–406.

¹⁴² TEJRAL, Jaroslav: *Příspěvek k datování moravských hrobových nálezů ze sklonku starší a počátku mladší doby římské*, Slovenská archeológia 19, 1971, s. 27–93.

¹⁴³ Karel Ludikovský (1923–1979): archeolog, doba laténská a technologie pravěké výroby železa. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 349–350.

¹⁴⁴ PEŠKAŘ, Ivan - LUDIKOVSKÝ, Karel: *Žárové pohřebiště z doby římské ve Velkých Hostěradkách (o. Břeclav)*. Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně 6/1. Praha.

¹⁴⁵ PEŠKAŘ, Ivan: *Dva žárové hroby z mladší doby římské z jižní Moravy*, AR XIII/2, 1961, s. 169–175, s. 192–193.

¹⁴⁶ PERNIČKA, Radko Martin: *Zachraňovací výzkum na pohřebišti z doby římské u Šitbořic*, SPFFBU E 7, 1962, s. 95–98.

¹⁴⁷ PEŠKAŘ, Ivan: *Pohřebiště z mladší doby římské u Určic (okr. Prostějov)*, AR XXVII/5, 1975, s. 488–503.

¹⁴⁸ PERNIČKA, Radko Martin: *Další etapa výzkumu na žárovém pohřebišti z doby římské u Šitbořic*, SPFFBU E 14, XVIII, 1969, s. 282–284.

Na konci 80. a počátku 90. let na sebe největší pozornost strhl nález tzv. královské hrobky u Mušova (více v podkapitole Královská hrobka u Mušova). Nejvíce publikovaných článků a monografií se věnovalo právě tomuto nálezu.

Od 90. let až po současnost byly ve většině případů objeveny jednotlivé hroby nebo menší skupiny, např. Bílovice (1 hrob), Dolany (3 hroby), Pohořelice (16 hrobů), Olomouc-Neředín (2 hroby) atd. Výjimkou je rozsáhlé pohřebiště s 230 hroby v Modřicích u Brna, které bylo prozkoumáno v letech 2003 a 2004. V první etapě bylo prozkoumáno 110 hrobů, z toho pouze jeden kostrový.¹⁴⁹ Další etapa výzkumu navázala na předchozí rok a bylo objeveno dalších 118 hrobů.¹⁵⁰ Jedná se tedy o druhé největší pohřebiště na Moravě. Jeho celkovému zhodnocení a především rozboru jeho uspořádání se věnovala Blanka Mikulková¹⁵¹ v článku *Nástin struktury germánského žárového pohřebiště v Modřicích*.¹⁵²

Obdobně jako při zkoumání římských krátkodobých táborů nebo sídlišť je důležitý nový přístup i ke germánským pohřebištím. Hrobům a pohřebištím Germánů byla věnována VI. Protohistorická konference Archeologie barbarů v roce 2010. Ve sborníku¹⁵³ z této konference se většina příspěvků věnovala oblasti Čech a Polska. Publikace byla rozdělena do pěti částí, přičemž příspěvky v prvních třech oddílech se zaměřily na hroby a pohřebiště polabských a východních Germánů.¹⁵⁴ Tématem čtvrtého oddílu jsou artefakty objevené na lokalitách doby římské, např. mince, spony, kovové nálezy¹⁵⁵ a pátého nové sídlištní nálezy.¹⁵⁶ Články k nálezům z Moravy jsou uvedeny v první části *Labsko-germánské hroby a pohřebiště*.¹⁵⁷

¹⁴⁹ KOS, Petr: *Modřice (okr. Brno-venkov)*, PV 45, 2004, s. 184–185.

¹⁵⁰ KOS, Petr: *Modřice (okr. Brno-venkov)*, PV 46, 2005, s. 269–270.

¹⁵¹ Blanka Mikulková (nar. 1967): archeolog v ÚAAP v Brně, doba římská. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 382.

¹⁵² MIKULKOVÁ, Blanka: *Nástin struktury germánského žárového pohřebiště v Modřicích*. In: KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciacie barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Brno 2014, s. 169–180.

¹⁵³ DROBERJAR, Eduard (ed.): *Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem*. Olomouc 2011.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 13–256.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 259–394.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 397–500.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 13–151.

Zcela nový přístup k nálezům na Moravě představila dvojice autorů Dagmar Vachútová a Marek Vlach¹⁵⁸ v článku *K možností identifikace a poznání pohřebišť z doby římské na Moravě*.¹⁵⁹ Autoři se pokusili o zhodnocení zachování funerálních areálů a konkrétně se věnovali pohřebišťům v Kostelci na Hané a Šitbořicích. Díky dobré dokumentaci R. M. Perničky při výzkumu v Šitbořicích bylo možné provést geofyzikální a pedologickou prospekci a mapovat prostorovou distribuci keramického materiálu, který se nacházel mimo hrobové celky.¹⁶⁰ Výsledky dokumentovaných destruktivních procesů na žárových pohřebišťích ukázaly, že žárová pohřebišťe z doby římské: „... *náleží k nejvíce ohroženým archeologickým památkám. Neboť orba a probíhající eroze půdy pravděpodobně postupně ničí a poškozuje většinu pohřebišť z doby římské.*“¹⁶¹ Závěry tohoto článku nejsou nijak překvapivé s ohledem na charakter pohřebišť, přesto je tento příspěvek ukázkou možností interdisciplinárního přístupu, který je v současné archeologii naprosto nezbytný.

Jak ukázal nález pohřebišťe v Modřicích u Brna, je stále možné nalézt další rozsáhlá pohřebišťe na území Moravy. Přesto předpokládám, že stejně jako v posledních letech bude největší část výzkumů věnována ojedinělým hrobům, nalezeným při záchranných archeologických výzkumech.

2. 2. 4. Sociální diference a socioekonomické vztahy

Pro archeologii je problematické sledovat rozdíly v sociálním postavení jedince, případně struktury společnosti. Složení společnosti se věnovala především antropologie již od 19. století, kdy L. H. Morgan publikoval práci *Ancient society*¹⁶² roku 1877. Práce byla přeložena do češtiny¹⁶³ a až do 90. let byla jediným vzorem v českém prostředí. Zlom nastal po roce 1989, kdy k nám začala pronikat „západní“ literatura a tím vzory pro další práci.

¹⁵⁸ Marek Vlach: působiště AÚ AV Brno.

¹⁵⁹ VACHÚTOVÁ, Dagmar - VLACH, Marek: *K možností identifikace a poznání pohřebišť z doby římské na Moravě*. In: DROBERJAR, Eduard (ed.): *Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebišťe Germánů mezi Labem a Dunajem*. Olomouc 2011, s. 39–63.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 49.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 57.

¹⁶² MORGAN, Henry Lewis: *Ancient society*. London 1877.

¹⁶³ MORGAN, Henry Lewis: *Pravěká společnost neboli výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštství přes barbarství k civilizaci*. Praha 1954.

Při studiu společnosti doby římské bylo zapotřebí vycházet z písemných pramenů, např. Tacita, který ve svém díle *Germania* uvádí informace o barbarských kmenech. Společenské rozvrstvení, případně nerovnost obyvatel dokládali archeologové podle výbavy germánských hrobů, tedy spojovali majetkovou a společenskou nerovnost,¹⁶⁴ kdy nejbohatší tzv. knížecí hroby byly považovány za znak nejvyššího postavení. Postupně archeologie svůj postoj k popisu sociální diferenciaci měnila a vyvíjely se nové přístupy.

Po prozkoumání prvních pohřebišť se hroby rozdělovaly na bohaté a chudé na základě výbavy, např. v Šaraticích tak učinila Zora Trnáčková.¹⁶⁵ Podrobnější popis socioekonomických vztahů v mladší době římské publikoval Jiří Zeman v práci o Kostelci na Hané. Konstatoval vývoj oproti starší době římské především ve specializaci výroby a s tím související majetkovou diferenciací,¹⁶⁶ pro kterou ale na žárových pohřebištech nejsou přímé důkazy. Zřetelný rozdíl viděl při porovnání hrobů žárových a kostrových, kdy již ve starší době římské bylo postavení některých kostrových hrobů podtrženo množstvím importů. Tyto starořímské hroby následně porovnal s mladořímskými, které nebyly tak závislé na importech a obsahovaly větší množství domácího zboží. Bohaté hroby přičkl cizím elementům v barbarské komunitě. Zároveň největšího bohatství měli možnost dosáhnout členové vojenských družin,¹⁶⁷ čímž doložil existenci jakéhosi náčelníka, který kolem sebe soustřeďoval vojenskou družinu.

Zajímavé je, že otázce sociálního rozvrstvení, případně bohatství hrobů se nevěnoval R. M. Pernička v souhrnné studii *Moravská pohřebišť doby římské*.¹⁶⁸ Protože to byla první ucelená práce o pohřebištech domnívám se, že toto téma nebylo pro R. M. Perničku prioritní a záměrně se zaměřil na obecná konstatování o pohřebním ritu a struktuře pohřebišť.

¹⁶⁴ KREKOVIČ, Eduard: *Sociálna diferenciacia všeobecne a u Germánov zvlášť*. In: KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciacie barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Archeologie barbarů 2011. Brno 2014, s. 13.

¹⁶⁵ TRNÁČKOVÁ, Zora: *Žárové pohřebišť z pozdní doby římské v Šaraticích*, PA LI/2, 1960, s. 583.

¹⁶⁶ ZEMAN, Jiří: *Severní Morava v mladší době římské. Problémy osídlení ve světle rozboru pohřebišť z Kostelce na Hané*. Praha 1961, s. 280.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 281.

¹⁶⁸ PERNIČKA, Radko Martin: *Moravská pohřebišť doby římské (K problematice pohřebišť doby římské)*. SPFFBU E 10, 1965, s. 155–174.

Informace o starší době římské publikoval Ivan Peškař v práci *Starší doba římská na Moravě*.¹⁶⁹ Porovnal bohatou a chudou výbavu, členění pohřebišť na skupiny a rituální rozdíly. Výsledkem bylo dokázání majetkové a sociální diferenciacce, což je dle Peškaře známka pokročilé vojenské organizace.¹⁷⁰

Přibývající nálezy a analogie z okolních států postupně dotvářely pohled na germánskou společnost. Jaroslav Tejral se v *Pravěkých dějinách Moravy* věnoval na prvním místě bohatým hrobům. Skupina mladořímských bohatých hrobů např. z Polska, Německa nebo Slovenska doložila vznik vysoce postavené vrstvy lidí, která se bohatým inventářem snažila odlišit. Příklady takto bohatých hrobů na Moravě, např. v Šitbořicích, potvrzují vznik nové společenské vrstvy.¹⁷¹

Eduard Droberjar v *Encyklopedii římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě* se při popisu společnosti věnoval obecnému popisu její organizace (od rodiny po kmenový svaz) a konkrétním příkladům lokalit, na kterých můžeme rozpoznat bohaté hroby. Bohužel uvedl pouze lokality z Čech (Dobřichov-Pičhora, Třebusice), které spojil s nejvyššími představiteli Marobudovy říše, a o bohatých hrobech z Moravy se nezmínil.¹⁷²

Obrovský krok vpřed ve zkoumání společenské diferenciacce představovala VII. Protohistorická konference roku 2011 a publikovaný sborník uvedených příspěvků, *Sociální diferenciacce barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*.¹⁷³ Na publikaci je zřejmá rozsáhlá mezinárodní spolupráce, protože velká část autorů je polská. Sborník byl rozčleněn do čtyř tematických částí,¹⁷⁴ které otevírají nové možnosti, jak přistupovat ke studiu rozvrstvení společnosti.

¹⁶⁹ PEŠKAŘ, Ivan: *Starší doba římská na Moravě*. Zprávy čs. společnosti archeologické při Čs. akademii věd XX/3, 1978, s. 55–83.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 67.

¹⁷¹ TEJRAL, Jaroslav: *Na hranicích impéria (doba římská)*. In: PODBORSKÝ, Vladimír (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 459–463.

¹⁷² DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 302–303.

¹⁷³ KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciacce barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Brno 2014.

¹⁷⁴ I. Teoretické přístupy a modely; II Komunity mladší doby železné; III. Komunity doby římské; IV. Komunity pozdní antiky a stěhování národů.

Teoretický příspěvek v úvodu sborníku publikoval Eduard Krekovič s názvem *Sociálna diferenciácia všeobecne a u Germánov zvlášť*.¹⁷⁵ V článku se věnoval teoretickým přístupům k sociální diferenciaci v historii a statistické analýze bohatého žárového pohřebiště v Kostolné při Dunaji. Autorův analytický přístup a použití dendrogramů¹⁷⁶ by bylo možné použít i při studiu velkých moravských pohřebišť. Jeho závěry platí v širším měřítku také pro Moravu. Autor vyslovil hypotézu, že bohaté hroby Germánů je možné rozdělit do dvou skupin, se zbraněmi a beze zbraní. Hroby se zbraněmi indikují přítomnost vojenského vůdce a druhá kategorie hrobů člena urozené rodiny nebo mírového náčelníka. Krekovič vyšel z Tacita, dle kterého tvrdí, že germánské obyvatelstvo si volilo krále na základě urozenosti a vojenského velitele podle udatnosti. Toto rozdělení pak odpovídalo hrobové výbavě.¹⁷⁷

E. Krekovič si byl jistý, že germánská společnost se vyvinula od kmenové organizace ke stabilnějšímu stupni náčelnictva. Důkaz viděl v bohatství knížecích hrobů, kde se již nesoustřeďovaly pouze importy, ale obecně se objevovalo větší množství domácích výrobků. Zároveň se autor domníval, že pokud by vývoj nebyl přerušovaný dobou stěhování národů, nejpravděpodobnější by byl vývoj k archaickému státu.¹⁷⁸

Přítomnost výše postaveného jedince je možné částečně identifikovat na základě jediného předmětu, případně skupiny artefaktů. Jak dokázal E. Droberjar v článku *Stříbro na žárovém pohřebišti z doby římské v Jevíčku*,¹⁷⁹ takovým důkazem mohou být předměty vyrobené ze stříbra. Protože stříbro hrálo v germánské společnosti významnou roli a bylo vyhledávanější než zlato, předpokládal autor článku, že přítomnost suroviny, případně výrobků z ní, indikuje hrob člověka z vyšší společenské vrstvy, přičemž nejvíce byly ceněny stříbrné nádoby, spony a šperky.¹⁸⁰ Představil tak další možnost, jak rozpoznávat elitu na základě hrobových nálezů.

¹⁷⁵ KREKOVIČ, Eduard: *Sociálna diferenciácia všeobecne a u Germánov zvlášť*. In: KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciacie barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Brno 2014, s. 13–18.

¹⁷⁶ Dendrogram je diagram, který se využívá při shlukové analýze.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 13–14.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 17.

¹⁷⁹ DROBERJAR, Eduard: *Stříbro na žárovém pohřebišti z doby římské v Jevíčku*. In: KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciacie barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Brno 2014, s. 133–148.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 133.

Příklad, jak sledovat přítomnost bohatých, případně chudých nálezů ukázala Blanka Mikulková na základě rozboru pohřebiště v Modřicích.¹⁸¹ Nevěnovala se sociálnímu postavení na základě jednotlivých hrobů, ale sledovala chudnutí obyvatelstva v čase. Protože bylo na pohřebišti doloženo fázovité pohřbívání od jihu k severu, všimla si autorka znatelného zchudnutí obyvatelstva v severní části pohřebiště a naopak nejbohatší hroby se soustřeďovaly v centrální části.¹⁸² Autorka se bohužel více nevěnovala důvodům tohoto zchudnutí, případně vztahu pohřebiště k blízkému krátkodobému táboru a širším souvislostem.

Sborník s řadou dalších zajímavých příspěvků považuji za shrnutí problematiky sociální diferenciaci. Články obecně popsaly dosavadní zjištěné skutečnosti o germánské společnosti, zároveň nastínily směřování moderního archeologického bádání k přísně analytickému zpracování dat.

2. 2. 5. Vztahy severní a jižní Moravy

Morava je rozsáhlá oblast, která se nevyvíjela vždy jednotně, a na její části působily různé vlivy. Otázkou rozdílu mezi severní a jižní částí Moravy se badatelé věnovali při porovnání velkých pohřebišť.

Autory je možné rozdělit do dvou skupin. První z nich se domnívali, že Morava nebyl jednotný region, ale odlišoval se jih a sever. Druhá skupina předpokládala, že Morava byla jednotná, pouze do severní části pronikaly cizí elementy.

Badatelé z první uvedené skupiny publikovali tyto závěry již v 1. polovině 20. století. Například Emanuel Šimek v práci *Problémy moravské prehistorie*¹⁸³ uvedl, že v severní části Moravy se usadili germánští Burové, kteří na jihu sousedili s Kvády.¹⁸⁴ Ke stejnému závěru došel i Jaroslav Böhm¹⁸⁵ v knize

¹⁸¹ MIKULKOVÁ, Blanka: *Nástin struktury germánské žárového pohřebiště v Modřicích*. In: KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciaci barbarických komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Brno 2014, s. 169–180.

¹⁸² Tamtéž, s. 173.

¹⁸³ ŠIMEK, Emanuel: *Problémy moravské prehistorie*, ČMM 59, 1935, s. 1–66.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 55–56.

¹⁸⁵ Jaroslav Böhm (1901–1962): archeolog, známý především z výzkumu oppida Staré Hradisko. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 82–83.

Kronika objeveného věku,¹⁸⁶ kde se otázkou etnických skupin na Moravě zabýval podrobněji. Od kvádské jižní část Moravy, která sahala nad oblast Chřib, se odlišovalo území Hané, reprezentované pohřebištěm v Kostelci na Hané. Böhm vyslovil domněnku o příchodu nového kmene ze severu, který splynul s usedlými Kvády na severní Moravě a společně tak vytvořily novou etnickou skupinu.¹⁸⁷ Z toho vyplývá, že věřil ve stejný vývoj na jižní a severní Moravě, která byla ovlivněna cizí složkou. Na tuto teorii později navázal Jiří Zeman při rozboru kosteleckého pohřebiště.

Jan Filip ve shrnující práci o pravěku na území Československa konstatoval přesun kmenů, který vyvolaly markomanské války. Projevil se na nově založeném pohřebišti v Kostelci na Hané, k čemuž došel autor na základě nálezů na lokalitě.¹⁸⁸ Zároveň viděl rozdíl mezi severní a jižní Moravou, spojovanou s kvádským osídlením. Severní Moravu, především Kostelecké pohřebiště, přiřadil na základě keramických nálezů ke svébskému kulturnímu okruhu.¹⁸⁹

Na rozdíl od Jana Filipa neviděla Zora Trňáčková rozdíl mezi severní a jižní Moravou. V článku *Žárové pohřebiště z doby římské v Šaraticích*¹⁹⁰ z roku 1960, přiřadila jihomoravské pohřebiště do skupiny polabských pohřebišť, ke kterým náleží i Kostelec na Hané.¹⁹¹ K tomuto závěru došla na základě rozboru pohřebního ritu. Zároveň podrobně porovnávala nalezený materiál s pohřebištem v Kostelci na Hané i s dalšími v rámci barbarika. Na základě objevených analogií a rozdílů předpokládala odlišnosti v rámci regionálních skupin, ale tyto rozdíly není možné spojovat s etnickou migrací.¹⁹²

S jednotností země určitým způsobem souhlasil i Jiří Zeman v monografii *Severní Morava v mladší době římské*.¹⁹³ Předpokládal příbuznost vývoje jižní a severní Moravy a západního Slovenska pouze s lokálními zvláštnostmi, ale zároveň neviděl doklady odlišného osídlení než kvádského.¹⁹⁴

¹⁸⁶ BÖHM, Jaroslav: *Kronika objeveného věku*. Praha 1941.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 466–467.

¹⁸⁸ FILIP, Jan: *Pravěké Československo*. Praha 1948, s. 298.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 299–301.

¹⁹⁰ TRŇÁČKOVÁ, Zora: *Žárové pohřebiště z doby římské v Šaraticích*, PA LI/2, 1960, s. 561–609.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 584.

¹⁹² Tamtéž, s. 603–604.

¹⁹³ ZEMAN, Jiří: *Severní Morava v mladší době římské. Problémy osídlení ve světle rozboru pohřebiště z Kostelce na Hané*. Praha 1961.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 278–279.

Srovnání pohřebišť na jižní a severní Moravě se okrajově dotkl R. M. Pernička v článku *Moravská pohřebišť doby římské*.¹⁹⁵ Na rozdíl od předchozích publikovaných prací se nevěnoval etnickým skupinám, ale struktuře pohřebišť. Pozoroval rozdíly mezi pohřebišti v Šaraticích a Kostelci na Hané. Na základě plochy pohřebišť charakterizoval šaratické jako pohřebišť kompaktního typu a kostelecké pásového typu.¹⁹⁶

Vyhodnocení nálezů pohřebišť na Moravě a vztahu Kostelce na Hané s okolními nálezy hrobů se věnoval Jaroslav Tejral v monografii *Die Probleme der späten römischen Kaisezeit in Mähren*.¹⁹⁷ Autor si všiml shodných prvků v materiálu z Kostelce na Hané a německých kostrových hrobů Leuna-Hassleben, především spon z drahých kovů, které byly objeveny i na jiných lokalitách na severní Moravě (Hrubčice, Křenovice, Určice),¹⁹⁸ což znamená, že stejně jako J. Zeman identifikoval cizí prvky na severomoravském území. Naopak oblast jižní Moravy má dle Tejrala nejbližší vztah k jihozápadnímu Slovensku, kde je zřejmé úzké kulturní a etnické spojení.¹⁹⁹

Vazby kostelecké skupiny na knížecí kostrové hroby ze středoněmecké oblasti potvrdil Jaroslav Tejral v *Pravěkých dějinách Moravy*. Působení vzdáleného německého centra viděl v oblasti Hané až k Vyškovu (například na lokalitách Hrubčice, Náklo, Vrbátky, Určice).²⁰⁰ Autor opět zmínil úzké vztahy jižní Moravy a jihozápadního Slovenska a zároveň konstatoval chudobu jihomoravských hrobů.²⁰¹

Tento názor o rozdílných vlivech na jižní a severní Moravě již přetrvával. Například Eduard Droberjar v *Encyklopedii římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě* označil za kvádskou pouze jižní Moravu.²⁰² Zatímco na pohřebišti v Kostelci na Hané viděl typické znaky labsko-germánského kulturního okruhu.²⁰³

¹⁹⁵ PERNIČKA, Radko Martin: *Moravská pohřebišť doby římské (K problematice pohřebišť doby římské)*, SPFFBU E10, 1965, s. 155–174.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 170.

¹⁹⁷ TEJRAL, Jaroslav: *Die Probleme der späten römischen Kaiserzeit in Mähren*. Praha 1975.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 97.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 101.

²⁰⁰ TEJRAL, Jaroslav: *Na hranicích impéria (doba římská)*. In: PODBORSKÝ, Vladimír (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 467.

²⁰¹ Tamtéž, s. 468.

²⁰² DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 148.

²⁰³ Tamtéž, s. 131.

Pouze díky nálezům na pohřebištích bylo možné tyto rozdíly na území Moravy sledovat. Díky spolupráci se slovenskými archeology a porovnání nálezů z jihozápadního Slovenska a jižní Moravy, došli badatelé k závěrům o vzájemném vztahu těchto dvou oblastí. Kostelec na Hané, jako největší severomoravské pohřebiště, prozatím zůstal základním pramenem pro poznání cizí složky, která působila v mladší době římské na severní Moravě.

2. 2. 6. Královská hrobka u Mušova

Jedním z nejdůležitějších nálezů doby římské na Moravě je tzv. královská hrobka z Mušova. Jedná se o unikátní komorový hrob z doby římské s bohatou výbavou římsko-provinciální i barbarské provenience.

Hrob byl objevený 21. října 1988 při těžbě štěrku a písku, při které byla část hrobové jámy porušena bagrem.²⁰⁴ Záchranný výzkum vedl Jaroslav Peška,²⁰⁵ který se stal autorem, případně spoluautorem téměř všech publikovaných zpráv o nálezu.

Jednu z prvních zpráv o tomto unikátním nálezu publikovala dvojice autorů Jaroslav Peška a Jaroslav Tejral. V článku *Bohatý knížecí hrob z doby římské u Mušova*²⁰⁶ uveřejnili základní popis nálezů, charakter hrobového inventáře, vztahy hrobu k širšímu okolí.

Samotný hrob se nachází přibližně 1,5 km jihozápadně od lokality Mušov–Hradisko, na návrší na levém břehu Dyje. Archeologové odkryli hrobovou jámu o délce 5,75 m, která byla orientovaná ve směru SZ - JV. Na základě odhadu mohly původní rozměry dosahovat 6x4 m.²⁰⁷

Při výzkumu byl identifikován druhotný zásah do hrobu při jeho vykrádání, a i když bylo značné množství předmětů rozbito nebo deformováno, nacházelo se zde více než 150 předmětů.²⁰⁸ Na základě antropologické

²⁰⁴ PEŠKA, Jaroslav: „Královská hrobka“ z Mušova. *Okolnosti nálezů a předběžné výsledky interdisciplinární spolupráce*. In: PEŠKA, Jaroslav a kol.: Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané nad středním Dunajem v prvních dvou stoletích nového letopočtu. Mikulov 1991, s. 28.

²⁰⁵ Jaroslav Peška (nar. 1960): archeolog, specializace na pozdní eneolit a starší dobu římskou, zároveň publikování tzv. královské hrobky z Mušova. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 432–434.

²⁰⁶ PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Bohatý knížecí hrob z doby římské u Mušova*, AR XLII, 1990, s. 548–563, 605–608.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 548.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 550.

analýzy, která byla provedena na nalezených kostech, se autoři domnívali, že zde byli uloženi dva muži ve věku 40 – 60 let.²⁰⁹

Před tím, než autoři přistoupili k hodnocení jednotlivých artefaktů a hrobu jako celku, podotkli skutečnost, že k celému nálezu je nutno přistupovat v rámci „širších vývojových a geografických souvislostí.“²¹⁰ V hrobě byl patrný silný provinciální vliv, přesto artefakty místního germánského původu doložily, že se v hrobě nacházeli příslušníci domácí germánské šlechty.²¹¹

Při určení datace narazili badatelé na problém nejednotnosti milodarů. Předměty bylo možné rozdělit na starší a mladší skupinu. Rámcově do 1. století našeho letopočtu zařadili bronzové kotle, bronzovou trojnožku, dvouplamennou lampu atd. Mezi mladší nálezy, datované do 2. poloviny 2. století, patřily například ostruhy, nákončí, kapslovité závěsky.²¹² Autorům se tedy nabízel otázka, zda se nejedná o dva samostatné pohřby, čemuž by nasvědčoval i druhotný zásah do komory.²¹³ Přesto tuto myšlenku více nerozvedli, pravděpodobně kvůli nedostatku dalších důkazů pro toto tvrzení.

Více se J. Peška a J. Tejral věnovali otázce postavení pohřbeného. Na základě velice bohatého a pestrého inventáře předpokládali, že se jednalo o příslušníka germánské nobility, který byl silně romanizovaný, konkrétně zde mohl ležet klientelní král, který měl s římskou říší velice dobré vztahy.²¹⁴ Protože datace drobných předmětů vojenského vybavení (ostruhy, součást výzbroje) odpovídá době markomanských válek, předpokládají autoři, že se jednalo o přímého účastníka nepokojů. Jeho významnému postavení nasvědčovala i samotná poloha hrobu v blízkosti pevnosti na Hradisku. V závěru článku uvedli další možnost interpretace. Mohl zde být uložen nejvýše postavený muž prořímsky orientované strany, který se dostal na vrchol jako velitel germánské auxiliární jednotky.²¹⁵

Z uvedeného článku vyplývá důležitost a především výjimečnost tohoto nálezu. Oba autoři, J. Peška a J. Tejral se stali jedinými badateli, kteří publikovali články a nové výsledky ze studia hrobového inventáře. Většina

²⁰⁹ Tamtéž.

²¹⁰ Tamtéž, s. 551.

²¹¹ Tamtéž, s. 553.

²¹² Tamtéž, s. 553–556.

²¹³ Tamtéž, s. 556.

²¹⁴ Tamtéž, s. 558.

²¹⁵ Tamtéž, s. 557–559.

dalších publikovaných zpráv opakovala základní informace o nálezů a případně je doplnila o dílčí informace. Například ve sborníku z XX. Mikulovského symposia byl uveden příspěvek *Bohatý knížecí hrob z doby římské u Mušova a jeho vztahy k okolnímu světu*.²¹⁶ Text obsahoval totožný, trochu zkrácený popis nálezů. Pouze v závěru uvažovali autoři více o vztahu mezi vysoce pohřbeným jedincem a plánem vytvořit na Moravě římskou provincii, protože bylo velice důležité budování římsko-germánských vztahů, což dokládají předměty římské provenience v hrobě.²¹⁷

Speciální publikace *Královská hrobka z Mušova*²¹⁸ byla vydána roku 1991 při příležitosti otevření stejnojmenné výstavy. Kniha obsahovala tři články, které se věnovaly římsko-germánským vztahům na Moravě, a tři nálezů hrobu z Mušova. Jaroslav Peška v prvním příspěvku popsal okolnosti nálezů a ve stručnosti popsal nálezovou situaci²¹⁹ a v následující části uvedl soupis hrobového inventáře.²²⁰

Autorem posledního příspěvku s názvem *Pokus o kulturně historické hodnocení „Královského hrobu“ z Mušova*²²¹ byl Jaroslav Tejral, který se věnoval především dataci objevených předmětů. Na základě již dříve stanoveného časového rozpětí spekuloval nad dvojí možností interpretace. Pokud se jednalo o jednorázový pohřeb, tzn. dvojhrob, byli oba muži pohřbeni v době markomanských válek, kdy se mohlo jednat o potomky šlechtického rodu. Druhou variantou je uložení dvou jedinců s časovým odstupem. J. Tejral na základě typů drobných součástí výstroje (přezky, ostruhy a nákončí) předpokládal stejně jako J. Peška, že se jednalo o „hlavu prořímské strany“.²²²

²¹⁶ PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Bohatý knížecí hrob z doby římské u Mušova a jeho vztahy k okolnímu světu*. In: Kulturně historické styky jižní Moravy. XX. Mikulovské sympozium 24. – 25. října 1990. Brno 1991, s. 171–180.

²¹⁷ Tamtéž, s. 179.

²¹⁸ PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané nad středním Dunajem v prvních dvou stoletích nového letopočtu*. Mikulov 1991.

²¹⁹ PEŠKA, Jaroslav: „Královská hrobka“ z Mušova. *Okolnosti nálezů a předběžné výsledky interdisciplinární spolupráce*. In: PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané nad středním Dunajem v prvních dvou stoletích nového letopočtu*. Mikulov 1991, s. 28–45.

²²⁰ PEŠKA, Jaroslav: „Královská hrobka“ z Mušova. Přehled hrobového inventáře. In: PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané nad středním Dunajem v prvních dvou stoletích nového letopočtu*. Mikulov 1991, s. 46–47.

²²¹ TEJRAL, Jaroslav: *Pokus o kulturně historické hodnocení „Královského hrobu“ z Mušova*. In: PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané nad středním Dunajem v prvních dvou stoletích nového letopočtu*. Mikulov 1991, s. 48–58.

²²² Tamtéž, s. 56–57.

Protože je nález hrobu z Mušova v rámci Moravy unikátní, uvedl ho Jaroslav Tejral i v příspěvku v *Pravěkých dějinách Moravy*. Tento příspěvek nepřinesl žádná nová zjištění a v podstatě ve zkratce shrnul již dříve publikovaná fakta.²²³

K závěru, zda se jedná o dva samostatně uložené hroby nebo byli jedinci uloženi ve stejnou dobu, došel Jaroslav Tejral v článku *Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Danau*.²²⁴ Přiklonil se k názoru, že se jedná o jeden pohřeb z doby markomanských válek, se staršími uloženými předměty.²²⁵

Nové poznatky byly publikovány Jaroslavem Peškou ve sborníku *Mušov 1276–2000* v článku *Bohatý hrob germánského krále ze starší doby římské*.²²⁶ Autor spekoval nad otázkou, jak se starší předměty dostaly do hrobu datovaného do doby markomanských válek. Východiskem pro něj byla kombinace darů a kořisti, zároveň stav inventáře mohl ukazovat na „*druhotné opětovné použití v rámci honosného pohřebního ceremoniálu*“²²⁷ Překvapivá je informace o přítomnosti kostí čtyř osob. I když se nabízelo tvrzení o hromadném rodinném hrobě, autor byl se závěry velice opatrný. Zároveň potvrdil, že se skutečně jednalo o jednorázový pohřeb.²²⁸ Ve zbytku článku se stejně jako v předchozích věnoval rozboru milodarů a již známým skutečností.

Pomyslným vrcholem studia královské hrobky u Mušova se stalo vydání třísvazkové monografie *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren*²²⁹ od Jaroslava Pešky a Jaroslava Tejrala. Práce shrnovala všechny zjištěné poznatky o nálezu hrobky. Úvodní kapitola prvního svazku byla věnována historii nálezů a průběhu výzkumu.²³⁰ Jaroslav Peška v této části shrnul známá fakta o významu nálezů a potvrdil, že se jedná o hrob člena nejvyšší domácí

²²³ TEJRAL, Jaroslav: *Na hranicích impéria (doba římská)*. In: POBORSKÝ, Vladimír (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 453–458.

²²⁴ TEJRAL, Jaroslav: *Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Danau*. PV 39, 1999, s. 81–164.

²²⁵ Tamtéž, s. 147.

²²⁶ PEŠKA, Jaroslav: *Bohatý hrob ze starší doby římské*. In: *Mušov 1276–2000*. Pasohlávky 2000, s. 206–235.

²²⁷ Tamtéž, s. 229.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren*. Teil 1–3. Mainz 2002.

²³⁰ PEŠKA, Jaroslav: *Das Grab*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren*. Teil 1. Mainz 2002, s. 3.

aristokracie. Odlišnou informaci uvedl u počtu pohřbených jedinců. Na základě antropologické analýzy byli prokázáni tři jedinci, dva muži a žena.²³¹ Dále se autor zabýval vykradení hrobu, kde jako důkaz uvedl fragmentální stav hrobového inventáře a kostí.²³² Velký prostor věnoval J. Peška pohřebnímu ritu, kde předpokládal působení pozdně keltského prostředí.²³³

Druhý příspěvek z pera Jaroslava Tejrala popisoval oblast v okolí královského hrobu ve starší době římské. Autor zhodnotil sídlištní aktivity Germánů²³⁴ i zásah římského vojska.²³⁵

Ostatní příspěvky v prvním svazku a v části druhého byly věnovány vyhodnocení jednotlivých artefaktů z hrobového inventáře, např. picích rohů,²³⁶ bronzových nádob²³⁷ nebo římské a germánské keramiky.²³⁸ Za těmito archeologickými příspěvky následovaly přírodovědecké analýzy, např. kovových předmětů,²³⁹ textilu,²⁴⁰ osteologického materiálu²⁴¹ atd.

V závěru druhého svazku uvedla dvojice autorů Jaroslav Peška a Jaroslav Tejral závěrečné shrnutí. Autoři zdůraznili význam středního Podýjí, kde se nacházelo mocenské centrum germánských obyvatel.²⁴² V širších souvislostech potvrdili dřívější domněnku, že minimálně jeden pohřbený byl

²³¹ Tamtéž, s. 23–24.

²³² Tamtéž, s. 56–62.

²³³ Tamtéž, s. 62–71.

²³⁴ TEJRAL, Jaroslav: *Das archäologische Umfeld des Grabes in der frühen Kaiserzeit*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 1*. Mainz 2002, s. 73–77.

²³⁵ Tamtéž, s. 78–90.

²³⁶ ANDRZEJOWSKI, Jacek: *Die Trinkhornbeschläge*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 311–328.

²³⁷ KÜNZL, Susanna - KÜNZL, Ernst: *Die römischen Bronzegefäße*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 357–385.

²³⁸ DROBERJAR, Eduard: *Die römische und germanische Keramik*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 411–419.

²³⁹ RIEDERER, Josef: *Analysen von Metallobjekten*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 480–481.

²⁴⁰ KOSTELNÍKOVÁ, Marie: *Die Textilien*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 485–487.

²⁴¹ PEŠKE, Lubomír: *Untersuchung des osteologischen Materials*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 493–494.

²⁴² PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Gesamtinterpretation des Königsgrabes von Mušov*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 501–513.

vysoce postavený a romanizovaný Germán, pravděpodobně hlava prořímské strany, případně Římem dosazený král.²⁴³

Třetí svazek obsahuje podrobný katalog hrobového inventáře rozdělený do několika kategorií podle materiálu.

Toto ucelené zpracování královské hrobky z Mušova je vrcholem v poznání a zhodnocení nálezů jako celku, i jednotlivých předmětů z hrobového inventáře.

²⁴³ Tamtéž, s. 512–513.

3. ŘÍMSKÉ PAMÁTKY

3. 1. Doklady římského působení na Hradisku u Mušova

3. 1. 1. Úvod

Lokalitu Mušov-Hradisko považuji za nejvýznamnější archeologický objev pro dobu římskou na Moravě. Stejným způsobem na ni pohlíží téměř celá archeologická obec, pro kterou znamenalo objevení lokality skutečný milník v poznávání doby římské a především zkoumání římského působení na našem území; také proto se jí alespoň okrajově věnoval každý, kdo se zabýval dobou římskou. Výjimečnost lokality podtrhují i nálezy v okolí, jedná se především o krátkodobé římské tábory, tzv. královskou hrobku, stavby na lokalitě Neurissen I a germánské objekty. Celý tento komplex z Mušova a okolí tak umožňuje ojedinělý pohled na strategii Římanů při výstavbě takto rozsáhlé stanice a jejího zabezpečení.

Poloha Mušov–Hradisko, v německé a starší literatuře Mušov–Burgstall, se nachází na vyvýšenině při soutoku řek Svatky, Jihlavy a Dyje. Byla objevená prvními nadšenci již v 17. století²⁴⁴ a zájem o ni se postupně zvyšoval (viz *Dějiny výzkumů*).

Bohaté nálezy a množství informací získaných z výzkumů byly publikovány téměř ve všech archeologických periodikách. Uveřejněné články ve většině případů obsahovaly popis zástavby (strukturu budov, průběhu fortifikace). Tento typ příspěvků je charakteristický pro *Přehledy výzkumů*. Celá řada prací se zaměřila na dílčí otázky nebo jednotlivé artefakty, přičemž největší pozornost měl rozbor terry sigillaty, kterému se ve svých studiích nejvíce věnovala Soňa Klanicová.²⁴⁵ Také vzniklo mnoho souhrnných prací o Hradisku, okolních táborech, římsko-germánských vztazích atd.

²⁴⁴ DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 196.

²⁴⁵ Např. KLANICOVÁ, Soňa: *Nálezy terry sigillaty v oblasti pod Pavlovskými vrchy (jižní Morava) a jejich vypovídací hodnota pro zkoumání římsko-barbarských vztahů*, PV 51, 2010, s. 139–155.; KLANICOVÁ, Soňa: *Horizont nálezů z období markomanských válek na příkladu terry sigillaty z Hradiska u Mušova*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 439–452.

Na první pohled je však zřejmé, že se mnohé informace neshodují a mezi badateli nastává rozdíl při interpretaci nálezů na Mušově-Hradisku i celkové charakteristice lokality a dodnes nepanuje mezi archeology jednoznačná shoda, což je patrné především v určení vztahu mezi lokalitou Hradisko a tratí Neurissen I.

Pokusím se rekapitulovat hlavní názorové proudy, přičemž budu vycházet z článků několika nejdůležitějších osobností, které se lokalitě věnovaly nejvíce a zároveň mezi nimi docházelo k nejvýraznějším protikladům při výkladu nálezů. Nejvíce informací přinesli Jaroslav Tejral jako vedoucí největšího počtu výzkumů a Balázs Komoróczy, badatel zabývající se novými pohledy na lokalitu. Aby byly mnou položené otázky zodpovězené v souvislosti s prvními výzkumy, na začátku každé podkapitoly se zmíním o situaci před rokem 1945, kdy se konaly první výzkumy, a budu pokračovat přelomovým rokem 1976, kdy začala výstavba vodního díla Nové Mlýny a s tím spojené výzkumy.

3. 1. 2. Dějiny výzkumů²⁴⁶

Jak jsem zmínila již výše, lokalita a nálezy z ní jsou známé od 17. století. První opravdu zásadní výzkum provedl Anton Gnirs²⁴⁷ v letech 1926–1928. Ve svých prvních zprávách o výzkumu se zaměřil na popis dvou odkrytých antických staveb, tzv. velitelský dům (praetorium) a lázně (balneum).²⁴⁸ A. Gnirs prozkoumal kromě výše zmíněných dvou staveb také část fortifikace a velké množství artefaktů.²⁴⁹ Jeho výzkumy a závěry tvořily základ pro poznání lokality a opěrný bod pro další interpretace. Lokalita se začala objevovat v celé řadě publikací, které se věnovaly době římské,²⁵⁰ avšak nejčastěji citovanou byla práce Antona Gnirse,²⁵¹ jehož terénní výzkum byl na dlouhou dobu jediný. Již

²⁴⁶ Výzkumy na trati Neurissen I uvedu v samostatné podkapitole.

²⁴⁷ Anton Gnirs (1873–1933): archeolog, výzkum Mušova. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 189–190.

²⁴⁸ PEŠKAŘ, Ivan: *Doba římská na Moravě*. In: KRUMPHANZLOVÁ, Zdeňka: *Vývoj archeologie v Čechách a na Moravě 1919–1968*. Praha 1972, s. 174.

²⁴⁹ GNIRS, Anton: *Římská stanice na Mušově*. Zprávy Československého státního archeologického ústavu, 2–3, 1929–1930 (1931), s. 12.

²⁵⁰ např. DOBIÁŠ, Josef: *Římané na naší půdě*. Sborník přednášek I. sjezdu čl. profesorů filosofie, filologie a historie v Praze 3.–7.4.1929, Praha 1929, s. 340–357.; BÖHM, Jaroslav: *Kronika objeveného věku*. Praha 1941, s. 455–476.; atd.

²⁵¹ GNIRS, Anton: *Římská stanice na Mušově*. Zprávy Československého státního archeologického ústavu, 2–3, 1929–1930 (1931), s. 9–29.

v té době byla zřejmá důležitost a jedinečnost této lokality v prostoru naddunajského barbarika.

V dalších letech nacházeli archeologové pouze drobné předměty. Opravdu rozsáhlé výzkumy podnítila stavba vodního díla Nové Mlýny. Výkopové práce prováděl Archeologický ústav v Brně v letech 1976–1977 a vedoucím výzkumu se stal Jaroslav Tejral. Záchranný a zároveň revizní výzkum měl odkrýt dříve zjištěné půdorysy staveb²⁵² a zmapovat širší okolí.²⁵³ Tyto akce pokládám za počátek nového pohledu na Mušov-Hradisko v rámci širšího kontextu. Zároveň výzkumy a jejich závěry odstartovaly nepřetržitý zájem o tuto lokalitu, proto je považuji za jeden z nejdůležitějších mezníků ve zkoumání Hradiska u Mušova.

Následující řada výzkumů byla zahájena v roce 1984, opět Jaroslavem Tejralem. Výzkumy pokračovaly i v dalších letech zkoumáním části opevnění a struktur na Hradisku.²⁵⁴ Jednalo se o systematické výzkumy, které od té doby prováděl Archeologický ústav AV ČR v Brně, stejně v předchozích letech.

Výzkumy probíhající od roku 1994 se zaměřily na plochu na jižním svahu Hradiska. Byly prozkoumány objekty, ve kterých se našlo velké množství kovových předmětů a železných zlomků. Objekty tvořily půdorys kúlové stavby, která byla interpretována jako řemeslná dílna.²⁵⁵ Toto tvrzení podtrhovaly i další nálezy, především tzv. depot kovových předmětů a kruhové ohniště s předpecní jamkou.²⁵⁶ V dalších letech byly objeveny zbytky 3 ohnišť,²⁵⁷ zlomky nejméně

²⁵² Především odryté budovy A. Gnirse z roku 1927.

²⁵³ TEJRAL, Jaroslav: *Nové výzkumy na římské stanici v Mušově*, PV 1976, 1978, s. 48–49.

²⁵⁴ Výpis všech nálezů v rámci jednotlivých let není předmětem této práce, proto zde uvádím základní soupis publikovaných zpráv o realizovaných výzkumech: TEJRAL, Jaroslav: *Die Ergebnisse der Grabungssaison auf der römischen Station bei Mušov im Jahre 1985*, PV 1985, 1987, s. 34–35.; TEJRAL, Jaroslav: *Grabungsergebnisse am „Burgstall“ bei Mušov im Jahre 1986 /Bez. Břeclav/*, PV 1986, 1989, s. 44–46.; TEJRAL, Jaroslav: *Ergebnisse der Erforschung römischer Objekte auf „Hradiště“ /Burgstall/ bei Mušov im Jahre 1987 /Bez. Břeclav/*, PV 1987, 1990, s. 44–45.; TEJRAL, Jaroslav: *Die Ergebnisse der Grabungssaison auf der römischen Station bei Mušov im Jahre 1988 /Bez. Břeclav/*, PV 1988, 1991, s. 35–36.; TEJRAL, Jaroslav: *Die Ergebnisse der Grabungssaison auf der römischen Befestigung bei Mušov im Jahre 1989 (Bez. Břeclav)*, PV 1989, 1990, s. 56.

²⁵⁵ KOMORÓCZY, Balázs - ČERVÁK, Patrik - MUSIL, Jiří: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 1993–1994, 1997, s. 169–174.

²⁵⁶ KOMORÓCZY, Balázs: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 39 (1995–1996), 1999, s. 360–369.

²⁵⁷ KOMORÓCZY, Balázs: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 40 (1997–1998), 1999, s. 271–273.

čtyř srpů.²⁵⁸ Roku 1999 bylo dle Komoróczyho na jižním svahu rozpoznáno nejméně šest staveb kúlové konstrukce.²⁵⁹

Nejpozoruhodnějším objevem se již ve 21. století stalo odkrytí základů budovy v jihovýchodní části v letech 2008–2009. Jednalo se o základy dřevěné budovy, interpretované jako vojenská nemocnice (tzv. valetudinárium), která se nacházela na jihovýchodě areálu, jejíž prozkoumaná část zabírá neuvěřitelných 1780 m². Vojenské nemocnice se objevují pouze na nejvýznamnějších táborech v římském impériu, kterých je známo asi deset. Svými rozměry se stala největší prozkoumanou budovou celého protohistorického období v České republice.²⁶⁰

V posledních letech se výzkumy soustředily na prozkoumání germánských sídlišť v okolí a výzkumy na samotném Hradisku ustoupily do pozadí teoretickému zpracování.

V dnešní době jsou na základě výše uvedených výzkumů známy tyto části Hradiska:²⁶¹

- Linie hradeb o délce 2,6 km, plocha 32 ha, val o výšce 3–4 m, na vnější straně příkopu hrotité příkopy, jejichž počet se v jednotlivých částech liší. První část zdi objevená A. Gnirsem byla interpretovaná jako opevňovací zeď, která obklopovala velitelský dům a lázně.²⁶² Tuto zeď však pozdější výzkum, který probíhal v těchto místech, neprokázal.²⁶³
- Vnitřní zástavba:
 - tzv. velitelský dům (*praetorium*)
 - lázně (*balneum*)
 - dílny
 - nemocnice (*valetudinárium*)
 - obytná budova s apsidou

Zájemci o tuto lokalitu z řad badatelů i laiků si mohou prohlédnout webové stránky detašovaného pracoviště Archeologického ústavu AV Brno,

²⁵⁸ KOMORÓCZY, Balázs: *Mušov (okr. Břeclav)*, PV 40 (1997 – 1998), 1999, s. 273–274.

²⁵⁹ KOMORÓCZY, Balázs: *Mušov (okr. Břeclav)*, PV 41 (1999), 2000, s. 145–147.

²⁶⁰ KOMORÓCZY, Balázs - LUKÁŠ, Miroslav, ml. - RŮŽIČKOVÁ, Pavla - ŠTERC, Jan - VLACH, Marek: *Po stopách římských legií v kraji pod Pálavou*. Pasohlávky 2010, s. 26.

²⁶¹ Pro účely této práce nepovažují za podstatné rozdělovat nálezy do jednotlivých let, všechny publikované zprávy se věnují popisu na základě výše uvedených výzkumů.

²⁶² GNIRS, Anton: *Římská stanice na Mušově*. Zprávy Československého státního archeologického ústavu, 2–3, 1929–1930 (1931), s. 19.

²⁶³ MUSIL, Jiří: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 1992, 1996, s. 164.

sídlícího v Dolních Dunajovicích.²⁶⁴ Mimo jiné je zde vyvěšen plánec celé lokality s rekonstrukcí staveb, které se zde nacházejí. Z plánu je patrné, které části lokality jsou prozkoumané, a je vyznačené odhadované směřování valu.

Jsem si jistá, že o lokalitu bude i nadále zájem především ve zkoumání vzájemných vztahů s lokalitami v Dolním Rakousku a jihozápadním Slovensku a o její teoretické zpracování a provázání s dalšími nálezy, nejen v jejím bezprostředním okolí.

3. 1. 3. Trať Neurissen I²⁶⁵

Trať Neurissen I je nejproblematictější místem celého bádání o římském zásahu u Mušova. Badatelé se neshodnou na funkci, vzniku, rozložení ani dataci. Obecně se dá říci, že objekty označované jako Neurissen I se nachází severozápadně od vrcholku Hradiska.

Roku 1993 byla leteckou prospekci objevena stavba pravidelného půdorysu, která s největší pravděpodobností měla patřit do vojenského tábora, i když se zde nenacházel žádný významnější datovací materiál.²⁶⁶ V letech 1993–1994 probíhaly výkopové práce spojené se stavbou silnice Brno – Mikulov. Na trati Mušov-Neurissen byla prokopaná část příkopu společně s kúlovými jámami, konstrukce brány, půdorysy tří věží a pece, ale nejzajímavější se stala stavba s apsidou. M. Bálek²⁶⁷ a O. Šedo lokalitu na základě letecké prospekce a terénních výzkumů interpretovali jako římský pochodový tábor a datovali ho do období markomanských válek.²⁶⁸ Tato

²⁶⁴ *Plán lokality Mušov-Hradisko* [online]. Dostupné na WWW: http://www.marcomannia.cz/PAGES/Musov_Burgstall.html. Cit. [15. 3. 2017].

²⁶⁵ U trati Neurissen I je velice komplikované ji zařadit do jedné kapitoly, protože část badatelů jí vidí jako samostatný polní tábor a druhá část jako součást Hradiska. Proto jsem studie a články věnované této lokalitě rozdělila. Úvodní informace o lokalitě, její dataci a spory o ni uvedu v této podkapitole. Interpretace, které mluví o trati Neurissen I jako o polním táboru, zařadím do kapitoly *Římské krátkodobé tábory*.

²⁶⁶ MUSIL, Jiří: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 1993–1994, 1997, s. 176.

²⁶⁷ Miroslav Bálek (1946–2003): jeden ze zakladatelů letecké archeologie, působení na FF MU Brno. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 57–58.

²⁶⁸ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 1993–1994, 1997, s. 176–177.

intepretace se pak objevovala v dalších studiích obou autorů²⁶⁹ a jako pochodový tábor je uváděna i v soupisech těchto památek z 90. let.²⁷⁰

Podrobnější zprávu o tomto výzkumu publikovali autoři v periodiku *Germanica* roku 1996 v článku *Das frühkaiserzeitliche Lager bei Musov – Zeugnis eines augusteischen Feldzugs ins Marchgebiet?*²⁷¹ Dřevěná budova s apsidou se skládala minimálně z pěti místností a apsidy. Fragmenty dřevěného uhlí potvrdily zničení budovy ohněm. Severozápadně od budovy se nacházela brána, skládající se ze dvou věžovitých budov ze šesti svislých kůlů a byly rozpoznány další čtyři čtvercové věže v rámci úseku příkopu. Dle autorů byla věž umístěna vždy tam, kde mohlo dojít k útoku. Při datování této lokality vycházeli z nálezů spony typu *Aucissa*, typické pro augustovské období.²⁷² Tento názor podložili také charakterem budovy s apsidou, která má dle autorů paralelu v augustovském období na pravém břehu Rýna.²⁷³ Směřování valu bezpečně ukazují pozice čtyř čtvercových věží zapuštěných do těla valu směrem k Hradisku. V závěru datovali nález do roku 6 n. l., kdy se zde při Tiberiově tažení proti Marobudovi zastavila římská armáda na delší dobu, ta následně upevnila situaci na strategické vyvýšenině.²⁷⁴ Toto tvrzení mi přijde celkem nelogické, protože kdyby chtěli obsadit strategické místo, postaví si stavby na Hradisku, které se nachází v daleko výhodnější poloze.

Ve všech následujících studiích uvádějí Neurissen I M. Bálek a O. Šedo jako samostatnou lokalitu bez vztahu k Hradisku, proto jejich další interpretace uvedu v kapitole *Římské krátkodobé tábory*. Autoři publikovali závěry z výzkumů na této trati v dílčích studiích a doposud neposkytlí veřejnosti ucelené zpracování lokality, spolu s vyhodnocením a analytickým zpracováním.

Se zajímavými myšlenkami přišel Jaroslav Tejral, který se na lokality podíval v souvislosti s procházející jantarovou stezkou.²⁷⁵ Mimo jiné se zaměřil

²⁶⁹ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě*, PA LXXXIX, 1998, s. 159–184.

²⁷⁰ KOVÁRNÍK, Jaromír: *Přínos letecké archeologie k poznání pravěku a rané doby dějinné na Moravě (1983–1995)*, AR XLVIII, 1996, s. 177–193.

²⁷¹ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Das frühkaiserzeitliche Lager bei Musov – Zeugnis eines augusteischen Feldzugs ins Marchgebiet?*, *Germanica* 74/2, 1996, s. 399–414.

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Tamtéž, s. 409.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 412.

²⁷⁵ TEJRAL, Jaroslav: *The amber route and the roman military campaigns north of the middle Danube area during the first two centuries a. d.* In: ČIŽMÁŘOVÁ, Jana - MĚCHUROVÁ, Zdenka

na nálezy spon typu Aucissa a datování trati Neurissen. Připouští, že trať nemusí být spojována pouze s markomanskými válkami, ale na základě nálezů (spona) může být datována do augustovské doby. Přesto nemůže být spojována výhradně s Tiberiovým tažením roku 6. n. l., protože spona se mohla na místo dostat za různých okolností. Důležitý je jeho závěr, že je Neurissen součástí Hradiska,²⁷⁶ a tam se žádné augustovské artefakty nebo mince nenalezly.²⁷⁷ Zároveň si všiml jednotlivých nálezů spon typu Aucissa podél Moravy, přičemž všechna místa se nacházela podél jantarové stezky. Toto zjištění a historické okolnosti vedly autora k úvaze, že se pravděpodobně Regnum Noricum snažilo o rozšíření sféry vlivu na severu Panonie a mezi prořímskými spojenci fungoval ekonomický styk, to znamená, že nebyla nutná pevná vojenská opatření a armáda zde mohla mít základny a zabezpečovat hlavní komunikační linky, např. jantarovou stezku.²⁷⁸ Tato práce mi otevřela nové možnosti, jak se na trať dívat.

Jaroslav Tejral v článku *Zum stand der archäologischen forschung über den römischen militärischen eingriff in gebieten nördlich der Danau*²⁷⁹ datování trati Neurissen I viděl jako velice problematické. Za nepopiratelný fakt považoval opakované využívání lokality. I když shrnul fakta publikovaná M. Bálkem a O. Šedem o přítomnosti brány, která charakterem spadá do augustovského období, a nález spony typu Aucissa, k datování lokality do roku 6 n. l. se nepřiklonil a tuto otázku nechal nezodpovězenou.²⁸⁰ J. Tejral zdůraznil, že nálezy mohou odrážet vojenskou činnost, ale nemusí nutně souviset s tažením proti Marobudovi. Římské vojenské jednotky se mohly pohybovat podél hlavních komunikačních linek a zajišťovat jejich bezpečnost, a to je jeden z příkladů, jak se nález spony Aucissa mohl dostat na lokalitu Neurissen.²⁸¹ Toto vysvětlení se zdá být velice pravděpodobné a je škoda, že

(eds.): *Peregrinatio gothica = Jantarová stezka. Acta musei Moraviae. Scienties sociales LXXXII*, 1997, s. 111–136.

²⁷⁶ Usoudil tak na základě opevnění. Na východě pokračoval val z Hradiska dolů, směrem k valu na trase Neurissen. Tejral považoval za pravděpodobné, že se jednalo o velký obranný systém, který vznik ve stejném období. Tamtéž, s. 116.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 116–117.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 118–119.

²⁷⁹ TEJRAL, Jaroslav: *Zum Stand der archäologischen forschung über den römischen militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Donau*, PV 39, 1999, s. 81–164.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 100.

²⁸¹ Tamtéž, s. 133.

autor na tomto místě neuvádí další souvislosti s obchodem a návaznost na tzv. jantarovou stezku.

S vymezením samostatné lokality na trati Neurissen I nesouhlasil Balázs Komoróczy na základě svých výzkumů na Hradisku. Dle jeho názorů zaujímá areál Hradiska nečekaně velkou plochu a v dané době (rok 1999) ho nemůžeme oddělovat od trati Neurissen I, která se nachází na úpatí kopce. Na základě toho autor uvádí, že právě toto oddělení, publikované M. Bálkem a O. Šedem, bylo nepodložené.²⁸²

V dalších člancích se O. Šedo snažil dokázat a podložit svá tvrzení o dataci. Rok 6 n. l. viděl jako jediné možné datum vniku. Přičemž v článku *Archeologie a stopy pobytu římských vojsk v prostoru Mušova*²⁸³ uvedeném ve sborníku *Mušov 1276–2000* doplnil, že stavba s apsidou odpovídá svým charakterem augustovským stavbám a je spojována s mohutnou akcí celoříšského významu. Zároveň se domníval, že objevená stavba je jen nepatrný zlomek původně zamýšlené zástavby.²⁸⁴

Proti tomuto vymezení Neurissenu I jako samostatné lokality se objevila řada námitek. Eduard Droberjar v *Encyklopedii římské a germánské archeologie* vyslovil hypotézu o vzájemném propojení lokalit Hradisko a Neurissen I, na kterých se mělo nacházet centrum vojenského velení. Odvolal se na výzkumy probíhající na Neurissenu I, ale kvůli absenci uceleného publikování nálezů, považoval tuto hypotézu za předběžnou.²⁸⁵

Opevnění a interpretaci trati Neurissen I se znovu v článku *Doba římská v oblasti vodního díla* věnoval J. Tejral. Jak již uvedl dříve,²⁸⁶ zařazení nálezů na trati Neurissen I do augustovského období, preferované M. Bálkem a O. Šedem, bylo velice předčasné, především proto, že trať je z jedné strany zastíněna návrším Hradiska, tím byl terén na trati Neurissen nepřehledný a

²⁸² KOMORÓCZY, Balázs: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 39 (1995–1996), 1999, s. 360–365.

²⁸³ ŠEDO, Ondrej: *Archeologie a stopy pobytu římských vojsk v prostoru Mušova*. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): *Mušov 1276–2000. Pasohlávky 2000*, s. 183–205.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 191–192.

²⁸⁵ DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 198.

²⁸⁶ TEJRAL, Jaroslav: *Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen Militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Donau*, PV 1995–1996, 1999, s. 81–164.

nemohl být pro vojsko výhodný. Řešení viděl v propojení obou lokalit,²⁸⁷ ale pro toto tvrzení mu naprosto chyběly doklady na Hradisku. Další důkaz chybného zařazení stavby na lokalitě do augustovského období viděl v absenci takto starých mincí, které by se za jiných okolností musely na lokalitě s přítomností vojska nacházet.²⁸⁸

Nejucelenější zpracování lokality bylo publikováno v Archeologii barbarů 2005 od Balázse Komoróczyho s názvem *K otázce existence římského vojenského tábora na počátku 1. století po Kr. u Mušova (kat. úz. Pasohlávky, Jihomoravský kraj)*.²⁸⁹ Jedná se především o kritické zhodnocení interpretací, které publikovali M. Bálek a O. Šedo. B. Komoróczy vidí nálezy na Neurissen I jako nepochybnou součást areálu Hradiska. Apsida se dle autora často objevuje jako součást obytných budov vilového charakteru a značí společenskou prestiž.²⁹⁰ O vzájemném propojení s Hradiskem svědčí dle Komoróczyho i samotné umístění, které je strategicky nevhodné.²⁹¹ Zároveň drobné nálezy neposkytují jednoznačné datovací možnosti, a tudíž neprokáží přítomnost Tibériovy armády v roce 6. n. l.²⁹² Závěrem práce je tvrzení, že stavba s apsidou kombinuje prvky vojenského tábora a vojenského sídliště vici/canabae.²⁹³ Z celého článku vyzařuje silný nesouhlas téměř se vším, co M. Bálek a O. Šedo o lokalitě Neurissen publikovali. Ve všech dalších pracích již Komoróczy trať Neurissen I popisuje jako část Hradiska.²⁹⁴

Vybudování monumentální stavby na Neurissenu I datoval Komoróczy v článku *Římské fortifikace na barbarském území ve středním Podunají*

²⁸⁷ TEJRAL, Jaroslav: *Doba římská v oblasti vodního díla*. In: STUHLÍK, Stanislav: *Oblast vodního díla Nové Mlýny od pravěku do středověku*. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 20. Brno 2002, s. 317–318.

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ KOMORÓCZY, Balázs: *K otázce existence římského vojenského tábora na počátku 1. století po Kr. u Mušova (kat. úz. Pasohlávky, Jihomoravský kraj)*. In: DROBERJAR, Eduard - LUTOVSKÝ, Michal (eds.): *Archeologie barbarů 2005*. Praha 2006, s. 155–205.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 173–174.

²⁹¹ Tamtéž, s. 156.

²⁹² Tamtéž, s. 186.

²⁹³ Tamtéž, s. 192.

²⁹⁴ Např. KOMORÓCZY, Balázs: *Římské fortifikace na barbarském území ve středním Podunají v období markomanských válek*. In: *Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské*. XXX. mikulovské sympozium 2008, Brno 2009, s. 51–82.; KOMORÓCZY, Balázs - LUKÁŠ, Miroslav, ml. - RŮŽIČKOVÁ, Pavla - ŠTERC, Jan - VLACH, Marek: *Po stopách římských legií v kraji pod Pálavou*. Pasohlávky 2010.

v období markomanských válek do druhé etapy osídlení Hradiska, tedy do tzv. *Expeditio Germanica secunda*.²⁹⁵

Částečně Komoróczy potvrdil výše uvedenou interpretaci se spoluautorem Markem Vlachem v článku *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarském území ve střední Evropě v době markomanských válek*.²⁹⁶ Autoři viděli paralely v ústředních budovách provinciálních villových komplexů. Protože základní stavební prvky (triklinium, peristylový dvůr) byly odlišné, interpretovali stavbu jako obytnou budovu, ve které sídlil vysoce postavený Říman.²⁹⁷

I přes silnou kritiku B. Komoróczyho Ondřej Šedo zastával svou dřívější interpretaci. V článku *Objekty s nálezy cihel zkoumané v průběhu výzkumu v trati Mušov-Neurissen*²⁹⁸ se pouze v úvodu zmínil o dalších důvodech datování lokality do roku 6 n. l. Na základě úvah P. Kehneho, který se domnívá, že se Tiberiovo tažení vůbec neuskutečnilo,²⁹⁹ O. Šedo podtrhuje svou dataci. Autor tvrdí, že všechny výpravy byly pečlivě plánované předem a tábor na Neurissenu I by měl smysl, pokud by ho využívalo vojsko přes zimu. Výstavba tedy započala, ale ukončení prací na stavbě mělo dojít předčasně, a proto většina areálu zůstala nedostavěna a nenachází se zde množství drobných nálezů.³⁰⁰ Obávám se, že jsem toto tvrzení O. Šedy nepochopila, případně se mi nezdá pravděpodobné, že by se lokalita dala interpretovat tímto způsobem.

Z metodického hlediska se tažení proti Marobudovi věnoval Vladimír Salač v článku *2000 let od římského vojenského tažení proti Marobudovi. Naše nejstarší historické výročí a metodologické problémy studia starší doby*

²⁹⁵ KOMORÓCZY, Balázs: *Římské fortifikace na barbarském území ve středním Podunají v období markomanských válek*. In: Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské. XXX. mikulovské sympozium 2008, Brno 2009, s. 62.

²⁹⁶ KOMORÓCZY, Balázs - VLACH, Marek: *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarském území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy*. In: BELJAK, Ján - BŘEZINOVÁ, Gertrúda - VARSÍK, Vladimír (ed.): *Archeológia barbarov* 2009. Nitra 2010, s. 247–289.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 251–252.

²⁹⁸ ŠEDO, Ondřej: *Objekty s nálezy cihel zkoumané v průběhu výzkumu v trati Mušov-Neurissen*. In: Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia 22, roč. CVI, Bratislava 2012, s. 267–275.

²⁹⁹ Věnoval se výpravám proti Marobudovi. Podle jeho slov se Tiberiova výprava neuskutečnila a zprávy Velleia Patercula jsou snahou o udržení prestižního postavení Tiberia. KEHNE, Peter: *Vojenské podmanění Marobudovy říše plánované na rok 6 po Kr. Augustem a Tiberiem: válka bez boje*, AR LVIII/3, 2006, s. 447–461.

³⁰⁰ ŠEDO, Ondřej: *Objekty s nálezy cihel zkoumané v průběhu výzkumu v trati Mušov-Neurissen*. In: Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia 22, roč. CVI, Bratislava 2012, s. 269.

římské.³⁰¹ Článek upozornil na problém vytváření archeologických konstrukcí, které vznikají na základě domněnek, které se badatelé odvodí z písemných pramenů a archeologické doklady zůstanou v pozadí. Jako příklad uvedl tažení proti Marobudovi v roce 6, které je interpretováno různými způsoby.³⁰² V. Salač tyto domněnky shrnul a odkázal se také na výše uvedený článek P. Kehneho. V závěru článku uvedl tvrzení, že „*Archeologie by měla hodnotit a interpretovat své prameny nezávisle na písemných zprávách a teprve své závěry srovnávat s prameny písemnými...*“³⁰³ Autor se nepřiklonil ani k jednomu z uvedených tvrzení o možném tažení roku 6, pouze popsal metody využívání písemných a archeologických pramenů a podotkl, že zahraniční diskuse o tomto tažení nenašla v českém prostředí náležitou odezvu.³⁰⁴ Tudíž je jistě otázkou, kdy vznikne na našem území více prací, které se budou tématu tohoto tažení a případně vztahu písemných a archeologických pramenů více věnovat.

Na základě výše uvedeného je patrné, že trať Neurissen I vyvolala řadu otázek a mezi badateli značný rozkol. Přesto si myslím, že se B. Komoróczymu podařilo dokázat, že trať je součástí komplexu na Hradisku. Směřování valu i umístění budov na Neurissenu I tomu jasně napovídá. Datace samotné stavby, případně její využití je dle mého soudu závisí na dalším bádání.

3. 1. 4. Datace

I když by se mohlo zdát na základě popisů lokality a jejího zkoumání, že datace nebude velkým problémem, vyvolala řadu otázek, ve vztahu k datu vzniku stanice, jejímu trvání a odchodu římských vojsk. O datování Hradiska u Mušova se pokusila řada badatelů na základě rozboru nálezového materiálu a charakteru zástavby, případně fortifikačního systému.

Již po prvních výzkumech datoval A. Gnirs lokalitu do doby markomanských válek a její opuštění po jejich skončení, přičemž stanice

³⁰¹ SALAČ, Vladimír: *2000 let od římského vojenského tažení proti Marobudovi. Naše nejstarší historické výročí a metodologické problémy studia starší doby římské*, AR LVIII, 2016, s. 462–485.

³⁰² např. podle J. Dobiáše se římská vojska na naše území vůbec nedostala – DOBIÁŠ, Josef: *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*. Praha 1964, s. 98–99. naopak E. Droberjar uvedl, že část armády postupovala přes oblast Mušova – DROBERJAR, Eduard: *Příběh o Marobudovi a jeho říši*. Praha 2000, s. 111–112.

³⁰³ SALAČ, Vladimír: *2000 let od římského vojenského tažení proti Marobudovi. Naše nejstarší historické výročí a metodologické problémy studia starší doby římské*, AR LVIII, 2016, s. 480.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 478.

zanikla po nenásilném odchodu Římanů, protože chyběly doklady případného násilného konce.³⁰⁵ Ve stejné době však Josef Dobiáš ve studii *Římané na naší půdě*³⁰⁶ pracoval s domněnkou mnohem staršího zásahu Římanů na lokalitě. Dle autora se mohla na Hradisku usídlit část armády, která táhla roku 6 n. l. proti Marobudovi nebo kolem Hradiska minimálně procházela.³⁰⁷ Tato myšlenka spolu s dalšími objevy na trati Neurissen I vyvolala řadu sporů mezi badateli (viz podkapitola *Neurissen I*).

Po nových výzkumech Jaroslava Tejrala se datování lokality objevovalo v souhrnných studiích o době římské. Příkladem je *Starší doba římská na Moravě* Ivana Peškaře.³⁰⁸ Vznik stanice viděl v souvislosti s příchodem X. legie do Vindobony v letech 107–114 a konec po Komodově míru. I když rozbor nálezů ze stanice dle Peškaře spadá do markomanských válek, vyjádřil se i k možnému nevojenskému charakteru, který by mohl souviset se snahou připoutat si barbarské kmeny klientským poměrem v době vlády Hadriána a Antonia Pia. Vzhledem k nedostatku dosavadních informací a stavu výzkumu, však tuto domněnku nepotvrdil.³⁰⁹

Jaroslav Tejral shrnující ve práci o výzkumech na Hradisku *Neue Erkenntnisse zum römischen Stützpunkt am Burgstall bei Mušov in Südmähren*³¹⁰ z roku 1986 datoval lokalitu do markomanských válek, přesto se toto tvrzení nedá s jistotou prokázat.³¹¹ J. Tejral byl velice opatrný ve svých tvrzeních a více než samotné dataci se věnoval funkci objektů a zhodnocení výzkumů.

O mnoho jistější tvrzení publikoval stejný autor roku 1993 v *Pravěkých dějinách Moravy*.³¹² Většina nálezů nasvědčovala tomu, že patří do Expectio Germanica secunda v době markomanských válek. Zároveň však spekuloval nad dřívějším obsazením Hradiska, a to na základě přestavby tzv. velitelského

³⁰⁵ GNIRS, Anton: *Římská stanice na Mušově*. Zprávy Československého státního archeologického ústavu, 2–3, 1929–1930 (1931), s. 10.

³⁰⁶ DOBIÁŠ, Josef: *Římané na naší půdě*. Sborník přednášek I. sjezdu čsl. profesorů filosofie, filologie a historie v Praze 3.–7.4.1929, Praha 1929, s. 340–357.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 343.

³⁰⁸ PEŠKAŘ, Ivan: *Starší doba římská na Moravě*. Zprávy čs. společnosti archeologické při Čs. akademii věd XX/3, 1978, s. 55–83.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 60.

³¹⁰ TEJRAL, Jaroslav: *Neue Erkenntnisse zum römischen Stützpunkt am Burgstall bei Mušov in Südmähren*, AR XXXVIII, 1986, s. 395–410.

³¹¹ Tamtéž, s. 407.

³¹² TEJRAL, Jaroslav: *Na hranicích impéria (doba římská)*. In: PODBORSKÝ, Vladimír (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 424–470.

domu a valového opevnění. Protože nálezy dokazují obsazení až ve 2. polovině 2. století, byla jediným možným řešením pouze tzv. první germánská expedice na počátku 70. let 2. století.³¹³ Je zřejmé, že v tomto příspěvku již J. Tejral nepochyboval o zařazení do doby markomanských válek. Neuvedl zde žádné spekulace o dřívějším využití lokality, jak tomu bylo například u I. Peškaře, proto se domnívám, že objevy z 80. a počátku 90. let 20. století upřesnily datování lokality na základě nálezů předmětů a výzkumů germánských sídlišť v okolí.

Jaroslav Tejral v roce 1999 v článku *Zum stand der archäologischen Forschung über den römischen militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Donau*³¹⁴ rozebíral celou problematiku podrobněji. Dle J. Tejrala je nejspolehlivější datování na základě mincí. Na Hradisku se nachází mince od vlády Domitiana po Marka Aurelia, přičemž náplň příkopu na jihovýchodním svahu tvoří mince hlavně z let 170–173 a nejmladší mince na lokalitě pochází z roku 177. Pro zjištění událostí na Hradisku a s tím spojené datování, jsou důležité stopy oprav opevnění a stopy požáru na více místech. J. Tejral proto uvažoval o souvislosti s koncem *Expeditio Germanica prima* v polovině 70. let 2. století.³¹⁵

Ukončení funkce Hradiska datoval Tejral do roku 180, přičemž klíčovou roli hrála výplň příkopů, ve kterých se nacházely fragmenty římských cihel a zároveň je prokázáno germánské osídlení lokality po jejím opuštění.³¹⁶

Ještě významnější role mincí při určování stáří lokality vyniká v článku téhož autora uvedeného ve sborníku *Mušov 1276–2000*.³¹⁷ Na základě nálezů mincí a jejich datace vymezil dvě fáze osídlení, které podložil nálezy *terra sigillata* ze středogalských dílen v Lezoux, kde výroba spadá převážně mezi roky 140–180.³¹⁸ Je zajímavé, že při dataci se soustředil pouze na mince a stopy požárů a nevěnoval pozornost stopám po opravě příkopů.

³¹³ Tamtéž, s. 442.

³¹⁴ TEJRAL, Jaroslav: *Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Donau*, PV 39 (1995–1996), 1999, s. 81–164.

³¹⁵ Tamtéž, s. 99.

³¹⁶ Tamtéž, s. 110.

³¹⁷ TEJRAL, Jaroslav: *Mušov Hradisko*. In: *Mušov 1276–2000*. Pasohlávky 2000, s. 143–182.

³¹⁸ Tamtéž, s. 162.

Dataci se nevěnoval E. Droberjar v *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Pod příspěvkem MUŠOV 4³¹⁹ se nacházel popis lokality Mušov-Hradisko. Ve výčtu nálezů byly jediné datované nálezy mincí, ale bez uvedení přesnějšího vztahu k datování Hradiska.³²⁰ Kromě konstatování, že se jedná o římskou lokalitu, neuvedl žádné zpřesňující informace, i když u ostatních lokalit kolem (Neurissen, Na pískách) alespoň přibližnou dataci zmínil.

B. Komoróczy v žádné ze svých prací o lokalitě Mušov-Hradisko nepřipustil jiné datování než do období markomanských válek. Zároveň jednoznačně mluvil o vícefázovém využívání lokality. V článku *Římské fortifikace na barbarském území ve středním Podunají v období markomanských válek*³²¹ rozdělil působení římského vojska na Hradisku na dvě hlavní ofenzivní fáze, tzv. expeditio Germanica prima a secunda, mezi kterými byla lokalita opuštěna. Ve druhé fázi osídlení pak mohly být vybudovány monumentální stavby na lokalitě, především valetudinarim.³²²

Mimo mincí byla dalším důležitým datovacím prostředkem terra siggillata. Systematického zpracování této keramiky se ujala Soňa Klanicová, která své závěry publikovala například v článku *Horizont nálezů z období markomanských válek na příkladu terra sigillaty z Hradiska u Mušova*.³²³ Na základě podrobného rozboru došla k závěru, že silně převažuje produkce keramiky z Lezoux, která má analogie na řadě lokalit v zahraničí, zároveň datuje lokalitu do markomanských válek.³²⁴

Nejpodrobněji se Hradisku u Mušova věnoval B. Komoróczy v souhrnné práci *Hradisko (Burgstall) u Mušova ve světle výzkumů v letech 1994–2007*.³²⁵

³¹⁹ DROBERJA, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 193–196.

³²⁰ Tamtéž, s. 196.

³²¹ KOMORÓCZY, Balázs: *Římské fortifikace na barbarském území ve středním Podunají v období markomanských válek*. In: Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské. XXX. mikulovské sympozium 2008. Brno 2009, s. 51–82.

³²² Tamtéž, s. 62.

³²³ KLANICOVÁ, Soňa: *Horizont nálezů z období markomanských válek na příkladu terra sigillaty z Hradiska u Mušova*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 439–452.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ KOMORÓCZY, Balázs: *Hradisko (Burgstall) u Mušova ve světle výzkumů v letech 1994–2007*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (eds.): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 391–438.

Lokalitu jednoznačně datoval do markomanských válek, přičemž nejpravděpodobnějším počátkem využívání místa byl rok 172 n. l. Na rozdíl od Jaroslava Tejrala však nesouhlasil s naprostým vyklizením lokality mezi jednotlivými fázemi. Dle autora mohla lokalita sloužit s malou posádkou pro „*potřeby dohledu nad dodržováním míru*“ i v období mezi *Expeditio Germanica prima* a *secunda*. Komoróczy tvrdil, že písemné prameny naznačují opuštění mezi fázemi, ale archeologicky to není možné prokázat. Na počátku *Expeditio Germanica secunda* pak mělo dojít k vybudování ubytovacího komplexu na Neurissenu I a opravě již dříve mohutného opevnění.³²⁶ B. Komoróczy jako jediný z mnou prostudovaných autorů uvádí možnosti stálého využívání v době mezi jednotlivými akcemi. Je otázkou, která část Hradiska mohla být zmíněnou malou posádkou využívána, protože opravy opevnění a budov jsou dle dříve publikovaných článků spojené až s druhou fází římského osídlení. Domnívám se, že by bylo velkým přínosem se této teorii dále věnovat, případně hledat důkazy o nepřetržitém využívání lokality.

Stejně jako J. Tejral viděl B. Komoróczy jako klíčové pro datování Hradiska nálezy mincí. Přesto v článku *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarském území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy*³²⁷ uvádí Komoróczy s Vlachem trochu odlišné roky než J. Tejral ve studii *Zum stand der archäologischen forschung über den römischen militärischen eingriff in gebieten nördlich der Donau*.³²⁸ Nejmladší minci datovali do roku 178 n. l.³²⁹ Toto tvrzení však nezpochybňuje dřívější datování lokality do konce markomanských válek.

Je zřejmé, že dnes již nikdo nepochybuje o datování lokality Mušov-Hradisko do období markomanských válek. Archeologům se podařilo datovat lokalitu na základě nálezů terry sigillaty, mincí a historických souvislostí.

³²⁶ Tamtéž, s. 424.

³²⁷ KOMORÓCZY, Balázs - VLACH, Marek: *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarském území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy*. In: BELJAK, Ján - BŘEZINOVÁ, Gertrúda - VARSÍK, Vladimír (eds.): *Archeológia barbarov* 2009. Nitra 2010, s. 247–289.

³²⁸ TEJRAL, Jaroslav: *Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Donau*, PV 39, 1999, s. 81–164.

³²⁹ KOMORÓCZY, Balázs - VLACH, Marek: *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarském území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy*. In: BELJAK, Ján - BŘEZINOVÁ, Gertrúda - VARSÍK, Vladimír (eds.): *Archeológia barbarov* 2009. Nitra 2010, s. 252.

Spornými body je pouze trať Neurissen I a případně chronologické vztahy s krátkodobými římskými tábory kolem Mušova (viz dále).

3. 1. 5. Interpretace Hradiska u Mušova jako celku, jeho funkce a význam

Od prvních nálezů amatérskými archeology vyvolávala lokalita Mušov–Hradisko řadu otázek o její funkci a účelu. Již první úvahy předpokládaly přítomnost římského vojska a jeho důležitost (např. Inocenc Ladislav Červinka³³⁰). Objevily se však také kritické hlasy. Emanuel Šimek kriticky odmítl teorii o přítomnosti římského vojska na Moravě. Dle jeho slov není možné na základě rozboru dostupných pramenů prokázat přítomnost Římanů na této lokalitě. Mušov pokládal za germánskou lokalitu, kde Germáni přejali některé římské tradice a nálezy jsou pak mylně považovány za římské památky.³³¹ Z pohledu numismatického se Josef Skutil³³² domníval, že místo bylo důležité především pro římské kupce, kteří zde procházeli.³³³

Skutečný přelom ve vnímání lokality přinesly výzkumy Antona Gnirse, o jehož teorii se opírali další autoři. Dle něj se jedná o římskou stanici, která měla zajišťovat pořádek, a jednoznačně ji spojil s X. legií a dobou markomanských válek. Přičemž nejdůležitějším ukazatelem se staly kolkované cihly.³³⁴

O zpochybnění Gnirsových závěrů, že se jedná o čistě vojenské budovy, se pokusil Josef Dobiáš v článku *Římané na naší půdě*,³³⁵ který začal uvažovat o jejich civilním charakteru. Pro tuto domněnku však chyběly důkazy, proto nakonec potvrdil, že se jedná o ryze vojenské budovy.³³⁶

³³⁰ ČERVINKA, Inocenc Ladislav: *O římských cestách obchodních na Moravě*. Brno 1895, s. 38.

³³¹ ŠIMEK, Emanuel: *Čechy a Morava za doby římské*. Praha 1923, s. 122.

³³² Josef Skutil (1904–1965): historik, archeolog, jako první se systematicky věnoval dějinám archeologie. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 511–512.

³³³ SKUTIL, Josef: *Římské mince z Mušova*. OP, 3, 1924, č. 2, s. 137.

³³⁴ např. GNIRS, Anton: *Římská stanice na Mušově*. Zprávy Československého státního archeologického ústavu, 2–3, 1929–1930 (1931), s. 28. Taktéž i v pozdějších pracích např. GNIRS, Anton: *Beiträge zur Geschichte und Geographie Böhmens und Mährens in der zeit des Imperium Romanum*. Bonn 1994.

³³⁵ DOBIÁŠ, Josef: *Římané na naší půdě*. Sborník přednášek I. sjezdu čl. profesorů filosofie, filologie a historie v Praze 3.–7.4.1929, Praha 1929, s. 340–357.

³³⁶ Tamtéž, s. 353.

Autorem první významné práce po 2. světové válce o pravěku na území Československa byla syntéza Jana Filipa *Pravěké Československo*.³³⁷ Na základě analogií z území Slovenska považoval Mušov–Hradisko za předsunutou stanici, která byla centrem obchodu a měla zajišťovat bezpečnost proti Germánům.³³⁸ S teorií o centru obchodu souhlasil Emanuel Šimek, který byl přesvědčen, že v blízkosti Mušova vedla obchodní cesta z Vindobony na sever, a zároveň se pokusil lokalizovat Hradisko na Ptolemaiově mapě.³³⁹

Ve své době základní práci o době římské napsal Josef Dobiáš.³⁴⁰ Jeho *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*³⁴¹ shrnovaly všechny známé poznatky. Bohužel byl kladen důraz především na písemné antické prameny a archeologické byly opomíjeny. To vidím jako jeden z důvodů jeho pochybení. Dobiáš stejně jako ostatní autoři datoval základní funkci stanice do období markomanských válek, ale dle jeho mínění sloužila lokalita po skončení válek jako strážní pevnost, která měla zajišťovat ochranu obchodních cest.³⁴² Tato teorie naprosto odporuje archeologickým nálezům, které dokládají, že stanice byla Římany opuštěna po ukončení markomanských válek (viz výše).

Ihned po jejím vydání bylo na knihu pohlíženo jako na významnou monografii, která bude udávat budoucí směr bádání. Již první recenze však poukázaly na faktografické nesrovnalosti³⁴³ a na chybějící archeologické prameny.³⁴⁴ Práce Josefa Dobiáše byla pro řadu generací archeologů zásadní publikací a byl problém se od jeho závěrů, někdy chybných, oprostít.

Teorii, že lokalita Mušov–Hradisko mohla být civilního charakteru, vyslovil ve své práci Ivan Peškař.³⁴⁵ Tato funkce mohla spadat do období Hadriána a Antonia Pia, kteří se snažili podmanit si Germány vytvořením tzv.

³³⁷ FILIP, Jan: *Pravěké Československo*. Praha 1948.

³³⁸ Tamtéž, s. 291.

³³⁹ ŠIMEK, Emanuel: *Velká Germánie Klaudia Ptolemaia*. sv. III. Brno 1949, s. 139. – Félikie, myslel si, že se jedná o neobjevené sídliště.

³⁴⁰ Josef Dobiáš (1888–1972): historik a numismatik, starověké dějiny ve vztahu k českému území, především období markomanských válek. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 133.

³⁴¹ DOBIÁŠ, Josef: *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*. Praha 1964.

³⁴² Tamtéž, s. 327.

³⁴³ např. chybějící citace, posunutí hranice Vanniova království.

³⁴⁴ PELIKÁN, Oldřich: *Dobiáš, Josef. Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*, SPFFBU E 10, roč. 14, 1965, s. 396–398.

³⁴⁵ PEŠKAŘ, Ivan: *Starší doba římská na Moravě*. Zprávy Československé společnosti archeologické, 20/3, 1978, s. 55–83.

klientských států. Na základě archeologických nálezů však připustil, že mohlo jít i o vojenskou stanici z markomanských válek, a proto tuto teorii nepotvrdil.³⁴⁶

S názorem, že Hradisko nemuselo vzniknout jako čistě vojenská stanice, souhlasil také Oldřich Pelikán. Konstatoval, že Mušov a podobné stanice mohly být zakládány a dlouhodobě existovat v poklidném prostředí, kde bylo římské impérium silně podporováno kmenovými náčelníky, a proto je funkce stanice především reprezentativně-politická a obchodní.³⁴⁷ Tento názor se váže na obě objevené budovy, které by v tomto případě musely být budovány jako civilní obytné domy.

Jaroslav Tejral v první shrnující práci o výzkumech na Hradisku mimo jiné shrnul předchozí interpretace a pokusil se je zhodnotit na základě nových výzkumů. Ty jednoznačně potvrdily vojenskou a strategickou roli lokality. Za důkaz Tejral považoval množství nálezů součástí vojenské výstroje.³⁴⁸

Ve všech ostatních publikovaných zprávách zastával Jaroslav Tejral výše zmíněnou interpretaci, kterou případně doplňoval o některé podrobnosti. V *Pravěkých dějinách Moravy* zdůraznil přítomnost vysokých římských důstojníků X. legie, případně velitele vojenských operací v barbariku, což doložily honosné nálezy jako bronzová faléra, část stříbrného šupinového pancíře atd.³⁴⁹

V dalších člancích J. Tejral ještě více zdůraznil vysoké postavení Hradiska i přilehlé trati Neurissen I., které pokládal za součást velkého obranného systému, toto tvrzení opřel o silnou koncentraci táborů v okolí Hradiska (viz dále) a budovy více či méně villového charakteru.³⁵⁰ Na základě zastoupení germánských nálezů na lokalitě, které tvoří maximálně 2%, popřel, že se jedná o villu nebo významné sídlo germánského prince nebo krále.³⁵¹

³⁴⁶ Tamtéž, s. 60.

³⁴⁷ PELIKÁN, Oldřich: *Římské impérium a území ČSSR ve světle nových výzkumů*. SPFFBU E 28. Brno 1983, s. 223.

³⁴⁸ TEJRAL, Jaroslav: *Neu Erkenntnisse zum römischen stützpunkt am Brgstell bei Mušov in Südmähren*, AR 1986, s. 395–410.

³⁴⁹ TEJRAL, Jaroslav: *Na hranicích impéria (doba římská)*. In: PODBORSKÝ, Vladimír (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 442.

³⁵⁰ TEJRAL, Jaroslav: *The amber route and the roman military campaigns north of the middle Danube area during the first two centuries a. d.* In: ČIŽMÁŘOVÁ, Jana - MĚCHUROVÁ, Zdenka (eds.): *Peregrinatio gothica = Jantarová stezka. Acta musei Moraviae. Scienties sociales LXXXII*, 1997, s. 130.

³⁵¹ TEJRAL, Jaroslav: *Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Donau*, PV 39, 1999, s. 92.

Praktickou funkci Hradiska rozpracoval v příspěvku do sborníku Mušov 1276–2000. Opět vyzdvihl působení vysoce postaveného důstojníka, případného velitele operací v barbariku.³⁵² Přítomnost velmi početného vojska pak dle autora doložilo velké množství nálezů, jako jsou cvočky od bot, kroužky z výzbroje a podobně. Přesto autor neuvedl, jak početné vojsko má na mysli, což je obrovská škoda, protože by se údaj dal porovnat s názory B. Komoróczyho.

Zároveň viděl v Hradisku paralelu vojenských zařízení, které byly ve většině případů vybudovány při římské ofenzivě. Tyto zřízené stanice pak mohly plnit funkci prvního bodu římských akcí, zásobovací funkci nebo sloužit jako sídlo pro velitele. Ústřední funkci dokládají na prvním místě budovy stálejšího charakteru, kde jsou typickým příkladem lázně.³⁵³

Je velká škoda, že funkci lokality se nevěnoval E. Droberjar v *Encyklopedii římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. V relativně dlouhém popisu lokality³⁵⁴ se ani slovem nezmínil o funkci Hradiska. Z mého pohledu je to velký nedostatek jinak podrobně zpracovaného příspěvku. Čtenář se dozví pouze o přítomnosti římské armády na základě výčtu nálezů vojenského charakteru.³⁵⁵ Pokud bychom se o datování lokality nebo její funkci chtěli dovědět alespoň něco málo, je nutné si pročíst všechny příspěvky věnující se Hradisku a jednotlivé informace si z nich poskládat.

Novější výzkumy vedené Balázsem Komoróczyem odrážejí posun v popisu funkce samotného Hradiska i jeho okolí. Především v souhrnné práci o z roku 2008 *Hradisko (Burgstall) u Mušova ve světle výzkumů v letech 1994–2007*³⁵⁶ se objevila snaha o celkové zhodnocení. Úzké vazby na vojenské prostředí jsou dle Komoróczyho nepopiratelné, ale není dle něj možné potvrdit, že se zde nacházelo početnější vojsko. Na rozdíl od J. Tejrala se domníval, že se na lokalitě mohly nacházet menší vojenské jednotky, které měly především

³⁵² TEJRAL, Jaroslav: *Mušov Hradisko*. In: Mušov 1276–2000. Pasohlávky 2000, s. 160–161.

³⁵³ Tamtéž, s. 170.

³⁵⁴ Více než dvě strany textu, což je v porovnání s popisem většiny lokalit opravdu hodně.

³⁵⁵ DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002.

³⁵⁶ KOMORÓCZY, Balázs: *Hradisko (Burgstall) u Mušova ve světle výzkumů v letech 1994 – 2007*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (eds.): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 391–438.

velící, stavební a strážní úkoly.³⁵⁷ O takovéto velikosti přítomného vojska je v rozporu s J. Tejralem, který naopak předpokládal přítomnost velké armády. Přesto Komoróczy zmínil některá fakta, která nemohou potvrdit přítomnost velké armády přímo v areálu Hradiska: rozsah táborů v okolí, řada objektů nebyla objevena, všechny stavby nevykazují přímé vazby na vojenské prostředí. Zároveň přítomnost dílenského areálu na opravu výstroje a výzbroje byla typická pro vojenská sídliště, proto autor předpokládal přítomnost vojenského sídliště, které bylo založeno společně s vojenským táborem.³⁵⁸ Budovy a charakter celé lokality pak dle autora sloužily jako „ústřední okupační správa“, která byla vybudována k trvalé kontrole území.³⁵⁹

Obdobné závěry publikoval B. Komoróczy společně s M. Vlachem v článku *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarské území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy*.³⁶⁰ Zde shrnul své dřívější názory, že opevnění Hradiska nebylo koncipováno jako klasický tábor pro ubytování vojska, ale šlo na prvním místě o opěrný bod a zázemí nejvyššího armádního velení. Zároveň považoval výstavbu opevnění za zamýšlený první bod, sloužící k dlouhodobému ovládnutí území.³⁶¹

Jak je z výše uvedeného zřejmé, lokalita Mušov-Hradisko vyvolala mezi badateli řadu rozporů, díky kterým se ale bádání posouvalo novými směry. Od nejnovějšího objevu vojenské nemocnice, již nevyšla v žádném z periodik obecná nebo souhrnná práce, která by se věnovala Hradisku jako celku. Bylo publikováno několik dílčích studií vztahujících se k lokalitě, např. *Metalografická analýza železných dřevoobráběcích nástrojů z období markomanských válek v oblasti Mušova*³⁶² od kolektivu autorů J. Hošek, B. Komoróczy, V. Beran.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 426.

³⁵⁸ Tamtéž.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 427–429.

³⁶⁰ KOMORÓCZY, Balázs - VLACH, Marek: *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarské území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy*. In: BELJAK, Ján - BŘEZINOVÁ, Gertrúda - VARSÍK, Vladimír (eds.): *Archeológia barbarov 2009*. Nitra 2010, s. 247–289.

³⁶¹ Tamtéž, s. 252.

³⁶² HOŠEK, Jiří - KOMORÓCZY, Balázs - BERAN, Vít: *Metalografická analýza železných dřevoobráběcích nástrojů z období markomanských válek v oblasti Mušova*. In: BŘEZINOVÁ, Gertrúda - VARSÍK, Vladimír (eds). *Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu*. Nitra 2012, s. 271–288.

Vzhledem k tomu, že tematika je úzce propojena s nálezy z Rakouska, Německa nebo Slovenska, čeští archeologové často své závěry publikují v zahraničních periodikách nebo sbornících.

Přesto, že velká část Hradiska byla již terénně prozkoumána a v odstupu několika let vyšla řada souhrnných prací o lokalitě, téma není ani zdaleka vyčerpáno. Mimo jiné, z prací B. Komoróczyho je zřejmé, že se k lokalitě dá přistupovat z nových úhlů pohledů (např. použití GIS). Jak jsem nastínila již výše, na celou oblast kolem Mušova se musí pohlížet ve vztahu k lokalitám v Dolním Rakousku a jihozápadním Slovensku. Vzájemné vazby zkoumal již J. Tejral, přesto si myslím, že hlubší rozbor a sledování vzájemných vztahů mezi jednotlivými objekty je jedno z témat, kterému by se současní i budoucí badatelé mohli věnovat. Podobných nedořešených otázek je samozřejmě víc, například datování trati Neurissen není zdaleka uzavřené téma.

3. 2. Římské krátkodobé tábory

3. 2. 1. Úvod

Krátkodobé polní tábory jsou nesporným dokladem přítomnosti a působení římských vojáků na našem území. Před jejich objevením byla jediným bezpečně prokazatelným stanovištěm římského vojska lokalita Mušov-Hradisko.³⁶³ Rozpoznání těchto táborů můžeme dodnes považovat za mezník ve zkoumání vztahu mezi římským impériem a barbarikem. Tyto objevy zároveň umožnily vymežit a zdokumentovat zásah římského impéria na území za limitem, v mnohých studovaných případech na území Moravy. Díky struktuře a rozmístění je možné sledovat nejen podobu římského vojska, ale také strategii budování táborů a pronikání vojska na další území. Zajímavá je nejen struktura vlastních táborů, ale také jejich vzájemný vztah a vazby na lokalitu Mušov-Hradisko, které, jak později ukáží, jsou velice komplikované a dodnes nejsou definitivně vyřešené.

Informace o římských krátkodobých táborech se neustále upravují a doplňují v závislosti na přibývajících nálezech a na postupné identifikaci velkého množství táborů na Moravě.³⁶⁴ Tím se postupem času měnil a stále mění celkový pohled na působení římského vojska. Původními zdroji informací o těchto lokalitách byly práce badatelů z německého prostředí, kteří se těmito památkám věnovali již dříve, např. C. M. Hassen.³⁶⁵ Zároveň byl patrný rozdíl v dochování památek, kdy pramenná základna na našem území neumožnila detailnější rozbory římských vojenských táborů na rozdíl od německého prostoru.

V této kapitole se zaměřím nejen na zdokumentování postupného objevování těchto táborů, ale především na jednotlivé interpretace předních odborníků na dobu římskou, které se budou v mnohém velice lišit. Pro první objevené tábory to budou Miroslav Bálek a Ondřej Šedo, v interpretaci táborů a

³⁶³ Lokalita Mušov-Hradisko byla intenzivně zkoumaná od počátku 20. století a první systematický výzkum zde byl veden A. Gnirsem ve 20. letech. Od té doby je lokalitě věnovaná prakticky nepřetržitá pozornost (viz výše).

³⁶⁴ Především se jedná o jižní Moravu, ojedinělé tábory se vyskytují i na střední Moravě, např. Olomouc-Neředín.

³⁶⁵ HASEN, Claus-Michael: *Römische Okkupation und Besiedlung des mittelraetischen Limesgebietes*, Bericht der Römisch Germanische Kommission Band 71, 1990, s. 5–22.

hledání jejich vzájemných vztahů se budu opírat o práce Balazse Komoróczyho a Jaroslava Tejrala.

3. 2. 2. Definice, pojmenování a charakteristika

V *Encyklopedii římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě* jsou definovány římské vojenské tábory jako místa budovaná po každodenním pochodu vojska nepřátelským územím.³⁶⁶

Ve studiích předních badatelů docházelo k výrazné nesrovnalosti v označování těchto římských památek. Většina našich publikujících autorů nerozlišovala mezi pojmy pochodový, polní a krátkodobý tábor a vždy jej používali pro pojmenování stejného útvaru. Tuto nesrovnalost se pokusili vysvětlit a uvést na pravou míru M. Bálek a O. Šedo v článku *Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě*.³⁶⁷ Ve většině starších článků jsou všechny tábory označené jako pochodové. Pod tímto termínem si ale musíme představit „opevněná ležení, která římská vojska budovala (obvykle i na jedinou noc) při krátkém přerušení pochodu v nepřátelském území.“³⁶⁸ Označení pochodový se tedy vztahuje k jedinému účelu, protože ale není možné ve většině případů určit funkci, je vhodnější používat pojem polní tábor, které se nevztahuje k určitému účelu výstavby. Stejně neutrální je také, v zahraničí často užívaný, pojem krátkodobý nebo dočasný tábor.³⁶⁹ Na základě tohoto vysvětlení budu i já ve svém příspěvku užívat pojmy polní, krátkodobý nebo dočasný. Označení pochodový pak použiji pouze v případě konkrétního účelu výstavby tábora.

Římské krátkodobé tábory mají několik základních charakteristik, díky kterým je můžeme identifikovat. Jsou typické především plánovitou zástavbou a dodržováním přesně daných pravidla. Jedná se o čtvercový nebo obdélníkový prostor ohraničený hrotitým příkopem ve tvaru písmene V. Tento příkop je ve většině případů jediným dokladem přítomnosti tábora, protože vnitřní zástavbu tvořily ubikace pro vojáky lehké konstrukce nezanechávající žádné

³⁶⁶ DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 285.

³⁶⁷ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě*, PA LXXXIX, 1998, s. 159–184.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 159.

³⁶⁹ Tamtéž.

archeologické stopy. Dále je běžná absence archeologického materiálu. Až na několik výjimek se zde nenacházejí žádné artefakty, což může být důsledek krátkého pobytu vojáků. Jak uvádí M. Bálek a O. Šedo v článku *Archeologická prospekce a možnosti využití letecké fotografie pro poznání polních táborů římské armády na Moravě*, tato absence souvisí se zacházením s odpady uvnitř tábora, které nám není prozatím známé.³⁷⁰

Při snaze poznat a charakterizovat polní tábory je možné využít literární a ikonografické prameny. Rozboru písemných pramenů ve vztahu k římským táborům se obecně věnoval Jiří Musil³⁷¹ v článku *Dočasné římské tábory v literárních a archeologických pramenech*.³⁷² Z ukázek publikovaných a rozebraných v jeho studii je možné poznat podobu táborů i život uvnitř.³⁷³ Musil se zaměřil také na prameny ikonografické, sloup Trajána a Marka Aurelia. Na sloupu Marka Aurelia jsou dočasné tábory zachyceny hned na 14 scénách.³⁷⁴ I když jsou zobrazené scény značně zkreslené, mohou nám podat základní obraz o táborech. Dále je nutné si uvědomit, že nebylo a pravděpodobně nikdy nebude možné přiřadit jednotlivá zobrazení ke konkrétním táborům.

Daleko podrobněji se sloupu Marka Aurelia věnoval O. Šedo v článku *Poznámky k ikonografii římských vojenských táborů ve scénách sloupu Marka Aurelia*.³⁷⁵ Ten rozdělil pevnosti, které jsou na sloupu zobrazeny, do dvou základních skupin. Pevnosti opevněné, u kterých jsou zobrazeny svislé obvodové zdi a kvádrování, kam zařazuje Mušov-Hradisko. Do druhé kategorie patří tábory s opevněním v podobě zvýšené lišty, kde je zobrazen příkop a titulum. Toto vyobrazení se na sloupu objevuje na třech scénách a zřejmě odpovídá polním krátkodobým táborům. Protože zobrazení opevněných

³⁷⁰ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Archeologická prospekce a možnosti využití letecké fotografie pro poznání polních táborů římské armády na Moravě*, *Archeologia technica* 10, 1996, s. 119–121.

³⁷¹ Jiří Musil (nar. 1967): klasický archeolog, Ústav pro klasickou archeologii Praha, římská militaria. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 391.

³⁷² MUSIL, Jiří: *Dočasné římské tábory v literárních a archeologických pramenech*, *Studia Hercynia IV*, 2000, s. 103–136.

³⁷³ Polybios, Hyginus, Vegetius.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 109.

³⁷⁵ ŠEDO, Ondrej: *Poznámky k ikonografii římských vojenských táborů ve scénách sloupu Marka Aurelia*, *JM* 37, 2001, s. 5–19.

pevností na sloupu dominuje, Šedo se domníval, že by bylo možné v budoucnu objevit nové lokality tohoto charakteru.³⁷⁶

3. 2. 3. Objevování krátkodobých táborů na území Moravy

Objevování římských krátkodobých polních táborů je pozadu za tábory stálejšího typu a s kamennou fortifikací. Největší množství táborů bylo v druhé polovině 20. století zdokumentováno ve Velké Británii a Německu. Dále se obrátila pozornost na noricko-panonský limes a ve velkém rozsahu se začaly zkoumat v Dolním Rakousku³⁷⁷ a následně i na Moravě.

Možnosti identifikace polních táborů v posledních přibližně 25 letech umožnily inovativní postupy v archeologii. Největší zásluhu na objevení téměř všech táborů má bezpochyby letecká archeologie. Identifikace se provádí na základě odlišně zbarveného porostu, což je nejvíce zřetelné například na obilí.³⁷⁸ Za jednoho ze zakladatelů letecké archeologie u nás je považován Miroslav Bálek,³⁷⁹ který se po roce 1989 usilovně věnoval leteckému snímkování římských pochodových táborů na jižní Moravě. Mezi dalšími osobnostmi, které se podíleli na samotném objevování táborů, musíme jmenovat Ondřeje Šeda³⁸⁰ a Jaromíra Kovárníka.³⁸¹

Na základě objevů na lokalitě Mušov-Hradisko se od počátku 90. let uvažovalo o dalších možných lokalitách v okolí Mušova. Výzkumy byly prováděny na základě grantového projektu,³⁸² v rámci kterého bylo možné letecky prozkoumat okolí Mušova a hledat další stopy přítomnosti římské armády.

³⁷⁶ Tamtéž.

³⁷⁷ MUSIL, Jiří: *Dočasné římské tábory v archeologických a římských pramenech*, Studia Hercynia IV, 2000, s. 111.

³⁷⁸ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Archeologická prospekce a možnosti využití letecké fotografie pro poznání polních táborů římské armády na Moravě*, Archeologia technica 10, 1996, s. 120.

³⁷⁹ SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 57.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 558.

³⁸¹ Tamtéž, s. 314–315.

Jaromír Kovárník (nar. 1955): archeolog, Jihomoravské muzeum ve Znojmě, letecká a experimentální archeologie, systematický letecký výzkum Československa. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 314–315.

³⁸² Vztah Říma s germánskými kmeny ve světle nových archeologických pramenů v sídlištním regionu Podjíví, GA AV IA90103, 1991–1993, řešitel doc. PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc.

Výsledky prvního leteckého snímkování roku 1991 na jižní Moravě byly opravdu ohromující. Na lokalitě Mušov-Na pískách byly objeveny tři liniové útvary, z nichž pouze dva považovali M. Bálek, E. Droberjar a O. Šedo za autentické, především díky hrotitému příkopu. U třetího liniového útvaru vyjádřili pochybnosti a doporučili bližší terénní průzkum.³⁸³ O tom, že třetí útvar nebyl prozatím pokládán za pochodový tábor, svědčí i jeho opomenutí Jaroslavem Tejralem v *Pravěkých dějinách Moravy*.³⁸⁴

Na nedalekém katastru obce Přibice byl zdokumentován jeden hrotitý příkop lemovaný z jedné strany nízkou zídkou.³⁸⁵ Obdélníkový útvar byl leteckou prospekci zjištěn také na levém břehu Dyje, na katastru obce Drnholec.³⁸⁶ Podle indicií by se mohlo jednat o další polní tábor se zaobleným nárožím a liniemi příkopů.³⁸⁷ Protože nebyl do dnes provedený žádný zjišťovací výzkum, není možné s jistotou tvrdit, že se skutečně jedná o římský polní tábor.

Problém s určením, autentičností polních táborů, byl ztížen neschopností nalézt analogie na území Moravy. Nalezené útvary bylo možné srovnávat pouze s objevenými tábory v Dolním Rakousku, např. Bernhardsthal.³⁸⁸

Letecké snímkování jižní Moravy pokračovalo v roce 1992, kdy se lety zaměřily na prozkoumání táborů objevených v předešlém roce a zmapování nejbližšího okolí. Byly objeveny další polní tábory v Přibicích, Ivani, Hrušovanech nad Jevišovkou a na lokalitě Mušov-Na pískách, kde se jednalo již o čtvrtý identifikovaný tábor.³⁸⁹ Zároveň byl proveden terénní průzkum v Hrušovanech nad Jevišovkou a Mušově-Na pískách. V Hrušovanech nad Jevišovkou byl veden řez předpokládanou linií opevnění. Podle očekávání se podařilo rozeznat hrotitý příkop bez archeologického materiálu.³⁹⁰ Na lokalitě Mušov-Na pískách proběhl zjišťovací výzkum, kterým byl ověřen pochodový

³⁸³ BÁLEK, Miroslav - DROBERJAR, Eduard - ŠEDO, Ondrej: *Die Entdeckung von römischen Marschlagern bei Mušov und Přibice (Bez. Břeclav)*, PV 1991, 1993, s. 61–64.

³⁸⁴ TEJRAL, Jaroslav: *Na hranicích impéria (doba římská)*. In: PODBORSKÝ, Vladimír (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 445.

³⁸⁵ BÁLEK, Miroslav - DROBERJAR, Eduard - ŠEDO, Ondrej: *Die Entdeckung von römischen Marschlagern bei Mušov und Přibice (Bez. Břeclav)*, PV 1991, 1993, s. 63.

³⁸⁶ KOVÁRNÍK, Jaromír: *Výsledky letecké archeologické prospekce na jižní Moravě v r. 1991*, PV 1991, 1993, s. 108.

³⁸⁷ JELÍNKOVÁ, Dagmar: *Archeologické lokality na katastrech obcí Dolní Dunajovice a Drnholec (okr. Břeclav)*, JM 39, 2003, s. 162.

³⁸⁸ Tamtéž.

³⁸⁹ BÁLEK, Miroslav: *Výsledky leteckého snímkování na Moravě v roce 1992*, PV 1992, 1996, s. 103–105.

³⁹⁰ ŠEDO, Ondrej: *Hlášení o výzkumu*. AÚ AV Brno, č. j. 1426/92.

tábor III.³⁹¹ Byly provedené dvě sondy, které doložily hrotitý příkop, ale nepodařilo se objevit žádné nálezy z doby římské.³⁹²

V dalších letech (1993–1994) probíhaly výkopové práce na trati Mušov-Neurissen spojené se stavbou silnice Brno – Mikulov. Na trati byla prokopaná část příkopu společně s kúlovými jámami, které dle vedoucích výzkumu nepochybně patřily ke konstrukci brány do polního tábora.³⁹³ V další etapě výzkumu byla objevena mocná vrstva, kterou tvořily pohozené lidské a zvířecí kosti a části skeletů (Neurissen IV). Podle antropologického rozboru M. Dočkalové se jednalo o muže a ženy různého věku, dále zvířata, především koně a hovězí dobytek.³⁹⁴ Během stejného výzkumu byl identifikován hrotitý profil, který mohl patřit polnímu táboru v Pasohlávkách, lokalita *Na Mušovku*.³⁹⁵

Roku 1993 byly leteckou prospekcí objeveny další linie na lokalitě Přibice. Terénní průzkumy potvrdily, že se jedná o polní tábor Přibice III na základě hrotitého profilu příkopu.³⁹⁶

O tom, že se letecká archeologie stala „skutečným hitem“ 90. let a objevování římských polních táborů bylo aktuálním tématem, svědčí hned několik článků, které shrnuly dosavadní úspěchy. Letecké snímkování přineslo mnoho důležitých objevů a informací, především proto, že ve většině případů je jediným dochovaným pozůstatkem příkop bez dalšího materiálu. Díky absenci nálezů mohly být některé závěry zpochybňovány. M. Bálek a O. Šedo v jednom ze svých článků zdůraznili, že část archeologické obce se nespokojila se závěry učiněnými pouze na základě rozboru terénní situace, i když mnoho příznaků přítomnosti táborů bylo nadměrně zřetelné. Tyto pochybnosti přetrvávaly i přes skutečnost, že při terénním výzkumu nebylo objeveno nic jiného než linie příkopu, již dříve zachycené leteckým snímkováním.³⁹⁷ Těchto nesrovnalostí si můžeme všimnout již u výše zmíněné lokality Mušov-Na pískách. Tábor III byl nejprve identifikován leteckou prospekcí, kde nebyl liniový útvar jednoznačně

³⁹¹ Letecky zdokumentován v roce 1991.

³⁹² DROBERJAR, Eduard: *Hlášení o výzkumu*, AÚ AV Brno, č. j. 1263/92.

³⁹³ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondřej: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 1993–1994, 1997, s. 176–177.

³⁹⁴ Tamtéž.

³⁹⁵ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondřej: *Pasohlávky (k. ú. Břeclav)*, PV 1993–1994, 1997, s. 178.

³⁹⁶ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondřej: *Přibice (okr. Břeclav)*, PV 1993–1994, 1997, s. 178.

³⁹⁷ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondřej: *Archeologická prospekce a možnosti využití letecké fotografie pro poznání polních táborů římské armády na Moravě*, *Archeologia technica* 10, 1996, s. 119–121.

prohlášen za tábor, a po provedení terénního výzkumu, který ve své podstatě nepřinesl nic nového, se již bez váhání zařadil mezi římské pochodové tábory.

J. Kovárník roku 1996 vyhotovil soupis míst s prokázanou římskou přítomností,³⁹⁸ která byla na Moravě prokázaná leteckou prospekcí, případně následným archeologickým výzkumem.³⁹⁹ Některé lokality, například Mušov-Na pískách byly již prověřeny archeologickým výzkumem a s jistotou bylo možné prohlásit, že se jedná o polní tábory, u některých to byly pouze spekulace na základě analogií.

V uvedeném seznamu jsou jisté nedostatky, jako chybějící lokality, např. Mušov-Neurissen IV, Přibice, Hrušovany nad Jevišovkou. Nový a velký tábor byl objeven v Charvátské Nové Vsi.⁴⁰⁰

Jako nejprehledněji v té době zpracovaný přehled poznatků o táborech na Moravě se jeví studie M. Báčka a O. Šeda *Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě*.⁴⁰¹ Seznam polních táborů je možné srovnat s výše zmíněným souhrnem J. Kovárníka. V soupisu již figurují tábory Přibice I – III a nové číslování na lokalitě Mušov-Neurissen (I –VIII), na druhou stranu opět chybí Hrušovany nad Jevišovkou.

Výzkumy táborů kolem lokality Mušov-Hradisko pokračovaly v letech 1995–1996. Na lokalitě Mušov-Na pískách proběhla prospekce dalšího úseku příkopu. Skutečnost, že lokalita byla velice perspektivní, dokládá i provedení geofyzikální prospekce, díky které se výrazně vyrýsovaly trojrozměrné objekty germánského sídliště a nároží tábora.⁴⁰²

V roce 2001 byl objeven další vojenský tábor na lokalitě Mýlina v Olomouci-Neředíně. Musím konstatovat, že výjimečně k tomuto objevu

³⁹⁸ Seznam lokalit: Mušov I (Hradisko), Mušov–Neurissen (stavba s apsidou, val s příkopem), Pasohlávky 1 („královská hrobka“), Mušov II–Na pískách (čtyři tábory – počet by mohl být i vyšší), Břeclav-Poštorná (dvojité nároží a linie), Charvátská Nová Ves (tábor), Ivaň II (zaoblená nároží s liniemi), Šakvice? (příznaky v podobě linií), Valtice ? (příznaky zaoblených nároží), Vlasatice? (nároží, linie a zdvojená linie).

³⁹⁹ KOVÁRNÍK, Jaromír: *Přínos letecké archeologie k poznání pravěku a rané doby dějinné na Moravě (1983–1995)*, AR XLVIII, 1996, s. 177–193.

⁴⁰⁰ Tamtéž. Dále VLACH, Marek: *Římský krátkodobý tábor a nové nálezy z doby římské z Charvátské Nové Vsi*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 461–468.

⁴⁰¹ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě*, PA LXXXIX 1998, s. 159–184.

⁴⁰² KOMORÓCZY, Balázs: *Geofyzikální prospekce a archeologie doby římské na jižní Moravě*. In: NEKUDA, Rostislav - UNGER, Josef: *Ve službách archeologie*. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. Brno 1998, s. 125–143.

nepřispělo letecké snímkování, ale výstavba nových rodinných domů. Byl objeven příkop a kulová jamka. Mezi movitými nálezy byla uvedena keramická nádoba, zvířecí kosti, mazanice a zlomek kovu.⁴⁰³ Ihned bylo provedeno devět řezů příkopem. Přítomnost velkého množství kulových jamek indikovala bránu, ale přerušení příkopu nebylo identifikováno. Protože se v kulových jamkách nenacházel žádný materiál, mohou být přiřazeny k příkopu pouze na základě analogií podobných konstrukcí bran u jiných táborů.⁴⁰⁴ Ve výzkumu se pokračovalo i v dalších letech podrobným sledováním linie příkopu, i přesto, že většina rozlohy dřívějšího tábora se již nacházela pod zástavbou rodinných domků.⁴⁰⁵ Na základě objevených částí příkopu a předpokladu pravidelného čtvercového půdorysu byla odhadnuta délka jedné strany na minimálně 280 m, další možnosti byly 450 nebo 600m.⁴⁰⁶ Otázku vstupu do tábora řešili Jaroslav Peška a Filip Šrámek v článku *Krátkodobý polní tábor z doby římské v Olomouci-Neředíně*⁴⁰⁷ na základě analogií v konstrukci s dalšími tábory na Moravě (Pasohlávky, Ivaň,...). Autoři uvedli, že interpretace sloupové konstrukce jako vstupu je zavádějící a vysvětlili mnoho problému s její identifikací (nachází se vně příkopu na rozdíl od ostatních táborů, přehlednost nálezové situace, absence datovacího materiálu a charakter samotné lokality).⁴⁰⁸ Krátkodobý tábor byl zpracován do nálezových zpráv, které obsahují především rozhor výplně a tvaru hrotitého příkopu a jeho rozdělení na jednotlivé vrstvy.⁴⁰⁹

Na lokalitě proběhly další výzkumy pokračování linie příkopu. Roku 2012 byly objeveny pozůstatky drnů, které pravděpodobně zpevňovaly čelo hliněné hradby tábora.⁴¹⁰ Protože se jednalo o pozoruhodný nález, byla provedena palynologická analýza. V odebraných vzorcích se nacházely rostliny, které jsou

⁴⁰³ ŠRÁMEK, Filip: *Zpráva o archeologické akci*. AÚ AV Brno, č. j. 568/03.

⁴⁰⁴ PEŠKA, Jaroslav - ŠRÁMEK, Filip: *Olomouc (k. ú. Neředín, okr. Olomouc)*, PV 43, 2002, s. 240.

⁴⁰⁵ PEŠKA, Jaroslav - VRÁNOVÁ, Vendula - ŠRÁMEK, Filip: *Olomouc (k. ú. Neředín, okr. Olomouc)*, PV 46, 2005, s. 270–272.

⁴⁰⁶ PEŠKA, Jaroslav - ŠRÁMEK, Filip: *Krátkodobý polní tábor z doby římské v Olomouci-Neředíně*. Ročenka 2003. Archeologické centrum Olomouc. Olomouc 2004, s. 128.

⁴⁰⁷ PEŠKA, Jaroslav - ŠRÁMEK, Filip: *Krátkodobý polní tábor z doby římské v Olomouci-Neředíně*. Ročenka 2003. Archeologické centrum Olomouc. Olomouc 2004, s. 127–136.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 129.

⁴⁰⁹ ŠRÁMEK, Filip: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu Olomouc-Neředín „Mýlina“*. Olomouc 2005. AÚ AV Brno, č. j. 1182/05; č. j. 1186/05.

⁴¹⁰ KALÁBEK, Marek: *Olomouc (k. ú. Neředín, okr. Olomouc)*, PV 54-1, 2013, s. 208.

zpravidla vázané na mokré prostředí (lekníny, několik druhů řas, atd.).⁴¹¹ Tento rozbor indikuje přítomnost vodního zdroje v blízkosti tábora a otevřel další možnosti výzkumu. Zároveň se jedná o jednu z mála přírodovědných analýz, která byla provedena na lokalitě Olomouc-Neředín nebo u jiných římských táborů.

V roce 2004 byl na katastru obce Modřice identifikován příkop, který by mohl patřit k polnímu táboru,⁴¹² ale nebylo zřejmé, zda se nejedná o jiný útvar. Proto bylo o rok později provedeno letecké snímkování, které zachytilo liniové příznaky ve tvaru velkého obdélníku,⁴¹³ což může potvrzovat domněnku, že se jedná o římský polní tábor.

Další identifikovaný tábor se nacházel na katastru obce Pravčice, lokality Hulín-Pravčice 1.⁴¹⁴ Objeven byl při záchranném archeologickém výzkumu, který zde probíhal v letech 2006–2009. Nejvýznamnějším objevem roku 2007 se stala kompletní kostra psa na dně příkopu, která byla záměrně uložena. Dále byl zdokumentován předsunutý příkop (titulum) a brána.⁴¹⁵ O rok později při výkopech příkopu byla určena konečná velikost příkopu. Výplň výjimečně obsahovala archeologický materiál, jednalo se o střepy, zvířecí kosti, 20 železných cvočků a *terru sigillatu*.⁴¹⁶ Překvapující byl nález kostry lidského novorozence v příkopu. Byl sepsán antropologický posudek, který určil přibližný věk, výšku a zdravotní problémy jedince.⁴¹⁷

Jak bylo z tohoto shrnutí nejzásadnějších objevů zřejmé, objevoval se a nadále přetrvává problém identifikovat některé tábory. Jedná se o zachycené liniové útvary, především leteckou prospekci, které nejsou archeologicky ověřeny. Seznam lokalit takového charakteru uvedl B. Komoróczy.⁴¹⁸ Ten

⁴¹¹ SVOBODOVÁ-SVITAVSKÁ, Helena: *Pylová analýza vybraných 9 vzorků z příkopu římského vojenského tábora objekt č. 590*. (Rkp. uložen v Archeologickém centru v Olomouci)

⁴¹² KOS, Petr: *Modřice (okr. Brno-venkov)*, PV 46, 2005, s. 269–270.

⁴¹³ ČIŽMÁŘ, Miloš: *Výsledky leteckého snímkování ÚAPP Brno na Moravě za rok 2005*, PV 47, 2006, s. 301.

⁴¹⁴ PAULUS, Martin: *Pravčice (okr. Kroměříž)*, PV 48, 2007, s. 400.

⁴¹⁵ PAULUS, Martin: *Pravčice (okr. Kroměříž)*, PV 49, 2008, s. 347–348.

⁴¹⁶ DAÑHEL, Miroslav: *Pravčice (okr. Kroměříž)*, PV 50, 2009, s. 334.

⁴¹⁷ DAÑHEL, Miroslav - KALÁBEK, Marek - KLANICOVÁ, Soňa - PANKOWSKÁ, Anna - PAULUS, Martin: *Krátkodobý římský tábor u Hulína a Pravčic*. Ročenka 2008. Archeologické centrum Olomouc. Olomouc 2009, s. 184–197.

⁴¹⁸ Seznam: Břeclav-Poštorná, Drnkohlec, Hodonín, Hrádek, Hrušovany nad Jevišovkou, Kostice, Laa an der Thay, Osek, Šakvice, Valtice, Vlasatice. KOMORÓCZY, Balázs: *Římská fortifikace na barbarském území ve středním Podounají v období markomanských válek*. In: Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské. XXX. Mikulovské symposium. Brno 2009, s. 51–82.

objevil další možnost, jak prokazovat přítomnost polních táborů. Jedná se o detektorový průzkum, který může zachytit kumulaci většího množství kovových artefaktů vojenského charakteru, jako jsou například pro tábory typické cvočky od bot. Díky jejich přítomnosti by se mohly liniové útvary a další oblasti prohlásit za římské polní tábory. Jako příklad uvedl Přisnotice a Vážany nad Litavou, kde se nacházela kumulace těchto artefaktů.⁴¹⁹ Bez přítomnosti liniových útvarů si však nejsem jista, zda je možné na základě těchto nálezů prohlásit místa za římský pochodový tábor.

O tom, že se archeologie v posledních letech neuvěřitelně vyvíjí a začíná využívat nové a moderní metody, svědčí využívání GIS pro výzkum vojenských táborů. Dle B. Komoróczyho a M. Vlacha byl velice důležitý jejich vztah ke krajině, což ukázali v článku *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarské území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy*.⁴²⁰ Díky mapovým podkladům a GIS bylo možné na základě synchronizace s dalšími nálezy vytipovat oblasti, kde by se pravděpodobně mohly nacházet další polní tábory.⁴²¹ Díky schopnostem GIS a dalších programů dále vytvořili analýzu průchodnosti terénu a vymodelovali nejpravděpodobnější cesty přesunu římského vojska. Jako příklad nejvhodnějšího místa pro přechod nivy se jevílo místo nad soutokem Dyje a Moravy v Charvátské Nové Vsi a v Břeclavi-Pošterné. Z těchto táborů mohla vést trasa do Hulína-Pravčic a do Olomouce-Neředína.⁴²²

Další prováděné analýzy se zaměřily na viditelnost, která rozhodovala při výběru místa pro stavbu tábora, proto se většina táborů nacházela na mírně vyvýšenině, kde byly částečně chráněné.⁴²³

Využití GIS a dalších metod bylo na příkladu Charvátské Nové Vsi souhrnně publikováno v roce 2014 v rámci projektu *„Krátkodobé tábory římské armády na Moravě a v Dolním Rakousku: multidisciplinární výzkum –*

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 68.

⁴²⁰ KOMORÓCZY, Balazs - VLACH, Marek: *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarské území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy*. In: BELJÁK, Ján - BŘEZINOVÁ, Gertrúda - VARSÍK, Vladimír (eds.): *Archeológia Barbarov 2009*. Nitra 2010, s. 247–289.

⁴²¹ Tamtéž, s. 255.

⁴²² Tamtéž, s. 260.

⁴²³ Tamtéž, s. 262–263.

standardní metodika – nová historická interpretace.⁴²⁴ Publikované výsledky jsou skvělým příkladem možností moderní archeologie při studiu krátkodobých táborů a zároveň možným návodem pro další práci s těmito objekty i jinými archeologickými situacemi.

Poslední objev římského tábora se uskutečnil na podzim roku 2016 v Jevíčku. Při archeologickém výzkumu byla zachycena část příkopu a nalezena terra sigillata. Zprávy o nálezů se objevily pouze v místních⁴²⁵ a internetových denících⁴²⁶ a prozatím nebyly publikovány v žádném odborném periodiku. Jedná se o nejseverněji položený římský tábor na Moravě, díky kterému bude možné rozšířit povědomí o průniku římského vojska na území barbarika.

V průzkumu římských vojenských táborů je důležitá mezinárodní spolupráce. To ukázala i řada grantových projektů zaměřených na tuto problematiku. Od roku 2010 archeologové z pracoviště v Dolních Dunajovicích spolupracovali s Rakouským archeologickým ústavem a zaměřili se na objevování a ověřování krátkodobých vojenských táborů v Dolním Rakousku.⁴²⁷ Tématem dalšího projektu byl multidisciplinární výzkum táborů na Moravě a naddunajské části Dolního Rakouska, na kterém spolupracoval Archeologický ústav v Brně a Rakouský archeologický ústav ve Vídni.⁴²⁸

Na první pohled jsou však zřejmé problémy těchto metod. Především jsou nekompletní informace o nálezech. Některé tábory nejsou prozkoumané celé, u jiných si ani nemůžeme být jisti, zda se skutečně jedná o pochodové tábory. Proto mohou být výsledky podobných analýz značně zavádějící. Přesto tyto nové postupy mohou poskytnout mnoho zajímavých možností zkoumání.

⁴²⁴ KOMORÓCZY, Balázs - VLACH, Marek - HÜSSEN, Claus-Michael - LISÁ, Lenka - LENĚÁKOVÁ, Zuzana - GROH, Stefan: *Projekt interdisciplinárního výzkumu římských krátkodobých táborů ve středním Podunají*. In: KOMORÓCZY, Balázs: Sociální diferenciace barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů. Brno 2014, s. 341–367.

⁴²⁵ WOLF, Ondřej: *Archeologové našli pozůstatky římského tábora. Je nejsevernější na našem území* [online]. Dostupné na WWW: http://www.rozhlas.cz/pardubice/zpravodajstvi/_zprava/archeologove-nasli-pozustatky-rimskeho-tabora-je-nejsevernejsi-na-nasem-uzemi--1658876. Cit. [30. 3. 2017].

⁴²⁶ *Římané došli na Moravě dál, než se myslelo, ukázal objev tábora u Jevíčka* [online]. Dostupné na WWW: http://zpravy.idnes.cz/stopy-po-rimskem-tabore-u-jevicka-dlf-/domaci.aspx?c=A161015_111621_domaci_cen. Cit. [30. 3. 2017].

⁴²⁷ *Stopy římského vojenského zásahu ve středním Podunají* [online]. Dostupné na WWW: http://www.marcomannia.cz/PAGES/Roman_invasion.html. Cit. [29. 3. 2017].

⁴²⁸ Tamtéž.

3. 2. 4. Účel výstavby táborů, interpretace nálezů

Již při objevení prvních krátkodobých táborů je badatelé zařadili do období markomanských válek, především na základě analogií z Dolního Rakouska. Přesto, že tábory sloužily pro pobyt římských vojáků, kteří postupovali od limitu přes naše území, několik let se k jejich skutečnému účelu nikdo ve svých člancích příliš nevyjadřoval.

Určení účelu a interpretace krátkodobých táborů jsou úzce spjaty s jejich velikostí. Zřejmě z toho důvodu se archeologové nejprve pokoušeli po objevení nových táborů určit jejich rozlohu a možnost přítomnosti početnějšího vojska. M. Bálek, E. Droberjar a O. Šedo po objevení táborů na lokalitě Mušov-Na pískách předpokládali přítomnost početnějšího vojska, možná legie v táboře I a v táborech II a IV přítomnost aly nebo kohorty *quiunquenarii*.⁴²⁹ Na katastru obce Příbice předpokládali, že v táboře I byla umístěna jedna velká či několik menších jednotek a rozloha tábora II mohla sloužit ale nebo kohortě *quinquenarii*.⁴³⁰ Na základě zjištěných parametrů rozdělili tábory do tří kategorií: mezi velké patřily Mušov a Příbice, středě velké byly Ivaň a Hrušovany nad Jevišovkou a za malé tábory byly považovány Mušov-Na pískách II, IV a Příbice II. Na základě analogie z tábora v dolnorakouském Kollnbrunnu srovnali tábor Mušov -Na pískách III. Tyto dva tábory jsou si tak podobné, že pravděpodobně pocházejí z tažení jedné legie.⁴³¹

K velikosti táborů se vyjádřil také J. Kovárník, ten viděl budování táborů jako důsledek geopolitické situace ve 2. polovině 2. století. Největší tábory na Moravě jsou Charvátská Nová Ves a Mušov-Na pískách I, kde předpokládal přítomnost dvou až tří legií.⁴³²

Až roku 1998 publikovala dvojice M. Bálek, O. Šedo základní důvody pro stavbu římských krátkodobých táborů a rozdělili je do několika základních kategorií: pochodové tábory při přesunech vojsk, polní tábory na nepřátelském území budované během válečné akce, útvary chránící komunikace a zajišťující zásobování a ochranu brodů. Dle jejich mínění byly všechny tyto tábory

⁴²⁹ BÁLEK, Miroslav - DROBERJAR, Eduard - ŠEDO, Ondrej: *Die römische Feldlager in Mähren (1991–1992)*, PA LXXXV, 1994, s. 62–64.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 66–68.

⁴³¹ Tamtéž, s. 71–72.

⁴³² KOVÁRNÍK, Jaromír: *Přínos letecké archeologie k poznání pravěku a rané doby dějinné na Moravě (1985–1995)*, AR XLVIII, 1996, s. 188.

vyklizeny po skončení jednotlivých akcí. Výjimku pak viděli v lokalitě Mušov-Neurissen I, kde se nacházela zděná stavba⁴³³ (viz výše). K uvedeným kategoriím však ve většině případů nejsme schopni zařadit jednotlivé lokality. Výjimkou může být například tábor v Hulíně-Pravčicích 1. M. Kalábek konstatoval, že lokalita je umístěná na jedné z možných cest tzv. jantarové stezky,⁴³⁴ což doložil také nálezy jantarových figurek na lokalitě Hulín-Pravčice trať Nivky.⁴³⁵

Na rozdělení táborů na základě velikosti navázal B. Komoróczy, který rozdělil tábory na základě dvou kritérií, tvaru a velikosti. Dle Komoróczyho sloužily větší tábory pro krátkodobou koncentraci vojáků a menší tábory k trvalejšímu užívání, ke kontrole komunikačních cest a brodů. Doba trvání tábora mohla odpovídat délce ofenzivy.⁴³⁶ To si ovšem odporuje s výše zmíněnou lokalitou Hulín-Pravčice, kde se nachází poměrně rozlehlý tábor a vzhledem k jeho lokaci na jedné z tras jantarové stezky by se dalo předpokládat, že bude mít dlouhodobější charakter, a tím by měl být dle Komoróczyho menší.

Hlavní cíle táborů Komoróczy stanovil na základě písemných pramenů a podle rozložení v krajině. Jedná se o snahu vojensky zabezpečit hlavní komunikace, mít pod kontrolou nejdůležitější centra místní populace a založit okupační bázi. Zároveň podporuje myšlenku o snaze vytvořit provincii Marcomannia.⁴³⁷ V této strategii byly tábory nezastupitelným prvkem v ovládnutí území.

U polních táborů se zpravidla předpokládalo a předpokládá, že měly krátkodobý charakter. Toto tvrzení vychází především z nálezových situací, kde se nenacházejí žádné zbytky zděných budov nebo větší množství

⁴³³ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě*, PA LXXXIX, 1998, s. 181.

⁴³⁴ Vychází z článku J. Tejrál. Viz: TEJRAL, Jaroslav: *The Amber Route and the Roman Military Campaigns north of the middle Danube Area during the first two centuries A. D.* In: ČIŽMÁŘOVÁ, Jana - MĚCHUROVÁ, Zdenka (edd.): *Perigrinatio Gothica. Jantarová stezka. Supplementum ad Acta Musei Moraviae* 82. Brno 1997, s. 169–175.

⁴³⁵ KALÁBEK, Marek: *Nové doklady římských a germánských aktivit v okolí Hulína*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 456.

⁴³⁶ KOMORÓCZY, Balázs: *Římské fortifikace na barbarském území ve středním Podunají v období markomanských válek*. In: *Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské*. XXX. Mikulovské symposium. Brno 2009, s. 68.

⁴³⁷ Tamtéž, s. 76.

archeologického materiálu. B. Komoróczy a M. Vlach přišli s myšlenkou, že tomu tak být nemusí. Toto tvrzení podložili několika aspekty, např. čistícími žlaby na dně příkopu, stopami dřevěných palisád, dřevěnou konstrukcí brány. Trvání takového tábora by pak mohlo odpovídat trvání jednotlivých římských ofenzivních fází markomanských válek.⁴³⁸

Badatelé se však nezabývali pouze otázkou interpretace samotných táborů, ale také nálezů na nich. Z tohoto hlediska se nejzajímavějšími staly tábory Hulin-Pravčice 1 a Mušov Neurissen IV s nálezy kosterních pozůstatků. Hulínu-Pravčicím se nejvíce věnoval M. Kalábek. Konstatování o ojedinělosti nálezu lidského skeletu v příkopu podtrhl uvedením další ojedinělé lokality Mušov-Neurissen IV s hromadným hrobem (viz Komplex táborů kolem lokality Hradisko u Mušova). S dalšími spolupracovníky nevyločili možnost obětiny a předpokládali pohřeb z doby zániku tábora.⁴³⁹ Otázkou zůstává, proč by zde římstí vojáci pohřbívali novorozence v této fázi a zda nebylo možné uvažovat i o jiné interpretaci. K tomu se vyjádřil o rok později společně s A. Pankowskou. Na rozdíl od předchozích úvah, uvažovali autoři článku hned o několika důvodech uložení novorozence, nejdříve o mimořádné oběti,⁴⁴⁰ dále o projevu infanticidy nebo o nouzovém pohřbu.⁴⁴¹ Po uvedení těchto možností i s možnými analogiemi na Moravě a v oblasti mimo římské impérium zůstala otázka uložení jedince neobjasněna.

Podobný problém řešili také u nálezu kostry psa v příkopě stejného tábora. Protože pohřbívání psů v barbarském světě nebyla ojedinělá záležitost, viděli v tomto nálezu důkaz propojování „barbarských“ zvyklostí se snahou římského vojska zabezpečit tábor. I po zvážení dalších možností interpretace

⁴³⁸ KOMORÓCZY, Balazs - VLACH, Marek: *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarské území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy*. In: BELJÁK, Ján - BŘEZINOVÁ, Gertrúda - VARSÍK, Vladimír (eds.): *Archeológia barbarov* 2009. Nitra 2010, s. 256.

⁴³⁹ DAŇHEL, Miroslav - KALÁBEK, Marek - KLANICOVÁ, Soňa - PANKOWSKÁ, Anna - PAULUS, Martin: *Krátkodobý římský tábor u Hulína a Pravčic*. Ročenka 2008. Archeologické centrum Olomouc. Olomouc 2009, s. 188–189.

⁴⁴⁰ Analogie s lokalitou Mušov-Neurissen IV.

⁴⁴¹ PANKOWSKA, Anna - KALÁBEK, Marek: *Pohřeb dítěte v zásypu příkopu krátkodobého římského tábora u Hulína a Pravčic*. In: DROBERJAR, Eduard (ed.): *Archeologie barbarů 2010. Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem*. Olomouc 2011, s. 117–120.

nálezu⁴⁴² je patrné, že upozorňují především na vzájemné prolínání dvou odlišných kultur a různých zvyklostí.

Obecný účel výstavby římských polních táborů je tak zřejmý, zabezpečení území, kontrola nepřátelského prostoru a postupná expanze. Jak se někteří badatelé domnívají, měly tábory i další dílčí úkoly (zabezpečení brodu, kontrola obchodu, atd.). Bohužel ani na základě prostudovaných písemných a archeologických pramenů není dnes nikdo schopen s jistotou určit, proč byl který tábor vystavěn, kolik tam bylo přesně vojáků nebo jak dlouho sloužil své funkci.

3. 2. 5. Problémy v dataci římských krátkodobých táborů

Po objevení prvních krátkodobých táborů na území Moravy vycházeli badatelé v dataci především z analogií v Dolním Rakousku. Římské tábory byly zařazeny do období markomanských válek, tedy do 2. poloviny 2. století našeho letopočtu.⁴⁴³ V mnoha případech konkrétnější datum nemůžeme zjistit. Při dataci nebo alespoň při stanovení vzájemných vztahů jednotlivých táborů napomáhaly v menší míře nalezené artefakty, ale především vazby s germánskými vesnicemi a vztahy mezi tábory navzájem.

Tyto vztahy byly naznačeny v již citovaném článku *Die römische Feldlager in Mähren (1991–1992)*.⁴⁴⁴ Poznat vzájemnou návaznost germánského sídliště a krátkodobého tábora se podařilo na lokalitě Mušov-Na pískách I, II a III, které překrývalo vícefázové germánské sídliště, datované do B2–C3.⁴⁴⁵ Zároveň autoři sledovali situaci na lokalitě Přibice, kde se tábor II nachází v prostoru tábora I, je tudíž pravděpodobné, že oblast byla využita římským vojskem opakovaně.⁴⁴⁶ Tím se vytratila možnost existence dvou táborů v těsné blízkosti.

⁴⁴² Ochrana proti germánskému nebezpečí, v opačném případě očištění od zla po odchodu římského vojska (nálezy germánské keramiky). Viz: DAÑHEL, Miroslav - KALÁBEK, Marek - KLANICOVÁ, Soňa - PANKOWSKÁ, Anna - PAULUS, Martin: *Krátkodobý římský tábor u Hulína a Pravčic*. Ročenka 2008. Archeologické centrum Olomouc. Olomouc 2009, s. 189–190.

⁴⁴³ BÁLEK, Miroslav - DROBERJAR, Eduard - ŠEDO, Ondřej: *Die Entdeckung von Römischen marschlagern bei Mušov und Přibice (Bez. Břeclav)*, PV 1991, 1993, s. 62.

⁴⁴⁴ BÁLEK, Miroslav - DROBERJAR, Eduard - ŠEDO, Ondřej: *Die römische Feldlager in Mähren (1991–1992)*, PA LXXXV, 1994, s. 59–74.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 62–64.

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 69.

Obdobné situace jako v Přibicích si všimli na trati Neurissen. Nápadné byly vzájemné superpozice a narušování táborů, což dokazuje, že tábory musely vznikat v různých obdobích na témže strategickém místě.⁴⁴⁷

Jak jsem již zmínila, datovat tábory pomohl i nalezený materiál. Na lokalitě Olomouc-Neředín datoval J. Peška s F. Šrámkem⁴⁴⁸ formu bronzové spony s podvázanou nožkou do první poloviny 3. století. Protože se tento nález nacházel v objektu, který byl v superpozici s příkopem, bylo možné zařadit zánik příkopu před toto datum.⁴⁴⁹ Jednalo se o hodně hrubé datování, ale je možné s jistotou prohlásit, že se v této době na místě již nenacházel příkop a místo mohlo být znovu obydleno.

Jediná lokalita, kterou bylo možné přesně datovat, je Hulín-Pravčice. Díky odebraní vzorku zvířecí kosti, která se nacházela na dně příkopu, bylo získáno absolutní datum.⁴⁵⁰ Zároveň tábor rámcově datovalo šest zlomků terra sigillata do 2. století. U fragmentů se zachovanou výzdobou nebo kolkem bylo možné určit výrobní dílnu a vyhledat analogické nálezy na jiných římských lokalitách, např. Mušov-Hradisko.⁴⁵¹

I když jsou krátkodobé tábory obecně zařazeny do markomanských válek, do dnes nebyl vyřešen problém s jejich přesnějším datováním. Tento fakt poznamenala skupina autorů v článku *Projekt interdisciplinárního výzkumu římských krátkodobých táborů ve středním Podunají*.⁴⁵² Autoři předpokládali, že fungovaly mezi léty 172–180 n. l.,⁴⁵³ přesto mohly svou funkci plnit různě dlouho. Jako nejdůležitější z celého článku se jeví apel na environmentální

⁴⁴⁷ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě*, PA LXXXIX, 1998, s. 173.

⁴⁴⁸ Filip Šrámek: terénní archeolog Archeologického ústavu v Olomouci

⁴⁴⁹ PEŠKA, Jaroslav - ŠRÁMEK, Filip: *Olomouc (k. ú. Neředín, okr. Olomouc)*, PV 43, 2002, s. 240.

⁴⁵⁰ VERA 4112 1890±35 BP 50 AD (94,2 %) 230 AD. PAULUS, Martin: *Pravčice (okr. Kroměříž)*, PV 48, 2007, s. 400.

⁴⁵¹ DAŇHEL, Miroslav - KALÁBEK, Marek - KLANICOVÁ, Soňa - PANKOWSKÁ, Anna - PAULUS, Martin: *Krátkodobý římský tábor u Hulína a Pravčic*. Ročenka 2008. Archeologické centrum Olomouc. Olomouc 2009, s. 187–188.

⁴⁵² Publikovaný článek vznikl v rámci řešení projektu „Krátkodobé tábory římské armády na Moravě a v Dolním Rakousku: multidisciplinární výzkum standardní metodika – nová historická interpretace“

KOMORÓCZY, Balázs - VLACH, Marek - HÜSSEN, Claus-Michael - LISÁ, Lenka - LENĐÁKOVÁ, Zuzana - GROH, Stefan: *Projekt interdisciplinárního výzkumu římských krátkodobých táborů ve středním Podunají*. In: KOMORÓCZY, Balázs: *Sociální diferenciacce barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Brno 2014, s. 341–367.

⁴⁵³ Tamtéž, s. 344.

přístup. Zároveň hlavním cílem projektu bylo zapojit to výzkumu nejrůznější přírodovědecké metody.

Jak je z výše uvedeného zřejmé, k přesnější dataci jednotlivých táborů se archeologové dostávají v posledních letech, i když v mnoha případech to není snadné. Zavedení interdisciplinárního výzkumu je cesta, kterou by se měla archeologie dále ubírat, aby se dostala k přesnějším údajům.

3. 3. Komplex kolem lokality Hradisko u Mušova

Oblast kolem stanice na Hradisku u Mušova je velice specifickým příkladem působení římské armády za limitem. Vzhledem k různým možnostem interpretace se k této problematice vyjadřovalo velké množství badatelů. Nejvýznamněji se zapsali Jaroslav Tejral a Balázs Komoróczy, kteří se intenzivně zabývali nejen lokalitou Hradisko nebo polními tábory, ale především jejich vzájemnými vztahy. Mluvit o komplexu u Mušova se dá hovořit až po objevech polních táborů, proto se v této kapitole budu věnovat lokalitám kolem Mušova po objevení krátkodobých táborů.

Silnou koncentraci táborů kolem Mušova viděl již J. Tejral roku 1993 v *Pravěkých dějinách Moravy*, kdy toto území označil jako „*shromaždiště římských vojsk*“.⁴⁵⁴ Stejně tendence měli všichni v té době publikující autoři, kteří zároveň zdůrazňovali možnost sledovat vzájemné římské germánské vztahy.

S příliš nepodloženou teorií přišel J. Kovárník, který zdokumentované dlouhé linie u lokality Mušov-Na pískách určil jako staré cesty, které se nacházely v blízkosti táborů. I když nedal tyto „cesty“ (příkopy) do přímé souvislosti s vybudovanými tábory, upozornil na jejich bezesporu podstatný význam.⁴⁵⁵ Zásadní je Kovárníkova úvaha o vybudování řetězce táborů, který je paralelní s limitem na středním Dunaji ve vzdálenosti 80–90 km.⁴⁵⁶ Přirozenou strategickou překážkou byla řeka Dyje a její přítoky, proto se právě toto území stalo centrem uskupení táborů.⁴⁵⁷ Díky tomuto fortifikačnímu systému, který se opírá o řeku, by bylo možné přesunovat jednotky od limitu nebo zásobovat a případně ochraňovat stanici na Hradisku.

Proti této interpretaci se zásadně postavili M. Bálek a O. Šedo, kteří jeho tvrzení vyvrátili, tudíž nepředpokládali podobnou strategii budování tábora na trati Neurissen. V článku *Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě* argumentovali nemožností doložit charakter tábora jako stálého opevněného bodu. Zároveň jednotky v táborech nemohly zajišťovat

⁴⁵⁴ TEJRAL, Jaroslav: *Na hranicích impéria (doba římská)*. In: PODBORSKÝ, Vladimír (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 445.

⁴⁵⁵ KOVÁRNÍK, Jaromír: *Přínos letecké archeologie k poznání pravěku a rané doby dějinné na Moravě (1983–1995)*, AR XLVIII, 1996, s. 184.

⁴⁵⁶ Tamtéž.

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 188.

ochranu nebo zásobování na lokalitě Hradisko, protože ta se nacházela na druhém břehu řeky, tudíž by zajištění výše zmíněných funkcí bylo komplikované.⁴⁵⁸

Pro tvrzení o krátkodobosti táborů svědčí i jejich vyklizení po skončení jednotlivých akcí. Výjimku pak Bálek a Šedo viděli na lokalitě Neurissen, kde se nacházela zděná stavba. Podle jejich názoru mohla být vybudovaná až po zániku staveb podobného charakteru na lokalitě Hradisko, možná až po skončení markomanských válek.⁴⁵⁹ Interpretaci vzájemného vztahu Hradiska a Neurissenu jim neulehčilo ani zjištění o časně římském využívání levého břehu řeky Dyje. Nálezová situace objevená na lokalitě Neurissen I, pak mohla souviset s římskou výpravou proti Marubudovi r. 6. našeho letopočtu (viz výše)⁴⁶⁰ Ani jedno z těchto tvrzení však neměli archeologicky ani z písemných pramenů potvrzené, a proto se jednalo o pouhou spekulaci, která by ale mohla být lákavým řešením problému.

O tom, že římsí vojáci zajisté nepřišli do prázdného a neobydleného prostoru, podala důkaz geofyzikální prospekce, která byla provedena na lokalitě Mušov-Na pískách. Ze snímků bylo patrné, že se zde nacházely chaty germánského sídliště ještě před vojenským zásahem a armáda musela sídliště vyklidit, což, jak se dá předpokládat, byl ve své době běžný postup.⁴⁶¹ Předběžnou zprávu o výzkumech publikoval B. Komoróczy, který se zaměřil na představení základních problémů, které souvisejí s touto lokalitou, ve vztahu ke germánskému sídlišti i k okolním táborům.⁴⁶² Vzhledem k neprůkaznosti striktně odmítl myšlenku existence lineárního obranného systému severně od Dunaje.⁴⁶³

⁴⁵⁸ BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě*, PA LXXXIX, 1998, s. 175.

⁴⁵⁹ Tamtéž, s. 181.

⁴⁶⁰ Tamtéž.

⁴⁶¹ KOMORÓCZY, Balázs: *Geofyzikální prospekce a archeologie doby římské na jižní Moravě*. In: NERUDA, Rostislav – UNGER, Josef: *Ve službách archeologie*. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. Brno 1998, s. 125–143.

⁴⁶² KOMORÓCZY, Balázs: *Zpráva o výzkumu fortifikace římského krátkodobého tábora a objektů sídliště z doby římské na lokalitě Mušov - Na pískách v letech 1995–1996*, PV 39 (1995–1996), 1999, s. 165–196.

⁴⁶³ Tamtéž, s. 167.

Na konci 90. let se o shrnutí dosavadního poznání římského zásahu na našem území pokusil Jaroslav Tejral.⁴⁶⁴ Stěžejním tématem se pro něj stal rozbor situace kolem Hradiska a vzájemné vztahy mezi tábory. Největší pozornost zaměřil na lokalitu Mušov-Neurissen, ale vyjádřil se také k příkopu, který byl patrný mezi Pasohlávkami a Ivaní. Mohl sloužit jako bariéra, která ohraničovala oblast ze SV. Zároveň se s největší pravděpodobností jednalo o vymezení obsazeného území, s mimořádným významem. O určitém výsostném postavení vymezeného prostoru svědčily i objekty, které se zde nacházely. Na prvním místě se jednalo o stanici na Hradisku, dále objekty na lokalitě Neurissen, okolní tábory a bohatý tzv. královský hrob.⁴⁶⁵

Vyjádřil se také k lokalitě Mušov-Neurissen IV. Hromadný hrob s 30 lidskými jedinci a množstvím zvířat byl již od svého objevení velkou raritou. Dříve bylo hromadné pohřbení takového množství jedinců spojováno s markomanskými válkami a římskou agresí vůči germánskému obyvatelstvu.⁴⁶⁶ Tejral datoval tento projev agrese až do období po roce 180, tedy po ukončení markomanských válek. Tuto interpretaci podložil nálezy římských cihel, které pocházely z římských staveb, které byly systematicky ničeny po opuštění lokalit římským vojskem. Dalším prokazatelným materiálem byla bronzová spona, modré skleněné korálky a puklice šíťu, datované do mladšího období.⁴⁶⁷

Tejral touto studií upozornil na již známé skutečnosti a zasadil je do širších souvislostí. Viděl Mušov-Hradisko a přilehlé okolí jako centrum nejen římského vojenského zásahu do barbarika, ale také centrum civilizační a kulturní expanze. Tato skutečnost je patrná z jasného vymezení území příkopem a z koncentrace polních táborů. Snažil se odpovědět na mnoho dílčích otázek, které se zaměřují na problematiku římského vlivu na našem území, sám ale uznal, že některé závěry jsou předčasné a vyžadují nové a podrobnější výzkumy.

O tom, že lokalita Mušov je zajímavým místem svědčí i sborník příspěvků, který vyšel roku 2000. Nejednalo se o úzce zaměřenou publikaci,

⁴⁶⁴ TEJRAL, Jaroslav: *Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen Militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Donau*, PV 1995–1996, 1999, s. 81–164.

⁴⁶⁵ Tamtéž, s. 107.

⁴⁶⁶ BÁLE, Miroslav - ŠEDO, Ondřej: *Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě*, PA LXXXIX, 1998, s. 159–184.

⁴⁶⁷ TEJRAL, Jaroslav: *Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen Militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Donau*, PV 1995–1996, 1999, s. 110–111.

neboť obsahovala příspěvky z geologie, ochrany přírody, historie atd. O. Šedo zde publikoval příspěvek o lokalitě Mušov-Hradisko a vyjádřil se k problematice pochodových táborů. Znovu upozornil, že uvedené výsledky a interpretace nejsou obecně přijímány v celé vědecké obci, a proto je zapotřebí k nim tímto způsobem přistupovat.⁴⁶⁸

Na rozdíl od J. Tejrala, spojil příkop vedoucí přes trať Neurissen k Ivani s dobou Caesara a obdobnými příkopy, které odpovídají začátkům pronikání Římanů. Jako první známou výpravu vztahující se k našemu území uvedl tažení Marka Vinicia, s kterým by bylo možné tento příkop spojit.⁴⁶⁹ Tuto interpretaci však neměl důkladně podloženou, proto ji nemůžeme brát jako obecně přijímaný fakt.

Římský příkop, který vyvolal nejvíce otázek a diskusí, byl zřejmě na lokalitě Mušov-Neurissen IV, s lidskými a zvířecími kostrami. O. Šedo na rozdíl od Tejrala uvedl celkový počet lidských jedinců 33. Do dalšího rozporu s Tejralem se dostal v otázce datace a interpretace nálezů. Šedo datuje nález do doby markomanských válek na základě většiny předmětů nalezených poblíž koster. Dále tento nález odpovídal vojenskému charakteru prostředí, u zvířat se jednalo o nepotřebné, zraněné nebo slabé kusy, které již vojáci nemohly využít. Lidské jedince přiřadil k barbarské komunitě, která byla v blízkosti tábora pobita, mohlo se jedna například o rukojmí.⁴⁷⁰

Příkopu, který se táhl přes trať Neurissen, přisoudil funkci vymezení Hradiska ze všech stran. Tato vymezená plocha mohla mít velikost až 400 ha. Ohraničené území vzniklo za Marka Aurelia. Šedo popřel, že by celé území bylo obsazeno vojskem, spíše se jednalo o chráněnou plochu, která byla uprostřed barbarského prostoru dobře hájitelná.⁴⁷¹

Na těchto příkladech dvou autorů je patrné, jak se interpretace jednotlivých nálezů naprosto lišily.

Nové myšlenky a závěry sumarizoval O. Šedo ve své disertační práci z roku 2000 *Krátkodobé polní tábory římské armády v barbariku na sever od*

⁴⁶⁸ ŠEDO, Ondrej: *Archeologie a stopy pobytu římských vojsk v prostoru Mušova*. In: Mušov 1276–2000. Pasohlávky 2000, s. 183–205.

⁴⁶⁹ Tamtéž, s. 188–189.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 194–196.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 199.

středního Dunaje.⁴⁷² Rozšířenou verzi některých tezí publikoval ve Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity.⁴⁷³ Nově viděl souvislost mezi tábory Neurissen I, II, IV–VI a zimními tábory. Přišel s myšlenkou, že se nejedná o obvyklé krátkodobé tábory, ale o útvary, které měly dlouhodobější charakter, například zde jednotky zůstávaly během zimních období.⁴⁷⁴ Jako tábor nejvíce odpovídající zimním táborům viděl Neurissen I. Stejně jako v dřívějších letech spojil lokalitu s Tiberiovým tažením. Interpretaci trati Neurissen I jako zimního tábora měly podpořit i písemné prameny, kde máme zprávy od Cassia Diona o přezimování vojska v zimě 179/180, které se v té době pravděpodobně nacházela na Mušově.⁴⁷⁵ Otázka je, zda se skutečně toto přezimování dá bezpečně spojovat se zmíněnou lokalitou.

J. Tejral v článku *Doba římská v oblasti vodního díla* zařadil příkop mezi Pasohlávkami a Ivaní do celkové struktury osídlení a přisoudil mu tři základní funkce: předsunuté obranné zařízení, částečně demarkační linie vymezující teritorium přímého vojenského vlivu a symbolický význam moci.⁴⁷⁶

Tejral dále trval na své dataci trati Neurissen IV. Nové důkazy viděl ve zlomcích římských cihel, které mohly pocházet z rozebraných římských budov po odchodu vojáků, čím znovu potvrdil své tvrzení o datování výplně příkopu do období po skončení markomanských válek.⁴⁷⁷

K interpretaci okolí Mušova jako obranné linie se přiklonili také B. Komoróczy a M. Vlach. Tábory v okolí Hradiska mohly tvořit vnější obranný prstenec, který měl chránit přístup nepřátel ze SV,⁴⁷⁸ čímž podpořil již výše zmíněné interpretace.

Zcela nový pohled přinesl O. Šedo na situaci na lokalitách Neurissen II a IV. V článku *Objekty s nálezy cihel zkoumané v průběhu výzkumu na trati*

⁴⁷² ŠEDO, Ondrej: *Krátkodobé polní tábory římské armády v barbariku na sever od středního Dunaje*. Filozofická fakulta Masarykova univerzita Brno. Brno 2000. (Nepublikovaná disertační práce).

⁴⁷³ ŠEDO, Ondrej: *Poznání krátkodobých táborů římské armády v barbariku na sever od středního Dunaje*, SPFFBU M 50, 2001, s. 93–106.

⁴⁷⁴ Tamtéž, s. 93–94.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 99.

⁴⁷⁶ Tamtéž.

⁴⁷⁷ Tamtéž, s. 323.

⁴⁷⁸ KOMORÓCZY, Balazs - VLACH, Marek: *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarské území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy*. In: BELJÁK, Ján - BŘEZINOVÁ, Gertrúda - VARSÍK, Vladimír (eds.): *Archeológia Barbarov 2009*. Nitra 2010, s. 256–257.

*Mušov-Neurissen*⁴⁷⁹ se věnoval především nálezům kostí v daných objektech. Těla v příkopu Mušov-Neurissen IV a v příkopu Neurissen II považuje za stopy rituálního jednání, které datoval až po období markomanských válek. Šedo se domníval, že došlo ke středu nepřátelských barbarů a členové poražené skupiny byli obětováni spolu se zvířaty.⁴⁸⁰ Pro toto rituální uložení hledal analogie v Barovsku a ve Švýcarsku, přesto se dle mého soudu jedná o zajímavou úvahu, ale na základě citovaného článku nijak podloženou.

Domnívám se, že z tohoto výčtu různých interpretací a vývoje názorů je zřejmé, že situace kolem Mušova-Hradiska a přilehlých táborů je značně komplikovaná a ani v dnešní době nepanuje jednotný názor. Nepopiratelný je význam těchto lokalit při postupu římských vojsk. Přesto si celý komplex zaslouží ucelené zpracování, které zhodnotí starší poznatky a zároveň využije nově používaných metod. Domnívám se, že takováto práce u nás prozatím chybí.

⁴⁷⁹ ŠEDO, Ondrej: *Objekty s nálezy cihel zkoumané v průběhu výzkumu v trati Mušov-Neurissen*. In: Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia 22, roč. CVI, Bratislava 2012, s. 267–275.

⁴⁸⁰ Tamtéž, s. 272.

4. VZTAHY GERMÁNSKÝCH A ŘÍMSKÝCH LOKALIT

4. 1. Úvod

Římské vojenské aktivity na germánském území zanechaly řadu archeologických dokladů. Jak jsem ukázala již výše, na Moravě se nachází velké množství stop vojenského působení. Jedná o lokalitu Hradisko u Mušova a celou řadu krátkodobých vojenských táborů.

Je logické, že římská a germánská složka obyvatel zde nežila zcela odděleně a docházelo k vzájemnému působení. Díky archeologickým stopám „soužití,“ případně návaznosti germánských lokalit na římské nebo naopak, bylo možné například datovat některé lokality, případně odvodit historické události.

Vztahy mezi římskými památkami a germánskými sídlišti se začali archeologové zabývat již při vlastních výzkumech, kdy sledovali superpozice jednotlivých objektů. To znamená, že téměř ve všech člancích, které se věnovaly krátkodobým táborům, jsou zmínky o přilehlých sídlištích, případně superpozicích, na základě kterých datovali badatelé sídliště před markomanské války, nebo jeho vznik až do doby po ukončení konfliktu.

Tato kapitola je nastíněním problémů, kterými se archeologové zabývali na lokalitách se vzájemným vztahem germánského sídliště a římského krátkodobého tábora.

4. 2. Vazby římský a germánských lokalit kolem Hradiska u Mušova

Na základě výše uvedeného textu je patrné, že oblast Hradiska u Mušova a přilehlého okolí byla místem, kde se střetávaly římské a germánské vlivy. V důsledku markomanských válek zde vznikla známá stanice na lokalitě Hradisko a několik dočasných vojenských táborů. Při příchodu vojska se nejednalo o neobydlenou oblast a zároveň po jeho odchodu nezůstalo místo neosídlené.

Při výzkumech římských památek byla objevena celá řada germánských sídlištních objektů. Badatelé se zajímali především o jejich dataci, kterou bylo možné určit na základě stratigrafie nebo nalezených artefaktů.

Přítomnost Germánů na vrcholku Hradiska byla v době, kdy ji opustili Římané velice sporadická. Tuto zprávu publikoval Jiří Musil v *Přehledech výzkumů*.⁴⁸¹ Germánské působení na Hradisku se projevilo především rozebíráním stávajícího opevnění a staveb, které autor doložil přítomností cihel a střešních tašek ve výplni příkopu. Další stavební materiál byl objeven na germánských sídlištních v okolí Mušova, které byly datované na počátek 3. století.⁴⁸²

Například při výzkumech v Mušově-Na pískách bylo objeveno několik objektů, které byly interpretovány jako čtyřúhelníkové chaty. Po provedení výzkumu římského tábora bylo patrné, že příkop procházel chatou a z toho vyplývá, že se zde germánské sídliště nacházelo před vojenským zásahem a armáda ho vyklidila.⁴⁸³

Tuto zprávu potvrdil B. Komoróczy v článku *Zpráva o výzkumu fortifikace římského krátkodobého tábora a objektů sídliště z doby římské na lokalitě Mušov-Na pískách v letech 1995–1996*.⁴⁸⁴ Autor uvedl, že se jedná o velice důležitou strategickou polohu, která byla osídlena germánských obyvatelstvem

⁴⁸¹ MUSIL, Jiří: *Mušov (k. ú. Pásohlávky, okr. Břeclav)*, PV 1992, 1996, s. 162–168.

⁴⁸² Tamtéž, s. 162.

⁴⁸³ KOMORÓCZY, Balázs: *Geofyzikální prospekce a archeologie doby římské na jižní Moravě*. In: NERUDA, Rostislav - UNGER, Josef: *Ve službách archeologie*. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. Brno 1998, s. 125–143.

⁴⁸⁴ KOMORÓCZY, Balázs: *Zpráva o výzkumu fortifikace římského krátkodobého tábora a objektů sídliště z doby římské na lokalitě Mušov-Na pískách v letech 1995–1996*, PV 39 (1995–1996), 1999, s. 165–195.

a po příchodu římského vojska došlo k překrytí sídliště krátkodobých táborem.⁴⁸⁵

Důvodu, proč se římské tábory a germánská sídliště nacházejí na stejných místech, se věnoval také Jaroslav Tejral v článku *Zum stand der archäologischen Forschung über den römischen militärischen engriff in Gebieten nördlich der Danau*.⁴⁸⁶ Rozhodujícím motivem při stavbě táborů byla taktika. Tejral předpokládal, že tábory byly vytvořeny nejen na strategickém místě v rámci krajiny, ale především na místě bývalého sídliště, v nejlepším případě centra germánských obyvatel. O tom dle autora vypovídá velké množství sídlišť, která zanikla při první expanzi Římanů.⁴⁸⁷ Uvedené taktice a zmínce o germánském centru oblast Mušova vyhovuje, především s ohledem na tzv. královskou hrobku.

J. Tejral potvrdil znovuosídlení germánských sídlišť po odchodu římského vojska v práci *Doba římská v oblasti vodního díla*.⁴⁸⁸ Důkazem mu byly cihly nalezené na germánském sídlišti na trati Mušov-Na pískách. Tyto cihly pocházely ze stanice na Hradisku, a proto byly důkazem pozdějšího rozebírání opevnění a staveb na lokalitě.⁴⁸⁹ Nejednalo se o nový a zvláštní objev, tuto zprávu již dříve publikoval J. Musil.⁴⁹⁰

O tom, že z Hradiska nebyl využíván pouze stavební materiál, informovala Soňa Klanicová v článku *Germánské osídlení katastru obce Pasohlávky z hlediska nálezů keramiky typu terra sigillata*.⁴⁹¹ Autorka se soustředila na přítomnost středogalských výrobků na poloze U vodárny, u kterých předpokládala původ na Hradisku. Dle S. Klanicové byly po odchodu římských jednotek na místě zanechány předměty, které byly následně odnášeny Germány do blízkých sídlišť a dále využívány, a i když se jednalo

⁴⁸⁵ Tamtéž, s. 167.

⁴⁸⁶ TEJRAL, Jaroslav: *Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen militärischen Engriff in Gebieten nördlich der Danau*, PV 39 (1995–1996), 1999, s. 81–164.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 128–129.

⁴⁸⁸ TEJRAL, Jaroslav: *Doba římská v oblasti vodního díla*. In: STUHLÍK, Stanislav: *Oblast vodního díla Nové Mlýny od pravěku do středověku*. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 20. Brno 2002, s. 291–328.

⁴⁸⁹ Tamtéž, s. 321.

⁴⁹⁰ MUSIL, Jiří: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 1992, 1996, s. 162–168.

⁴⁹¹ KLANICOVÁ, Soňa: *Germánské osídlení katastru obce Pasohlávky z hlediska nálezů keramiky typu terra sigillata*. In: *Archeologie barbarov 2009*. Nitra 2010, s. 603–613.

především o cihly s kolkem X. legie, bylo možné nalézt typické předměty vojenského charakteru a *terru sigillatu*.⁴⁹²

Shrnující článek o germánském působení na Hradisku a v okolí publikoval Jaroslav Tejral pod názvem *Dodatečné germánské aktivity na „Hradisku“ u Mušova*.⁴⁹³ Doklady dodatečného osídlení Hradiska viděl v postupném plnění příkopů, které bylo patrné při jejich výzkumech. Toto plnění mohlo být způsobeno částečnou demontáží a ničením římských staveb.⁴⁹⁴ Zároveň se na Hradisku nacházely předměty germánského osídlení, např. keramika. Stopy germánského zásahu doložil Tejral i na trati Neurissen přítomností malého příkopu v superpozici s římským opevněním.⁴⁹⁵

Dalším místem prokazatelného germánského osídlení byly Pasohlávky, které se nachází 2 km od trati Neurissen. V sídlištních objektech zde byly nalezeny úlomky cihel X. legie a formy na výrobu spon. Zmíněné cihly byly objeveny i v okolních osadách.⁴⁹⁶ Ukončení funkčnosti těchto sídlišť viděl Tejral mezi lety 250 a 280.⁴⁹⁷ Tuto dobu spojil autor s obdobím konfliktů mezi germánskými kmeny a zároveň předpokládal, že řada obyvatel našla útočiště na Hradisku v 1. polovině 3. století.⁴⁹⁸ Na závěr se autor domníval, že v této době, tedy v polovině 3. století, docházelo k etnickému pohybu v celém barbariku, který způsobil změnu v sídelní struktuře.⁴⁹⁹

Tejral tímto článkem shrnul příčiny osídlení dříve římských lokalit. Předpokládám, že zbytky z římských budov, případně opevnění se budou nacházet i na mnoha dalších místech v okolí. Tyto nálezy jsou důkazem snahy germánského obyvatelstva využít dostupný materiál v rámci vlastních sídlišť.

⁴⁹² Tamtéž.

⁴⁹³ TEJRAL, Jaroslav: *Dodatečné germánské aktivity na „Hradisku u Mušova*, PV 52/2, 2010, s. 39–73.

⁴⁹⁴ Tamtéž, s. 39–40.

⁴⁹⁵ Tamtéž, s. 41–43.

⁴⁹⁶ Tamtéž, s. 44–45.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 62.

⁴⁹⁸ Tamtéž, s. 69.

⁴⁹⁹ Tamtéž, s. 73.

4. 3. Římské krátkodobé tábory ve vztahu ke germánským sídlištím na příkladu tábora v Olomouci-Neředíně

Obdobně jako v okolí Mušova, bylo budování římským táborů především strategickým počinem. Výběr místa závisel na vhodném umístění v krajině i osídlení germánských obyvatel. V této části jsem si vybrala konkrétní příklad tábora v Olomouci-Neředíně, na kterém bylo možné sledovat vazby s okolním osídlením.

Jak jsem uvedla již výše, tábor byl objevený v roce 2001 na trati Mýlina.⁵⁰⁰ Ve výzkumech se pokračovala v dalších letech a v horní vrstvě zásypu příkopu bylo objeveno ohniště datované do mladší doby římské.⁵⁰¹ Na základě jeho pozice J. Peška a F. Šrámek konstatovali, že příkop nebyl zcela zanesen a datovali ohniště do doby před 4. stoletím. Zároveň byl odkryt hliník, v jehož výplni se nacházely zlomky římských cihel. Bohužel autoři nemohli hliník datovat. Zároveň byla prozkoumána řada sídlištních objektů a žárový hrob.⁵⁰²

V další sezóně byly prozkoumány další sídlištní objekty z mladší doby římské, polozemnice, dvoukomorová pec a dvě ohniště. Důležitým artefaktem byl nález mince z období vlády Claudia II. Gothica, 268–270, která datovala sídliště do 2. poloviny 3. století.⁵⁰³ Zároveň začal výzkum na lokalitě „Pod Vlachovým“ v Olomouci-Slavoníně, kde bylo objeveno germánské sídliště z doby římské a David Parma ho předběžně datoval do pozdní doby římské.⁵⁰⁴

Ve výzkumu na lokalitě „Pod Vlachovým“ se pokračovalo i v roce 2005, který potvrdil sídliště z mladší doby římské,⁵⁰⁵ a bylo odkryto několik pecí z pozdní doby římské.⁵⁰⁶ Zároveň proběhl výzkum v Olomouci-Řepčíně, kde bylo objeveno další germánské sídliště, tentokrát předběžně datované do 4.

⁵⁰⁰ PEŠKA, Jaroslav - ŠRÁMEK, Filip: *Olomouc (k. ú. Neředín, okr. Olomouc)*, PV 43, 2002, s. 239–240.

⁵⁰¹ PEŠKA, Jaroslav - ŠRÁMEK, Filip: *Olomouc (k. ú. Neředín, okr. Olomouc)*, PV 45, 2004, s. 185.

⁵⁰² Tamtéž, s. 186–187.

⁵⁰³ PEŠKA, Jaroslav - VRÁNOVÁ, Vendula - ŠRÁMEK, Filip: *Olomouc (k. ú. Neředín, okr. Olomouc)*, PV 46, 2005, s. 270–272.

⁵⁰⁴ PARMA, David: *Olomouc (k. ú. Slavonín, okr. Olomouc)*, PV 46, 2005, s. 272.

⁵⁰⁵ VRÁNOVÁ, Vendula: *Olomouc (k. ú. Slavonín, okr. Olomouc)*, PV 47, 2006, s. 166.

⁵⁰⁶ ŠMÍD, Miroslav: *Olomouc (k. ú. Slavonín, okr. Olomouc)*, PV 47, 2006, s. 166–167.

století.⁵⁰⁷ Dataci sídliště v Řepčíně upřesnil až nález bronzové spony s cibulovým knoflíkem.⁵⁰⁸ Tento pro Moravu málo častý nález pocházel z podunajských dílen a dal se poměrně přesně datovat do období od 30. – 60. let 4. století až do 20. let 5. století.⁵⁰⁹ Zuzana Loskotová, autorka zprávy o nalezené sponě, informovala o dvou možnostech výkladu. Buď spony s cibulovými knoflíky používali osoby v civilních a vojenských službách, kde sloužila jako insignie a materiál vypovídal o jejich sociálním postavení. Nebo mohla být spojována s nositeli, kteří měli „vztah k mocenským a vojenským strukturám římského státu.“⁵¹⁰ Autorka se však nepřiklonila ani k jedné variantě.

Z výčtu objevů učiněných na lokalitách v Olomouci je patrné, že germánské osídlení zde bylo v mladší době římské velice husté. Zároveň ani jeden z nálezů v Olomouci-Neředíně neprokázal současnou existenci římského tábora a germánského sídliště.

Odlišnou situaci zdokumentoval Marek Kalábek v článku *Germánské osídlení Olomouce*.⁵¹¹ Germánské osídlení rozdělil na 4 fáze, přičemž nejstarší spadá do doby kolem přelomu letopočtu, následuje ve 2. s 3. století, nejvíce je zastoupeno v pozdní době římské a následuje osídlení v době stěhování národů.⁵¹² M. Kalábek se detailněji věnoval oblasti Olomouc-Slavonín, kde bylo prozkoumáno celkem 6 chat, 2 pece na vápno a pravděpodobné obydlí či dílna kováře nebo kovotepce.⁵¹³ Na základě kolekce železných, bronzových a kostěných importů autor předpokládal, že byly získány přímo od římských legionářů z tábora v Neředíně, a proto datoval sídliště do 2. poloviny 2. století.⁵¹⁴ Zároveň konstatoval, že v mladší a pozdní době římské docházelo k rozšíření obydlené části Slavonína a byly rozšířeny některé starší osady.⁵¹⁵ Vztah sídliště a vojenského tábora potvrdil M. Kalábek i v pozdějších publikovaných zprávách.⁵¹⁶

⁵⁰⁷ KALÁBEK, Marek: *Olomouc (k. ú. Řepčín, okr. Olomouc)*, PV 47, 2006, s. 165–166.

⁵⁰⁸ LOSKOTOVÁ, Zuzana: *Olomouc (k. ú. Řepčín, okr. Olomouc)*, PV 50, 2009, s. 329–331.

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 330.

⁵¹⁰ Tamtéž.

⁵¹¹ KALÁBEK, Marek: *Germánské osídlení Olomouce*. In: DROBERJAR, Eduard - LUTOVSKÝ, Karel (eds.): *Archeologie barbarů 2005*. Praha 2006, s. 431–450.

⁵¹² Tamtéž, s. 431.

⁵¹³ Tamtéž, s. 437.

⁵¹⁴ Tamtéž.

⁵¹⁵ Tamtéž, s. 438.

⁵¹⁶ Např. KALÁBEK, Marek - PEŠKA, Jaroslav: *Die germanischen Siedlungen in der Flur „Horní Lán“ in Olomouc-Slavonín*. In: KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciacie barbarských*

Dokladem využívání „zbytků“ z římského tábora mohou být nálezy stavebního materiálu v dalších částech Olomouce, jak o tom informoval Marek Kalábek v článku *Germánská keramika v příkopu římského tábora v Olomouci-Neředíně*.⁵¹⁷ Autor uvedl nález římských cihel v areálu tábora, které ale nebylo možné časově zařadit, tedy nebylo zřetelné, zda se jedná o zbytek zděné zástavby tábora nebo souvisejí až s pozdější architekturou. Další stavební materiál byl nalezen před průčelím kostela Panny Marie Sněžné a v Tereziánské zbrojnici. Konkrétně se jednalo o střešní krytinu. Obdobný nález velké části střešní krytiny uvedl autor v Olomouci-Nemilanech.⁵¹⁸ Všechny uvedené nálezy jistě svědčí o velkém dopadu přítomnosti vojska na místní germánské obyvatelstvo.

O tom, že v Olomouci je době římské věnována značná pozornost, svědčí i vznik internetové stránky *Římané v Olomouci*, věnované právě těmto nálezům.⁵¹⁹ Věřím, že počet nálezů se bude i nadále zvětšovat a teprve budoucí výzkumy ukáží další dosah působení římského vojska v této oblasti.

komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů. Archeologie barbarů 2011. Brno 2014, s. 251–259.

⁵¹⁷ KALÁBEK, Marek: *Germánská keramika v příkopu římského tábora v Olomouci-Neředíně*. Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia 25, roč. CIX. Bratislava 2015, s. 339–346.

⁵¹⁸ Tamtéž, s. 340–341.

⁵¹⁹ *Římané v Olomouci* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.rimanevolomouci.cz/>. Cit. [10. 4. 2017].

5. ZÁVĚR

V předložené magisterské diplomové práci jsem se zabývala vývojem bádání o lokalitách doby římské na Moravě po roce 1945. Pokusila jsem se o rozbor zásadních publikací a především o shrnutí interpretací, které zveřejnili archeologové o lokalitách doby římské na Moravě.

Publikované zprávy o lokalitách z doby římské se objevily již v první polovině 20. století. Informace z těchto článků se v mnoha případech staly základním zdrojem poznatků o době římské a inspirací pro mladší badatele.

Na Moravě vznikla tři významná archeologická střediska, díky kterým se rozvíjelo poznání lokalit z doby římské. Nejstarší z nich je Archeologický ústav Akademie věd v Brně, který vznikl roku 1942, jako pobočka Státního archeologického ústavu v Praze.⁵²⁰ Další je pobočka Archeologického ústavu v Dolních Dunajovicích, které vznikla v roce 1981 na základě potřeby záchranných archeologických výzkumů v oblasti nádrží Nové Mlýny. Postupně se proměnilo v pracoviště specializované na dobu římskou a stěhování národů.⁵²¹ Třetím a neméně důležitým je Archeologické centrum Olomouc založené jako příspěvková organizace roku 2003, odloučením od Vlastivědného muzea v Olomouci.⁵²² Všechna tato pracoviště prozkoumala za dobu své činnosti velké množství lokalit a studie jejich zaměstnanců se staly základním pramenem pro poznání doby římské. Vznikem výše uvedených pracovišť došlo k určité centralizaci archeologického bádání.

Dalšími důležitými centry bádání o době římské se staly univerzity. Na Moravě se jedná především o Masarykovu univerzitu v Brně, kde mají archeologické výzkumy dlouhou tradici.

V diplomové práci jsem se nejprve věnovala germánským sídlištím na Moravě. Tyto archeologické lokality byly objevovány od počátku 20. století. Na základě útržkovitých zpráv z jejich výzkumů vznikly první práce o charakteru a rozšíření germánského osídlení, z nichž byl nejdůležitější článek *Nové poznatky*

⁵²⁰ *Archeologický ústav* [online]. Dostupné na WWW: <http://arub.avcr.cz/archeologicky-ustav-brno/cinnost-a-historie/>. Cit. [29. 4. 2017].

⁵²¹ *Detašované pracoviště Dolní Dunajovice* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.marcomannia.cz/>. Cit. [29. 4. 2017].

⁵²² *Archeologické centrum Olomouc* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.ac-olomouc.cz/ac-olomouc/historie-aco.aspx>. Cit. [29. 4. 2017].

o obytných stavbách na moravských sídlištích z doby římské⁵²³ od Ivana Peškaře.

Nárůst počtu objevených sídlišť jsem zaznamenala od 50. let 20. století. Mezi nejvýznamnější patřily výzkumy pozdněřímského sídliště ve Zlechově, lokality objevené záchrannými výzkumy při stavbě novomlýnských nádrží a například největší prozkoumané sídliště ve Vyškově. Hlavním zdrojem informací pro dobu druhé poloviny 20. a počátku 21. století byly záchranné archeologické výzkumy realizované po celé Moravě.

Hluběji jsem se zaměřila na datování germánských sídlišť. Při určování stáří sídlišť na základě nálezů spon a keramiky hrály klíčovou roli práce Jaroslava Tejrala *Problémy Moravy v mladší době římské*⁵²⁴ a *Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*⁵²⁵ od Eduarda Droberjara. Oba autoři se problematice věnovali velice podrobně. Otázku pecí a výrobních areálů jsem do práce zařadila především kvůli velkému množství nálezů těchto památek. Soupis nálezů hrnčířských pecí byl publikován v roce 1988 Ivanem Peškařem v článku *Hrnčířské pece z doby římské na Moravě*.⁵²⁶ Práce ostatních badatelů se vždy zaměřila na popis konkrétních nálezů.

Ve vývoji bádání o germánských sídlištích je zavádění nových výzkumných metod. Od poloviny 20. století se výzkum neustále zdokonaloval a z jednotlivých archeologických prací byla také pořizována stále detailnější a přesnější dokumentace. Zároveň byly do archeologického výzkumu zaváděny moderní metody (chemická analýza, využití GIS, atd.), které umožnily dívat se i na starší výzkumy z nové perspektivy.

Přes snahu co nejlépe zdokumentovat doklady germánského osídlení, se dle mého soudu ve většině případů dostávají germánské lokality do pozadí, za výzkumy římských památek na Moravě, které jsou pro většinu badatelů daleko atraktivnější.

⁵²³ PEŠKAŘ, Ivan: *Nové poznatky o obytných stavbách na moravských sídlištích z doby římské*, PA LII/2, 1961, s. 414–422.

⁵²⁴ TEJRAL, Jaroslav: *Problémy Moravy v mladší době římské*. Archeologický ústav ČSAV. Brno 1972. (Nepublikovaná kandidátská disertační práce).

⁵²⁵ DROBERJAR, Eduard: *Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. Fontes Archaeologici Pragenses 21. Praha 1997.

⁵²⁶ PEŠKAŘ, Ivan: *Hrnčířské pece z doby římské na Moravě*, PA LXXIX/1, 1988, s. 106–169.

Druhá podkapitola se věnovala germánským hrobům a pohřebištím. I když v porovnání se sídlišti je jejich objevený počet několikanásobně menší, umožnily archeologům nový pohled na germánské osídlení. Soupis a celkové hodnocení dosavadních objevených pohřebišť publikoval Pernička, *Moravská pohřebiště doby římské (K problematice pohřebišť doby římské)*.⁵²⁷ Tento článek se stal v podstatě jediným celkovým vyhodnocením moravských nalezišť. Pro badatele byly zásadní nálezy a publikování velkých pohřebišť, například Šitbořice, Šaratice, Kostelec na Hané, které se staly základním zdrojem informací o charakteru pohřbívání. Zároveň bylo publikování výsledků studia těchto lokalit největším mezníkem v poznání germánského pohřbívání. Na základě prostudovaných článků jsem však došla k závěru, že kromě detailních prací o konkrétních lokalitách nevyšla ve druhé polovině 20. století žádná studie či monografie, která by moravská pohřebiště zhodnotila komplexně. Za výjimku můžeme považovat práci Jaroslava Tejrala z roku 1975,⁵²⁸ která se o to pokusila ve vztahu ke Kostelci na Hané. Od roku 2000 se situace trochu změnila. Byla napsaná řada prací, které se tématu více věnují, bohužel se ale jednalo o nepublikované seminární, bakalářské a diplomové práce. Na těchto studiích i publikovaných člancích je, stejně jako při studiu germánských sídlišť, patrná snaha o interdisciplinární přístup a zavádění nových metod. Postupně přibývalo matematických analýz a výpočtů, které ukázaly další možnosti při studiu germánských pohřebišť.

Po celé mnou sledované období se nejvíce objevovaly práce zabývající se otázkami sociální diferenciací a rozdílů v pohřbívání na jižní a severní Moravě. Ani jedna z těchto otázek nebyla do současnosti komplexně vyřešena, spíše se ukázaly nové možnosti výzkumu. Především ve sborníku *Sociální diferenciací barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*⁵²⁹ se objevily nové přístupy k lokalitám a uvedením řady příkladů z Čech, Slovenska a Polska zdůraznili autoři důležitost mezinárodní spolupráce.

⁵²⁷ PERNIČKA, Radko Martin: *Moravská pohřebiště doby římské (K problematice pohřebišť doby římské)*, SPFFBU E10, 1965, s. 155–174.

⁵²⁸ TEJRAL, Jaroslav: *Die Probleme der späten römischen Kaiserzeit in Mähren*. Praha 1975.

⁵²⁹ KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciací barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Brno 2014.

Zvláštní postavení mezi hrobovými nálezy zaujímala královská hrobka z Mušova objevená roku 1988. Publikování zpráv z výzkumů a interpretací se ujala téměř bez výjimky dvojice Jaroslav Peška a Jaroslav Tejral. Celý objev byl precizně zpracován a výsledky představeny veřejnosti v obsáhlé třísvazkové monografii *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren*,⁵³⁰ která se stala vrcholem publikační činnosti o královské hrobce z Mušova.

Druhou velkou část práce jsem věnovala římským památkám. Na prvním místě jsem uvedla nejvýznamnější lokalitu Mušov-Hradisko. Poznání lokality a jednotlivé interpretace prošly dynamickým vývojem na základě nově probíhajících výzkumů na samotné lokalitě i v okolí.

Na základě prvních rozsáhlých výzkumů pod vedením Antona Gnirse se objevila řada interpretací o účelech vzniku, funkci a dataci lokality. Zprávy z jeho výzkumů se staly základem pro další badatele a terénní práce. Nejvýraznějším přelomem v poznání lokality se staly záchranné výzkumy Jaroslava Tejrala, spojené s výstavbou novomlýnských nádrží. Od té doby probíhaly archeologické objevy na lokalitě pravidelně.

Dalším významným „momentem“ v nahlížení na lokalitu bylo objevení římských krátkodobých vojenských táborů v okolí Hradiska a na dalších místech Moravy. Postavení lokality Mušov-Hradisko tak archeologové zaznamenávali především ve vztahu k těmto táborům. V 21. století pokračovaly terénní výzkumy, ale pozornost badatelů se přenesla i k teoretickým tématům a snaze uplatnit možnosti počítačové grafiky a geografického informačního systému. Souhrnné zhodnocení dostupných poznatků o lokalitě publikoval Balázs Komoróczy v článku *Hradisko (Burgstall) u Mušova ve světle výzkumů v letech 1994–2007*.⁵³¹

V druhé části věnované římským památkám jsem se zaměřila na římské vojenské tábory. Boom objevování těchto dokladů přítomnosti římského vojska na našem území byl spojen s rozvojem letecké prospekce od 90. let 20. století. Postupně byly publikovány seznamy objevených římských táborů s jejich

⁵³⁰ PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren*. Teil 1–3. Mainz 2002.

⁵³¹ KOMORÓCZY, Balázs: *Hradisko (Burgstall) u Mušova ve světle výzkumů v letech 1994–2007*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (eds.): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 391–438.

vyhodnocením. Komplexního zpracování se ujal Ondrej Šedo v disertační práci *Krátkodobé tábory římské armády v barbariku na sever od středního Dunaje*.⁵³² Protože z táborů se dochovalo velice málo archeologického materiálu,⁵³³ bylo problematické určit přesnou dobu vzniku táborů nebo podobu jejich zástavby, proto se archeologové při jejich studiu v posledních letech zaměřili na polohu, vzájemnou vzdálenost a možnosti využití římským vojskem.

Při studiu římských památek se jako klíčová ukázala mezinárodní spolupráce. Moravští archeologové v mnoha případech čerpali z německých nebo rakouských prací, které se obdobnými lokalitami zabývaly dříve. Především projekty ve spolupráci s Rakouským archeologickým ústavem, které se zaměřily na studium krátkodobých táborů, přinesou zajisté i do budoucna zajímavé výsledky.

V poslední části práce jsem se věnovala vztahu římských a germánských lokalit. Protože každá lokalita je svým způsobem specifická, vybrala jsem si dva ukázkové příklady, oblast Mušova a Olomouce-Neředína. Je zřejmé, že o germánských lokalitách se psalo ve spojitosti s vlastními výzkumy, ale až v 21. století se archeologové více věnovali římsko-germánským vztahům, které je možné pozorovat na základě artefaktů nalezených na lokalitách.

Dějiny bádání o době římské prošly řadou změn, přesto řada vědeckých postupů funguje stejným způsobem jako v polovině 20. století. Od roku 1945 až do roku 2016 byly základním zdrojem informací o době římské záchranné archeologické výzkumy. Uskutečnilo se několik rozsáhlých badatelských výzkumů, od kterých se odrážel celkový pohled na germánské osídlení, případně římský vojenský zásah.

Největším milníkem a zároveň dobou, kdy se objevilo nejvíce publikovaných článků, byla 90. léta 20. století. Toto období je spojené s rozvojem letecké archeologie, objevem římských krátkodobých táborů a zvýšeným zájmem o římské památky. Témata, spojená se stanicí na Mušově a římským vojskem, dle mého názoru, zastínila studium germánských lokalit.

⁵³² ŠEDO, Ondrej: *Krátkodobé polní tábory římské armády v barbariku na sever od středního Dunaje*. Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Brno 2000. (Nepublikovaná disertační práce).

⁵³³ Dochovaly se hrotité příkopy, u některých táborů doklad brány, drobné artefakty vojenského charakteru – cvočky z bot, vzácně mince nebo terra siggilata.

Největším pokrok od poloviny 20. století vidím ve využívání počítačových a digitálních technologií. Výzkumy vedené přibližně do 80. let jsou v mnoha případech dobře zpracované, přesto se přibližně od 90. let objevily nové možnosti, jak k lokalitám a nálezům přistupovat. Přírodovědné metody a digitální dokumentační postupy jsou novými způsoby, jak zpracovat staré výzkumy, a zároveň metodou současné archeologické práce. Některé z takto vedených výzkumů byly v posledních letech předmětem grantových projektů. Moravské lokality doby římské se také staly tématem řady bakalářských a diplomových prací, které rozšiřují poznatky o tomto období.

I když je třeba brát v potaz finanční možnosti archeologických výzkumů, je zřejmé, že budoucnost archeologické práce je v interdisciplinárním studiu a zapojení co největšího množství moderních technologií, které nasměrují archeologii opět novými směry.

6. RESUMÉ

This theasis deals with the development of the Roman period in Moravia between 1945 and 2016. I tried to analyze the essential publications and, above all to summarize the interpretations published by the archaeologists about the localities. Published reports have appeared already in the first half of the 20th century. The information from these articles became in many cases a basic source of knowledge of Roman period. The articles were the inspiration for younger researchers.

At first, I worked on Germanic settlements in Moravia. These archaeological sites have been discovered since the early 20th century. The first work was based on the character and extension of the Germanic settlement. Ivan Peškař wrote the most important articles.

Archaeologists have discovered more localities since the 1950s. Among the most significant were the researches of the settlement in Zlechov and a locality discovered by rescue investigations in the construction of New Mills. The primary source of information was rescue archaeological research for the second half of the 20th and the beginning of the 21st century.

Jaroslav Tejral and Eduard Droberjar determined the age of settlements according to the pottery. Both of them devoted themselves to the issue in great detail. I have included the question of furnaces and production sites as archeologists have discovered a large number of these objects. The inventory of pottery finds was published in 1988 by Ivan Peškař. The articles of other researchers have always focused on describing specific findings.

New research methods are being introduced in the development of research into German settlements. Since the mid-20th century, the research has constantly improved. More detailed documentation from individual archaeological research has been taken. At the same time modern methods (chemical analysis, GIS, etc.) have been introduced into archaeological research, which have enabled us to look at older research in a new perspective.

In my opinion, Roman antiquities are more attractive to most archaeologists. A survey of the Germanic settlements was in the background.

The second subchapter concerned the German graves and burial grounds. The inventory and overall evaluation of the previously discovered

burial sites was published by Pernička. His article has essentially become the only overall assessment of Moravian sites. The most important was the publication of large burial grounds, such as Šitbořice, Šaratice, Kostelec na Hané. These publications have become a basic source of information about the character of burial. At the same time, the publication of the results from these localities was the biggest milestone in the knowledge of the Germanic burial. On the basis of the studied articles, I concluded that studies and monographs were not available which would make a comprehensive assessment of the burial site. As an exception, we can consider the work of Jaroslav Tejrall from 1975, which described the relation to Kostelec na Hané. Since 2000, the situation has changed a bit. Some students have begun to devote to this topic more attention. They wrote unpublished seminar, bachelor and diploma theses. They have sought an interdisciplinary approach and the introduction of new methods. Archaeologists have gradually used more mathematical analysis and curriculums to show new learning opportunities.

The articles were important about social differentiation and differences in burial in southern and northern Moravia. None of these questions have been fully resolved to date. But they showed new possibilities for research. New approaches have appeared in *Sociální diferenciace barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. The authors highlighted international co-operation. The archaeologists have introduced sites from Bohemia, Slovakia and Poland.

The most important is the find of the royal tomb at Mušov. Jaroslav Peška and Jaroslav Tejral have published almost all the news. The new discovery was precisely elaborated and the results were presented to the public in the extensive three-volume monograph *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren*, which was the culmination of the publication of the royal tomb from Mušov.

The second major part of my theses was devoted to Roman antiquities. The most important is the Mušov-Hradisko site. The interpretation of the site has undergone dynamic development based on new research on the site and its surroundings.

The first extensive research was conducted by Anton Gnirs. There have been interpretations of the origins, function, and dates. The reports from his

research have become the basis for other researchers and excavation. Jaroslav Tejral's research has become a breakthrough in exploring the place. Since then archaeological excavations have taken place regularly.

It was important to discover the Roman short-term military camps around Hradisko and other places in Moravia. The position of the Mušov-Hradisko site was recorded by archaeologists mainly in relation to these camps. In the 21st century, field research continued, but the researchers' attention was on theoretical themes and they deprived of the use of computer graphics and geographic information systems.

In the second part dedicated to Roman monuments, I focused on Roman military camps. Most were discovered in the 1990s because of the development of aviation archeology. Archaeologists focused on location, distance, and possibilities of use by the Roman army. International co-operation in the study of Roman localities was very important. Especially projects in cooperation with the Austrian Archaeological Institute, which focused on the study of short-term camps, they will certainly bring interesting results in the future.

In the last part of my theasis I devoted myself to the relationship between Roman and Germanic localities. In the last part of my work I devoted myself to the relationship between Roman and Germanic localities. Because each locality is specific, I chose two sample examples, the area of Mušov and Olomouc-Neředín. It is clear that the Germanic sites were written in connection with their own research, but only in the 21st century archaeologists more devoted to Roman-Germanic relationships that can be observed on the basis of artifacts found on localities.

The development of Roman times has undergone a number of changes. Many archeological practices work in the same way as in the mid-20th century. From 1945 until 2016, rescue archaeological excavation was the primary source of information on Roman times.

7. SEZNAM PRAMENŮ, LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

7. 1. Prameny

7. 1. 1 Nálezové zprávy a nepublikované rukopisy

DROBERJAR, Eduard: *Hlášení o výzkumu*, AÚ AV Brno, č. j. 1263/92.

KALÁBEK, Marek: *Olomouc-Slavonín „Horní lán“ – společensko obchodní centrum Carrefouru*. NZ AC Olomouc 116/2003. Olomouc 2002.

SVOBODOVÁ-SVITAVSKÁ, Helena: *Pylová analýza vybraných 9 vzorků z příkopu římského vojenského tábora objekt č. 590*. (Rkp. uložen v Archeologickém centru v Olomouci).

ŠEDO, Ondrej: *Hlášení o výzkumu*. AÚ AV Brno, č. j. 1426/92.

ŠMÍD, Miroslav: *Olomouc-Slavonín 2005, Pod Vlachových, „Obchodní a zábavní park Haná, II. a III. etapa“*. NZ ÚAPP Brno 141/2005. Brno 2005.

ŠRÁMEK, Filip: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu Olomouc-Neředín „Mýlina“*. Olomouc 2005. AÚ AV Brno, č. j. 1182/05; č. j. 1186/05.

ŠRÁMEK, Filip: *Olomouc-Neředín „Mýlina“*. NZ AC Olomouc 70/1999. Olomouc 1999.

ŠRÁMEK, Filip: *Zpráva o archeologické akci*. AÚ AV Brno, č. j. 568/03.

7. 1. 2. Zprávy, články a monografie

7. 1. 2. 1. Zprávy v Přehledech výzkumů

BÁLEK, Miroslav: *Výsledky leteckého snímkování na Moravě v roce 1992*, PV 1992, 1996, s. 103–105.

BÁLEK, Miroslav - DROBERJAR, Eduard - ŠEDO, Ondrej: *Die Entdeckung von römischen Marschlagern bei Mušov und Přibice (Bez. Břeclav)*, PV 1991, 1993, s. 61–64.

- BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 1993–1994, 1997, s. 176–177.
- BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Přibice (okr. Břeclav)*, PV 1993–1994, 1997, s. 178.
- ČIŽMÁŘ, Miloš: *Výsledky leteckého snímkování ÚAPP Brno na Moravě za rok 2005*, PV 47, 2006, s. 299–304.
- DAŇHEL, Miroslav: *Pravčice (okr. Kroměříž)*, PV 50, 2009, s. 334.
- GEISLER, Martin - ŠEDO, Ondrej: *Druhá sezóna záchranného výzkumu na trase dálnice v poloze Žleby u Vyškova (okr. Vyškov)*, PV 1990, 1993, s. 85–86.
- GEISLER, Martin - ŠEDO, Ondrej: *Třetí (závěrečná) sezóna záchranného výzkumu na trase dálnice v poloze Žleby u Vyškova (okr. Vyškov)*, PV 1991, 1993, s. 66–67.
- KALÁBEK, Marek: *Olomouc (k. ú. Neředín, okr. Olomouc)*, PV 54/1, 2013, s. 208.
- KALÁBEK, Marek: *Olomouc (k. ú. Řepčín, okr. Olomouc)*, PV 47, 2006, s. 165–166.
- KLANICOVÁ, Soňa: *Nálezy terry sigillaty v oblasti pod Pavlovskými vrchy (jižní Morava) a jejich vypovídací hodnota pro zkoumání římsko-barbarských vztahů*, PV 51, 2010, s. 139–155.
- KOMORÓCZY, Balázs: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 39 (1995–1996), 1999, s. 360–369.
- KOMORÓCZY, Balázs: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 40 (1997–1998), 1999, s. 271–273.
- KOMORÓCZY, Balázs: *Mušov (okr. Břeclav)*, PV 40 (1997–1998), 1999, s. 273–274.
- KOMORÓCZY, Balázs: *Mušov (okr. Břeclav)*, PV 41 (1999), 2000, s. 145–147.
- KOMORÓCZY, Balázs: *Zpráva o výzkumu fortifikace římského krátkodobého tábora a objektů sídliště z doby římské na lokalitě Mušov-Na pískách v letech 1995–1996*, PV 39 (1995–1996), 1999, s. 165–196.

- KOMORÓCZY, Balazs - ČERVÁK, Patrik - MUSIL, Jiří: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 1993–1994, 1997, s. 169–174.
- KOS, Petr: *Modřice (okr. Brno-venkov)*, PV 45, 2004, s. 184–185.
- KOS, Petr: *Modřice (okr. Brno-venkov)*, PV 46, 2005, s. 269–270.
- LOSKOTOVÁ, Zuzana: *Olomouc (k. ú. Řepčín, okr. Olomouc)*, PV 50, 2009, s. 329–331.
- LUDIKOVSKÝ, Karel - SOUCHOPOVÁ, Věra: *Výsledky třetí sezony výzkumu hutnické oblasti v Sudicích*, PV 1977, 1980, s. 49.
- MUSIL, Jiří: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 1992, 1996, s. 162–168.
- MUSIL, Jiří: *Mušov (k. ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)*, PV 1993–1994, 1997, s. 176.
- PAULUS, Martin: *Pravčice (okr. Kroměříž)*, PV 48, 2007, s. 400.
- PAULUS, Martin: *Pravčice (okr. Kroměříž)*, PV 49, 2008, s. 347–348.
- PEŠKA, Jaroslav - ŠRÁMEK, Filip: *Olomouc (k. ú. Neředín, okr. Olomouc)*, PV 43, 2002, s. 239–240.
- PEŠKA, Jaroslav - ŠRÁMEK, Filip: *Olomouc (k. ú. Neředín, okr. Olomouc)*, PV 45, 2004, s. 185–187.
- PEŠKA, Jaroslav - VRÁNOVÁ, Vendula - ŠRÁMEK, Filip: *Olomouc (k. ú. Neředín, okr. Olomouc)*, PV 46, 2005, s. 270–272.
- PEŠKAŘ, Ivan: *Další hrob a pohřebiště z doby římské u Mikulova*, PV 1956, 1959, s. 109.
- PEŠKAŘ, Ivan: *Objev železářské dílny z doby římské na sídlišti u Křepic*, PV 1961, 1962, s. 74–78.
- ŠMÍD, Miroslav: *Olomouc (k. ú. Slavonín, okr. Olomouc)*, PV 47, 2006, s. 166–167.
- TEJRAL, Jaroslav: *Die Ergebnisse der Grabungssaison auf der römischen Station bei Mušov im Jahre 1988 /Bez. Břeclav/*, PV 1988, 1991, s. 35–36.

TEJRAL, Jaroslav: *Die Ergebnisse der Grabungssaison auf der römischen Station bei Mušov im Jahre 1985*, PV 1985, 1987, s. 34–35.

TEJRAL, Jaroslav: *Die Ergebnisse der Grabungssaison auf der römischen Befestigung bei Mušov im Jahre 1989 (Bez. Břeclav)*, PV 1989, 1990, s. 56.

TEJRAL, Jaroslav: *Dodatečné germánské aktivity na „Hradisku u Mušova*, PV 52/2, 2010, s. 39–73.

TEJRAL, Jaroslav: *Ergebnisse der Erforschung römischer Objekte auf „Hradiště“ /Burgstall/ bei Mušov im Jahre 1987 /Bez. Břeclav/*, PV 1987, 1990, s. 44–45.

TEJRAL, Jaroslav: *Grabungsergebnisse am „Burgstall“ bei Mušov im Jahre 1986 /Bez. Břeclav/*, PV 1986, 1989, s. 44–46.

TEJRAL, Jaroslav: *Nové výzkumy na římské stanici v Mušově*, PV 1976, 1978, s. 48–49.

TEJRAL, Jaroslav: *Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen Militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Donau*, PV 39 (1995–1996), 1999, s. 81–164.

VRÁNOVÁ, Vendula: *Olomouc (k. ú. Slavonín, okr. Olomouc)*, PV 47, 2006, s. 166.

7. 1. 2. 2. Články a monografie

ANDRZEJOWSKI, Jacek: *Die Trinkhornbeschläge*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 311–328.

BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Archeologická prospekce a možnosti využití letecké fotografie pro poznání polních táborů římské armády na Moravě*, Archeologia technica 10, 1996, s. 119–121.

BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Das frühkaiserzeitliche Lager bei Musov – Zeugnis eines augusteischen Feldzugs ins Marchgebiet?*, Germanica 74/2, 1996, s. 399–414.

- BÁLEK, Miroslav - ŠEDO, Ondrej: *Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě*, PA LXXXIX, 1998, s. 159–184.
- BÁLEK, Miroslav - DROBERJAR, Eduard - ŠEDO, Ondrej: *Die römische Feldlager in Mähren (1991–1992)*, PA LXXXV, 1994, s. 59–74.
- BEKOVÁ, Martina: *Sídliště z počátku doby římské ve Slepoticích*, okr. Pardubice. In: DROBERJAR, Eduard - LUTOVSKÝ, Michal (edd.): *Archeologie barbarů 2005*. Praha 2006, s. 361–364.
- BÖHM, Jaroslav: *Kronika objeveného věku*. Praha 1941.
- ČERVINKA, Inocenc Ladislav: *O římských cestách obchodních na Moravě*. Brno 1895.
- DAŇHEL, Miroslav - KALÁBEK, Marek - KLANICOVÁ, Soňa - PANKOWSKÁ, Anna - PAULUS, Martin: *Krátkodobý římský tábor u Hulína a Pravčic*. Ročenka 2008. Archeologické centrum Olomouc. Olomouc 2009, s. 184–197.
- DOBIÁŠ, Josef: *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*. Praha 1964.
- DOBIÁŠ, Josef: *Římané na naší půdě*. Sborník přednášek I. sjezdu čl. profesorů filosofie, filologie a historie v Praze 3.–7.4.1929, Praha 1929, s. 340–357.
- DROBERJAR, Eduard (ed.): *Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem*. Olomouc 2011.
- DROBERJAR, Eduard: *Aktuální stav výzkumu labsko-germánských sídlišť doby římské a doby stěhování národů v Čechách*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 11–21.
- DROBERJAR, Eduard: *Časně římské spony západní provenience v Čechách*, *Archeologie ve středních Čechách* 1, 1997, s. 273–301.
- DROBERJAR, Eduard: *Die römische und germanische Keramik*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 411–419.

- DROBERJAR, Eduard: *Příběh o Marobudovi a jeho říši*. Praha 2000.
- DROBERJAR, Eduard: *Stříbro na žárovém pohřebišti z doby římské v Jevíčku*. In: KOMORÓCZY, Balazs: Sociální diferenciacie barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů. Brno 2014, s. 133–148.
- DROBERJAR, Eduard: *Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. Fontes Archaeologici Pragenses 21. Praha 1997.
- DROBERJAR, Eduard: *Terra sigillata in Mahren*. Brno 1991.
- DROBERJAR, Eduard - PROSTŘEDNÍK, Jan: *Turnov-Maškovy zahrady – germánský dvorec ze 3. století*, PA 95, 2004, s. 31–106.
- DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008.
- EGGERS, Hans Jürgen: *Zur Absolute Chronologie der römischen Kaiserzeit im Freien Germanien*. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 2, 1955, s. 196–238.
- FILIP, Jan: *Pravěké Československo*. Praha 1948.
- GNIRS, Anton: *Beiträge zur Geschichte und Geographie Böhmens und Mährens in der zeit des Imperium Romanum*. Bonn 1994.
- GNIRS, Anton: *Římská stanice na Mušově*. Zprávy Československého státního archeologického ústavu, 2–3, 1929–1930 (1931), s. 9–29.
- GOTTWALD, Antonín: *Můj archeologický výzkum*. Prostějov 1931, s. 108–109.
- GOTTWALD, Antonín: *Nové žárové hroby z doby císařství římského od Kostelce na Hané*, RMP VIII, 1931, s. 3–46.
- GOTTWALD, Antonín: *Žárové hroby z doby císařství římského od Kostelce na Hané*, RMP IV, 1927, s. 3–32.
- HASSEN, Claus-Michael: *Römische Okkupation und Besiedlung des mittelaetischen Limesgebietes*, Bericht der Römisch Germanische Kommission Band 71, 1990, s. 5–22.

HOŠEK, Jiří - KOMORÓCZY, Balázs - BERAN, Vít: *Metalografická analýza železných dřevoobráběcích nástrojů z období markomanských válek v oblasti Mušova*. In: BŘEZINOVÁ, Gertrúda - VARSÍK, Vladimír (eds). *Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu*. Nitra 2012, s. 271–288.

HRUBÝ, Vilém: *Sídliště z pozdní doby římské ve Zlechově*, AR 19, 1967, s. 643–658, 669.

JELÍNKOVÁ, Dagmar: *Archeologické lokality na katastrech obcí Dolní Dunajovice a Drnholec (okr. Břeclav)*, JM 39, 2003, s. 153–166.

JELÍNKOVÁ, Dagmar - KAVÁNOVÁ, Blanka: *Soupis nálezů z doby římské*. In: STUCHLÍK, Stanislav (ed.): *Oblast vodního díla Nové mlýny od pravěku do středověku*. Brno 2002, s. 329–354.

KALÁBEK, Marek: *Archeologické nálezy a lokality na katastru Olomouce-Nemilan*, Střední Morava 34, Olomouc 2012, s. 56–72.

KALÁBEK, Marek: *Germánská keramika v příkopu římského tábora v Olomouci-Neředíně*. Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia 25, roč. CIX. Bratislava 2015, s. 339–346.

KALÁBEK, Marek: *Germánské osídlení Olomouce*. In: DROBERJAR, Eduard – LUTOVSKÝ, Karel (eds.): *Archeologie barbarů 2005*. Praha 2006, s. 431–450.

KALÁBEK, Marek: *Nové doklady římských a germánských aktivit v okolí Hulína*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 453–460.

KALÁBEK, Marek - PEŠKA, Jaroslav: *Die germanischen Siedlungen in der Flur „Horní Lán“ in Olomouc-Slavonín*. In: KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciacie Barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. *Archeologie barbarů 2011*. Brno 2014, s. 251–259.

KEHNE, Peter: *Vojenské podmanění Marobudovy říše plánované na rok 6 po Kr. Augustem a Tiberiem: válka bez boje*, AR LVIII/3, 2006, s. 447–461.

KLANICOVÁ, Soňa: *Germánské osídlení katastru obce Pasohlávky z hlediska nálezů keramiky typu terra sigillata*. In: *Archeologie barbarů 2009*. Nitra 2010, s. 603–613.

KLANICOVÁ, Soňa: *Horizont nálezů z období markomanských válek na příkladu terry sigillaty z Hradiska u Mušova*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 439–452.

KLANICOVÁ, Soňa: *Nové poznatky o importu terry sigillaty na Moravě*. In: DROBERJAR, Eduard - CHVOJKA, Ondřej (edd.): *Archeologie barbarů 2006*. České Budějovice 2007, s. 175–194.

KOLNÍK, Titus: *Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a počiatku doby sťahovania národov v Očkove pri Piešťanoch*, Slovenská archeológia IV/2, 1956, s. 233–300.

KOMORÓCZY, Balázs (ed.): *Sociální diferenciace barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Archeologie barbarů 2011. Brno 2014.

KOMORÓCZY, Balázs: *Geofyzikální prospekce a archeologie doby římské na jižní Moravě*. In: NERUDA, Rostislav - UNGER, Josef: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc.* Brno 1998, s. 125–143.

KOMORÓCZY, Balázs: *Hradisko (Burgstall) u Mušova ve světle výzkumů v letech 1994–2007*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (eds.): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 391–438.

KOMORÓCZY, Balázs: *K otázce existence římského vojenského tábora na počátku 1. století po Kr. u Mušova (kat. úz. Pasohlávky, Jihomoravský kraj)*. In: DROBERJAR, Eduard - LUTOVSKÝ, Michal (eds.): *Archeologie barbarů 2005*. Praha 2006, s. 155–205.

KOMORÓCZY, Balázs: *Římské fortifikace na barbarském území ve středním Podunají v období markomanských válek*. In: *Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské. XXX. mikulovské sympozium 2008*. Brno 2009, s. 51–82.

KOMORÓCHZY, Balázs: *Geofyzikální prospekce a archeologie doby římské na jižní Moravě*. In: NEKUDA, Rostislav - UNGER, Josef: *Ve službách archeologie*. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. Brno 1998, s. 125–143.

KOMORÓCZY, Balázs - VLACH, Marek: *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarském území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy*. In: BELJAK, Ján - BŘEZINOVÁ, Gertrúda - VARSÍK, Vladimír (ed.): *Archeológia barbarov 2009*. Nitra 2010, s. 247–289.

KOMORÓCZY, Balázs - LUKÁŠ, Miroslav, ml. - RŮŽIČKOVÁ, Pavla - ŠTERC, Jan - VLACH, Marek: *Po stopách římských legií v kraji pod Pálavou*. Pasohlávky 2010.

KOMORÓCZY, Balázs - VLACH, Marek - HÜSSEN, Claus-Michael - LISÁ, Lenka - LENĎÁKOVÁ, Zuzana - GROH, Stefan: *Projekt interdisciplinárního výzkumu římských krátkodobých táborů ve středním Podunají*. In: KOMORÓCZY, Balázs: *Sociální diferenciace barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Brno 2014, s. 341–367.

KOSTELNÍKOVÁ, Marie: *Die Textilien*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 485–487.

KOVÁRNÍK, Jaromír: *Přínos letecké archeologie k poznání pravěku a rané doby dějinné na Moravě (1983–1995)*, AR XLVIII, 1996, s. 177–193.

KREKOVIČ, Eduard: *Sociálna diferenciácia všeobecne a u Germánov zvlášť*. In: DROBERJAR, Eduard (ed.): *Sociální diferenciace barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Archeologie barbarů 2011. Brno 2014, s. 13–18.

KÜNZL, Susanna - KÜNZL, Ernst: *Die römischen Bronzegefäße*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 357–385.

MICHAŁOWSKI, Andrej: *„foeda paupertas: [...] non penates“ – Dom jako indykator stratifikacji społecznej w świecie of the central european barbaricum*.

In: KOMORÓCZY, Balázs (ed.): Sociální diference barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů. Archeologie barbarů 2011. Brno 2014, s. 19–25.

MIKULKOVÁ, Blanka: *Nástin struktury germánského žárového pohřebiště v Modřicích*. In: KOMORÓCZY, Balázs (ed.): Sociální diference barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů. Brno 2014, s. 169–180.

MORGAN, Henry Lewis: *Ancient society*. London 1877.

MORGAN, Henry Lewis: *Pravěká společnost neboli výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštví přes barbarství k civilizaci*. Praha 1954.

MRÁZ, Jakub: *Dějiny bádání o římských památkách na Moravě (1918–1976)*. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Olomouc 2013 (nepublikovaná bakalářská práce).

MUSIL, Jiří: *Dočasné římské tábory v literárních a archeologických pramenech*, Studia Hercynia IV, 2000, s. 103–136.

NOVÁČEK, Jan: *Pohřební ritus Germánů v době římské (0–400 n. l.) na Moravě*. Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2001. (Nepublikovaná magisterská práce).

PANKOWSKA, Anna - KALÁBEK, Marek: *Pohřeb dítěte v zásypu příkopu krátkodobého římského tábora u Hulína a Pravčic*. In: DROBERJAR, Eduard (ed.): Archeologie barbarů 2010. Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Olomouc 2011, s. 117–120.

PELIKÁN, Oldřich: *Dobiáš, Josef. Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*, SPFFBU E 10, roč. 14, 1965, s. 396–398.

PELIKÁN, Oldřich: *Římské impérium a území ČSSR ve světle nových výzkumů*. SPFFBU E 28. Brno 1983, s. 219–228.

PERNIČKA, Radko Martin: *Další etapa výzkumu na žárovém pohřebišti z doby římské u Šitbořic*, SPFFBU E 14, XVIII, 1969, s. 282–284.

PERNIČKA, Radko Martin: *Moravská pohřebiště doby římské (K problematice pohřebišť doby římské)*, SPFFBU E10, 1965, s. 155–174.

PERNIČKA, Radko Martin: *Zachraňovací výzkum na pohřebišti z doby římské u Šitbořic*, SPFFBU E 7, 1962, s. 95–98.

PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané nad středním Dunajem v prvních dvou stoletích nového letopočtu*. Mikulov 1991.

PEŠKA, Jaroslav: „Královská hrobka“ z Mušova. *Okolnosti nálezů a předběžné výsledky interdisciplinární spolupráce*. In: PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané nad středním Dunajem v prvních dvou stoletích nového letopočtu*. Mikulov 1991, s. 28–45.

PEŠKA, Jaroslav: „Královská hrobka“ z Mušova. *Přehled hrobového inventáře*. In: PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané nad středním Dunajem v prvních dvou stoletích nového letopočtu*. Mikulov 1991, s. 46–47.

PEŠKA, Jaroslav: *Bohatý hrob ze starší doby římské*. In: *Mušov 1276–2000. Pasohlávky 2000*, s. 206–235.

PEŠKA, Jaroslav: *Das Grab*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 1*. Mainz 2002, s. 3.

PEŠKA, Jaroslav - ŠRÁMEK, Filip: *Krátkodobý polní tábor z doby římské v Olomouci-Neředíně*. Ročenka 2003. Archeologické centrum Olomouc. Olomouc 2004, s. 127–136.

PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Bohatý knížecí hrob z doby římské u Mušova*, AR XLII, 1990, s. 548–563, 605–608.

PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Bohatý knížecí hrob z doby římské u Mušova a jeho vztahy k okolnímu světu*. In: *Kulturně historické styky jižní Moravy. XX. Mikulovské sympozium 24. – 25. října 1990*. Brno 1991, s. 171–180.

PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 1–3*. Mainz 2002.

PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Gesamtinterpretation des Königsgrabes von Mušov*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 501–513.

- PEŠKAŘ, Ivan: *Doba římská na Moravě*. In: KRUMPHANZLOVÁ, Zdeňka: *Vývoj archeologie v Čechách a na Moravě 1919–1968*. Praha 1972, s. 173–182.
- PEŠKAŘ, Ivan: *Dva žárové hroby z mladší doby římské z jižní Moravy*, AR XIII/2, 1961, s. 169–175, 192–193.
- PEŠKAŘ, Ivan: *Hrnčířské pece z doby římské na Moravě*, PA LXXIX/1, 1988, s. 106–169.
- PEŠKAŘ, Ivan: *Nové poznatky o obytných stavbách na moravských sídlištích z doby římské*, PA LII/2, 1961, s. 414–422.
- PEŠKAŘ, Ivan: *Pohřebiště z mladší doby římské u Určic (okr. Prostějov)*, AR XXVII/5, 1975, s. 488–503.
- PEŠKAŘ, Ivan: *Starší doba římská na Moravě*. Zprávy Československé společnosti archeologické, 20/3, 1978, s. 55–83.
- PEŠKAŘ, Ivan - LUDIKOVSKÝ, Karel: *Žárové pohřebiště z doby římské ve Velkých Hostěrádkách (o. Břeclav)*. Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně 6/1. Praha 1978.
- PEŠKE, Lubomír: *Untersuchung des osteologischen Materials*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 493–494.
- POULÍK, Josef: *Jižní Morava, země dávných Slovanů*. Praha 1950.
- RIEDERER, Josef: *Analysen von Metallobjekten*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*. Mainz 2002, s. 480–481.
- SAKAŘ, Vladimír: *Kování římských skříněk v českých nálezech*. Časopis Národního muzea, řada historická 160, 1991, s. 11–19.
- SALAČ, Vladimír: *2000 let od římského vojenského tažení proti Marobudovi. Naše nejstarší historické výročí a metodologické problémy studia starší doby římské*, AR LVIII, 2016, s. 462–485.
- SALAČ, Vladimír: *Investigations of the Romano-Germanic period in Bohemia: 1970–1993*. PA 85, Supplementum 1, 1994, s. 93–102.

- SALAČ, Vladimír: *Starší doba římská*. In: SALAČ, Vladimír (ed.): *Archeologie pravěkých Čech 8. Doba římská a stěhování národů*. Praha 2008, s. 17–126.
- SKUTIL, Josef: *Římské mince z Mušova*. OP, 3, 1924, č. 2, s. 137.
- SVOBODA, Bedřich: *Čechy a římské impérium*. Praha 1948.
- ŠEDO, Ondrej: *Krátkodobé polní tábory římské armády v barbariku na sever od středního Dunaje*. Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Brno 2000. (Nepublikovaná disertační práce).
- ŠEDO, Ondrej: *Objekty s nálezy cihel zkoumané v průběhu výzkumu v trati Mušov-Neurissen*. In: *Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia* 22, roč. CVI, Bratislava 2012, s. 267–275.
- ŠEDO, Ondrej: *Poznámky k ikonografii římských vojenských táborů ve scénách sloupu Marka Aurelia*, JM 37, 2001, s. 5–19.
- ŠEDO, Ondrej: *Poznání krátkodobých táborů římské armády v barbariku na sever od středního Dunaje*, SPFFBU M 50, 2001, s. 93–106.
- ŠEDO, Ondrej: *Příspěvek k poznání germánských sídlišť doby římské na Moravě*. In: PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané v prvních dvou staletí našeho letopočtu*. Mikulov 1991, s. 22–28.
- ŠIMEK, Emanuel: *Čechy a Morava za doby římské*. Praha 1923.
- ŠIMEK, Emanuel: *Problémy moravské prehistorie*, ČMM 59, 1935, s. 1–66.
- ŠIMEK, Emanuel: *Velká Germánie Klaudia Ptolemaia*. Sv. I–IV. Praha – Brno 1930, 1935, 1949, 1953.
- TEJRAL, Jaroslav: *Das archäologische Umfeld des Grabes in der frühen Kaiserzeit*. In: PEŠKA, Jaroslav - TEJRAL, Jaroslav: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 1*. Mainz 2002, s. 73–77.
- TEJRAL, Jaroslav: *Die Besonderheiten der germanischen Siedlungsentwicklung während der Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit in Mähren und ihr Niederschlag im archäologischen Befund*. In: LAUBE, Achim (ed.): *Haus und Hof im östlichen Germanien*. Bonn 1998, s. 181–207.

TEJRAL, Jaroslav: *Die Probleme der späten römischen Kaiserzeit in Mähren*. Praha 1975.

TEJRAL, Jaroslav: *Doba římská v oblasti vodního díla*. In: STUHLÍK, Stanislav: *Oblast vodního díla Nové Mlýny od pravěku do středověku*. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 20. Brno 2002, s. 317–318.

TEJRAL, Jaroslav: *Ke zvláštnostem sídlištního vývoje v době římské na území severně od středního Dunaje*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 67–98.

TEJRAL, Jaroslav: *Markomanské války a otázka římského dovozu na Moravu v období po Kommodově míru*, AR XXII/1, 1970, s. 389–411.

TEJRAL, Jaroslav: *Mušov Hradisko*. In: *Mušov 1276–2000. Pasohlávky 2000*, s. 143–182.

TEJRAL, Jaroslav: *Na hranicích impéria (doba římská)*. In: PODBORSKÝ, Vladimír (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 424–470.

TEJRAL, Jaroslav: *Neue Erkenntnisse zum römischen Stützpunkt am Burgstall bei Mušov in Südmähren*, AR XXXVIII, 1986, s. 395–410.

TEJRAL, Jaroslav: *Pokus o kulturně historické hodnocení „Královského hrobu“ z Mušova*. In: PEŠKA, Jaroslav a kol.: *Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané nad středním Dunajem v prvních dvou stoletích nového letopočtu*. Mikulov 1991, s. 48–58.

TEJRAL, Jaroslav: *Problémy Moravy v mladší době římské*. Archeologický ústav ČSAV. Brno 1972. (Nepublikovaná kandidátská disertační práce).

TEJRAL, Jaroslav: *Příspěvek k datování moravských hrobových nálezů ze sklonku starší a počátku mladší doby římské*, Slovenská archeológia 19, 1971, s. 27–93.

TEJRAL, Jaroslav: *The amber route and the roman military campaigns north of the middle Danube area during the first two centuries a. d.* In: ČIŽMÁŘOVÁ, Jana - MĚCHUROVÁ, Zdenka (eds.): *Peregrinatio gothica = Jantarová stezka*. Acta musei Moraviae. Scienties sociales LXXXII, 1997, s. 111–136.

TRNÁČKOVÁ, Zora: *Žárová pohřebiště z pozdní doby římské v Šaraticích*, PA LI/2, 1960, s. 561–609.

VACHŮTOVÁ, Dagmar: *Stručný přehled bádání o sídlištích doby římské na Moravě*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 23–35.

VACHŮTOVÁ, Dagmar - VLACH, Marek: *K možnostem identifikace a poznání pohřebišť z doby římské na Moravě*. In: DROBERJAR, Eduard (ed.): *Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem*. Olomouc 2011, s. 39–63.

VLACH, Marek: *Římský krátkodobý tábor a nové nálezy z doby římské z Charvátské Nové Vsi*. In: DROBERJAR, Eduard - KOMORÓCZY, Balázs - VACHŮTOVÁ, Dagmar (edd): *Barbarská sídliště: Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno 2008, s. 461–468.

VLACH, Marek: *Žárové pohřebiště v Šitbořicích a přilehlý region v době římské*. Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2010 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

VOHRYZEK, Stanislav: *Moravská pohřebiště doby římské (0–400 n. l.)*. Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2008 (nepublikovaná seminární práce).

ZEMAN, Jiří: *Severní Morava v mladší době římské. Problémy osídlení ve světle rozboru pohřebiště z Kostelce na Hané*. Praha 1961.

ZEMAN, Tomáš: *Sídliště z pozdní doby římské ve Zlechově. Stav zpracování, východiska a cíle projektu*. In: DROBERJAR, Eduard - LUTOVSKÝ, Michal (eds.): *Archeologie barbarů 2005*. Praha 2006, s. 451–469.

ZEMAN, Tomáš: *Sídliště ze závěru doby římské a počáteční fáze stěhování národů a jeho postavení v rámci pozdního svébského osídlení Moravy*. Brno 2010. [Disertační práce] Dostupné na WWW: http://is.muni.cz/th/18794/ff_d/.

7. 2. Literatura (dějiny bádání, bibliografie, encyklopedie)

DROBERJAR, Eduard: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002.

GOLEC, Martin - VLČKOVÁ, Jitka - ZŮBEK, Antonín: *Bibliografický přehled archeologických prací SPFFBU E 1–40 (1956–1995)*, SPFFBU M1 45, 1996, s. 111–139.

SALAČ, Vladimír - DROBERJAR, Eduard: *Archeologie pravěkých Čech. 8. Doba římská a stěhování národů*. Praha 2008.

SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005.

7. 3. Internetové zdroje

Andrej Michałowski [online]. Dostupné na WWW: <http://archo.amu.edu.pl/michalowski.htm>. Cit. [27. 4. 2017].

Archeologické centrum Olomouc [online]. Dostupné na WWW: <http://www.ac-olomouc.cz/ac-olomouc/historie-aco.aspx>. Cit. [29. 4. 2017].

Archeologický ústav [online]. Dostupné na WWW: <http://arub.avcr.cz/archeologicky-ustav-brno/cinnost-a-historie/>. Cit. [29. 4. 2017].

Badatelský archeologický výzkum [online]. Dostupné na WWW: <http://www.arup.cas.cz/?p=50>. Cit. [15. 4. 2017].

Bibliografie české, moravské a slezské archeologie [online]: Dostupné na WWW: <http://www.arup.cas.cz/?p=1011>. Cit. [25. 4. 2017].

Česká národní bibliografie [online]. Dostupné na WWW: http://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=base-list. Cit. [25. 4. 2017].

Detašované pracoviště Dolní Dunajovice [online]. Dostupné na WWW: <http://www.marcomannia.cz/>. Cit. [29. 4. 2017].

Plán lokality Mušov-Hradisko [online]. Dostupné na WWW: http://www.marcomannia.cz/PAGES/Musov_Burgstall.html. Cit. [15. 3. 2017].

Římané došli na Moravě dál, než se myslelo, ukázal objev tábora u Jevíčka [online]. Dostupné na WWW: http://zpravy.idnes.cz/stopy-po-rimskem-tabore-u-jevicka-dlf-/domaci.aspx?c=A161015_111621_domaci_cen. Cit. [30. 3. 2017].

Římané v Olomouci [online]. Dostupné na WWW: <http://www.rimanevolomouci.cz/>. Cit. [10. 4. 2017].

Soňa Klanicová [online]. Dostupné na WWW: <http://arub.avcr.cz/kontakty/zamestnanci/klanicova-sona.html>. Cit. 26. 4. 2017.

WOLF, Ondřej: *Archeologové našli pozůstatky římského tábora. Je nejsevernější na našem území* [online]. Dostupné na WWW: http://www.rozhlas.cz/pardubice/zpravodajstvi/_zprava/archeologove-nasli-pozustatky-rimskeho-tabora-je-nejsevernejsi-na-nasem-uzemi--1658876. Cit. [30. 3. 2017].

8. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AC – Archeologické centrum

AR – Archeologické rozhledy

AÚ – Archeologický ústav

AV – Akademie věd

ČMM – Časopis Matice moravské

JM – Jižní Morava

NZ – nálezová zpráva

OP – Obzor praehistorický

PA – Památky archeologické

PV – Přehled výzkumů

RMP – Ročenka Národního a průmyslového muzea města Prostějova a Hané

SPFFBU – Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity

ÚAPP – Ústav archeologické památkové péče